ISSN: 2181-3035

TALQIN VA TADQIQOTLAR

ILMIY-USLUBIY JURNALI

TALQIN VA TADQIQOTLAR
TALQIN VA TADQIQOTLAR
TALQIN VA TADQIQOTLAR
TALQIN VA TADQIQOTLAR

IMPACT FACTOR 8.2

Yuqori impact factor 8.2 ga ega bo'lgan Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnaliga qabul qilingan maqolalarga 3 ish kunida DOI raqam olinadi va Directory of Research Journals Indexing Zenodo, OpenAire, Cyberleninka, Google scholar (10 ish kuni) kabi xalqaro ilmiy bazalarda indekslanadi va jurnal belgilangan sanada to'liq shaklda www.talqinvatadqiqotlar.uz rasmiy saytiga joylanadi.

Jurnalga quyidagi yo'nalishlar bo'yicha maqolalar qabul qiladi: Fizika-matematika fanlari, Kimyo fanlari, Texnika fanlari, Iqtisodiyot fanlari, Falsafa fanlari, Filologiya fanlari, Pedagogika fanlari, Psixologiya fanlari, Sotsiologiya fanlari, Geologiya va mineralogiya fanlari, Tarix fanlari, Geografiya fanlari, Yuridik fanlari, San'atshunoslik fanlari, Arxitektura fanlari, Biologiya fanlari, Qishloq xo'jaligi fanlari, Tibbiyot fanlari, Farmatsevtika fanlari, Veterinariya fanlari.

talqinvatadqiqotlar.uz
+99891-152-93-14
talqin@bk.ru

№28
25.08.2023

CYBERLENINKA DRJI zenodo Google Scholar

TALQIN VA TADQIQOTLAR

ILMIY - USLUBIY JURNALI

BARCHA SOHALAR BO‘YICHA

UIF-2023: 8.2 | № 28

25.08.2023

talqinvatadqiqotlar.uz

Talqin va tadqiqotlar

ilmiy-uslubiy jurnal

scientific-methodical journal

научно-методический журнал

Bosh muharrir:
I.I.Abdumannonov

Mas'ul muharrir:
O.S.Isroilov

Jurnal bir oyda ikki marta chop etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiya agentligida 2022- yil 12 - fevralda 1540 raqam bilan ro'yxatga olingan.

ISSN 2181 - 3035

Jurnaldan maqola ko'chirib bosilganda, manba ko'rsatilishi shart.

Tel: +99891-152-93-14
E pochta: talqin@bk.ru
Сайт: talqinvatadqiqotlar.uz

Tahrir kengashi:

Muydinov Erkin Djamaldinovich
Toshkent Moliya Instituti Andijon fakulteti dekani
Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent

Mamatov Obidxon Vaqqosovich
Namangan davlat universiteti "Milliy g'oya, ma'naviyat va huquq asoslari" kafedrasi mudiri, falsafa fanlari nomzodi

Masharipova Gularam Kamilovna
Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

Qozoqov Tohirjon Qodiraliyevich
Namangan davlat universiteti, tarix fanlari nomzodi, dotsent

Zokirov Sanjar Ikromjon o'g'li
TATU Farg'ona filiali, Kompyuter tizimlari kafedrasi mudiri fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Ibragimova Mavluda Ro'zmetovna
Kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori
O'zR FA Umumiy va noorganik kimyo instituti katta ilmiy xodimi

Jo'rayeva Sobira Eshqurbonovna
O'zMU jurnalistika fakulteti, o'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi katta o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Ubaydullayev Farxod Baxtiyarullayevich
Toshkent davlat agrar universiteti "O'rmonchilik va landshaft dizayn" kafedrasi dotsenti

Umarova Maxliyo Yunusovna
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti lingvistika va ingliz adabiyoti kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari doktori

Jepbarova Sayat Qurbanmiratovna
Qoraqalpoq davlat universiteti Turkman tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich
Farg'ona davlat universiteti mevachilik va sabzavotchilik kafedrasi mudiri q.x.f.f.d (PhD)

Bazarov Otabek Odilovich
Qo'qon davlat pedagogika instituti, PhD

Azizov Olimjon Toxirovich
Toshkent kimyo texnologiya instituti GSKMT kafedrasi dotsenti

Rahimova Maftuna Odilovna
Qo'qon davlat pedagogika instituti, PhD

Mirzaahmedova Kamola Toxirovna
Toshkent pediatriya tibbiyot instituti farmakologiya, fiziologiya kafedrasi dotsenti

Djumaniyozova Enajon Kutimovna
Toshkent arxitektura qurilish instituti xorijiy tillar kafedrasi katta o'qituvchisi

Urazmetova Shoira Azatbayevna
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalar universiteti Urganch filiali o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Jo'rayeva Dilnoza Shokirjonovna
Termiz davlat universiteti algebra va geometriya kafedrasi o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Maxkamova Dilafruz Yuldashevna
O`zbekiston Milliy universiteti Tuproqshunoslik kafedrasi dotsenti

ФАРҒОНА ВОДИЙСИ МЎҒУЛЛАР БОСҚИНИ АРАФАСИДА

Қозоқов Тоҳиржон Қодиралиевич
Тарих фанлари номзоди, доцент
Ахсикент халқаро илмий тадқиқот жамоат бирлашмаси илмий ходими
Халқаро тарихчилар жамият аъзоси, Халқаро “Турон бирлиги” медали соҳиби

Аннотация: Ушбу мақолада Қорахонийлар давлатининг ташкил топиши, унинг Шарқий ва Ғарбий қисмларга бўлиниши, Шарқий Қорахонийлар давлатининг мўғул давлати таркибига қўшиб олиниши ва унинг сабаблари илк бор тарихий илмий, бирламчи манбалар асосида таҳлил қилинган. Фарғона водийси, Шарқий Туркистон ва Еттисув ўлкалари мўғуллар томонидан босиб олинмасдан, аксинча, тинч йўл билан қўшиб олинганлиги, бу борада совет тарихшунослигида берилган маълумотларнинг асоссизлиги, аксарият илмий хулосалар фақатгина тахминлар асосида берилганлигининг исботи келтирилган.

Калит сўзлар: Қорахонийлар, Қорахитойлар, мўғуллар, Ахсикент, Найманлар, Кучлук, Жўжи, Хоразмшоҳлар, жанг, Шарқий Қорахонийлар, Сирдарё, бўлиниш, Алоуддин Муҳаммад Хўтаний, Жэбе Нўён, зулм.

Марказий Осиё халқлари давлатчилиги тарихида узоқ вақт салтанат қурган бўлишига қарамай, тарихи энг кам ўрганилгани бу – Қорахонийлар давлатидир. Ваҳоланки, миллатимиз тарихида бу сулоланинг алоҳида ўз ўрни бор.

X асрнинг охирларида Еттисувда Қорахонийлар давлати ташкил топди. Мавжуд маълумотларга кўра, Буғрохон унвонли, Абдулкарим (955—956 йилларда вафот этган) исмли ёки арабча-туркча Хорун ибн Мусо ибн Сатук номи билан машҳур бўлган шахс сулолага асос солган. [29; б.371.]

Қорахонийлар давлати Сулаймон Арслонхон-Сулаймон бинни Юсуф (1032-1040 йй) замонасида иккига бўлингач, Фарғона водийси, Қошғар ҳамда Хўтан вилоятлари, Еттисув, Или водийси Шарқий Қорахонийлар давлати, деб аталиб, Боласоғундан бошқарилган[24; б. 4,54.]. Пойтахт Самарқанд саналган Ғарбий Қорахонийлар тасарруфига Мовароуннаҳр ва Хуросонинг бир қисми қараган.

XII аср бошларига келиб, Шарқий Туркистон, Еттисув, Мовароуннаҳрни ўз ичига олган улкан Қорахонийлар салтанатига шарқдан кўчманчи Қорахитойлар бостириб кира бошлади. Улар қарийб 40 минг чодирдан, яъни 150—200 минг кишидан иборат эди. Дастлаб, улар Еттисув ҳудудидаги Қорахонийлар пойтахти бўлган Боласоғунни эгаллаб, ўзларига пойтахт қилиб оладилар. Шу ердан Қорахитойлар гўрхони Фарғона ва Мовароуннаҳрга ҳужум қилиб, 1137 йили Хўжанд ёнида султон Санжарнинг энг яқин қариндоши — Самарқанддаги Қорахонийлар хони Маҳмудни катта мағлубиятга учратди [13; с.245.]. Бу катта

мағлубият бўлса-да, аммо Қорахитойлар мамлакат ичкарисига бостириб кирмадилар. Улар ўлпон олиш билан чекланиб, ўз юртларига қайтиб кетдилар. Бироқ, сулҳ узоқ давом этмади. 1141 йилда Қорахитойлар яна Мовароуннаҳрга бостириб кирдилар. Бу сафар Султон Санжарнинг ўзи Қорахонийлар давлатининг ҳимояси учун отланди. Бироқ, Самарқанд яқинидаги Катвон дашидаги жанг Салжуқий ва Қорахоний қўшинларининг Қорахитойлардан тўлиқ мағлубияти билан тугалланди. Шу тариқа бутун Мовароуннаҳр, Фарғона ва Шарқий Туркистон Қорахитойлар давлатига қарам бўлиб қолди [29; б.401.]. Бу қарамлик 1212 йил Хоразмшоҳ Алоуддин Муҳаммад томонидан Тароз жангида Қорахитойларнинг мағлуб этилишигача давом этди.

Рашиддин Фазлуллоҳнинг маълумотларига кўра, Хоразмшоҳлар, Алоуддин Муҳаммадга қадар Қорахитойларга йилига 3 000 динор ҳажмида ўлпон тўлаб келганлар. Бу борада аввалги ўтган султонлар ўз ворисларига Қорахитойлар билан тортишмаслик, белгиланган тўловларни вақтида етказиб беришни васият қилиб қолдирганлар. Қорахитойлар ортида муғул, найман ва бошқа жангари туркий халқлар бўлиб, Мовароуннаҳр ўлкасини уларнинг тажоввузидан ҳимоя қилиб туриш учун бу зўр омил бўлиб хизмат қилар эди. Бироқ, вақт ўтиб, султон Муҳаммад Хоразмшоҳнинг қудрати юксалиб, Ғурийлар ва Ғазна султонлари маҳв этгач, Хуросон, Ироқ ҳамда Туркистоннинг бир қисми унга бўйсунгач, у юқоридаги келишувдаги тўловларни тўлашдан бош тортиб, гўрхонга қарши юриш қилиш учун иттифоқчилари билан бирга қўшин тўплай бошлади [23; с.181.].

Шундан сўнг, Қорахитойлар қўл остида бўлган ерларни мусулмон ҳукмдор қўл остига қайтариш мақсадида Муҳаммад Хоразмшоҳ 607 йил Рабиъ ул-аввал ойида (1210 йилнинг август-сентябрь ойлари) Банокат (Шоҳрухия-Т.Қ.) яқинидаги кўприкдан катта қўшин билан ўтиб, Тарозга етиб борди. У ерда у Қорахитойлар билан жанг қилиб, лашкарбошиси Таянғуни асир олди. Бироқ, ҳали душман тўлиқ маҳв этилмаган эди.

Шу пайтда, Шарқ томонда яна бир кучайиб келаётган ҳукмдор найманлар сардори Кучлукнинг элчилари Султон Муҳаммадга келиб, Қорахитойларга биргаликда ҳужум қилиш ҳақида Султон билан келишиш учун таклиф билан келадилар. Бу келишувнинг шартларига кўра, шарқдан Кучлук, ғарбдан Хоразмшоҳ Гўрхонга ҳужум қилиши, агар душманни Султон Муҳаммад аввалроқ мағлуб этса, Хўтан ва Кошғаргача Султонники бўлиши, агарда бу ишни Кучлук аввалроқ бажарса, Қорахитойлар тасарруфида бўлган Банокат (Фанокат) ирмоғигача бўлган ерлар унга берилишига келишилади [10; б. 326, 331.]. Бу ўринда Кучлук илдамроқ ҳаракат қилиб, гўрхонни мағлуб этди ва унинг ихтиёрида бўлган Хўтан, Олмалиқ ва Кошғардан то Банокатгача бўлган ерларни тасарруфига киритди [20; б.376.].

Шундай қилиб, аввалига Қорахитойлар тасарруфида бўлган Шарқий Қорахонийлар эндиликда Кучлук бошчилик қилаётган Найманлар давлатига тобеъ бўлиб қолди. Кучлук бу ўлкалардаги мусулмонларга ниҳоятда диний тақиқлар қўллаб, чексиз зулм ўтказди. Бу зулмлар Чингизхон қўшинлари томонидан 1219 йилнинг бошларида Кучлук давлати йўқ қилингунга қадар давом этди.

Чингизхон ўзининг ҳужумкорлик стратегиясига мувофиқ, Жебе нўёнга Шарқий Туркистон ва Еттисувга катта отряд билан бостириб бориб, Кучлук давлатини йўқ қилишни буюрди. Жебе бу топшириқни 1219 йилда бажарди. Шундай қилиб, Чингизхоннинг Сирдарё қирғоқларига, ҳамда Мовароуннаҳр ва Хоразмга бориши учун йўл очилди [29; б.428.].

1218 йилнинг охири 1219 йилнинг бошларида Жэбэ Нўён бошлиқ муғул қўшини Кучлукни тор-мор этиб, уни қатл этгач, Шарқий Туркистон ва Фарғона водийси Чингизхон давлати таркибига киритилди. “Шундан сўнг, Хўтан ва Кошғар вилоятлари Сайҳун, деб аталувчи Фанокат дарёсигача бўлган ҳамда яна бир қанча жойлар Чингизхон давлатига киритилди” [26; б.171.]. Бу ҳақида Мирзо Улуғбек ҳам “Хўтан ва Кошғар шаҳарлари Оби фасокатки, уни Сайҳун, дерлар, Соҳибқирони аъзам Чингизхони муаззам мулкларига қўшиб олинди” [21; б.132.]. Эътибор берилса, Шарқий Туркистондан ҳозирги Сирдарё бўйларидаги Хўжанд ва Бинокатгача бўлган ерларни босиб эмас, қўшиб олинди, дейилмоқда.

Қорахитойлар салтанати харобалари ўрнида Кучлук Хўтан, Ёркенд, Кошғар, Еттисув, Фарғонадан иборат унчалик мустаҳкам бўлмаган давлат тузган эди. Ғарбга юриш бошлаган Чингизхон қўшинларининг динга, хусусан, Ислом динига эътиқоди учун таъқибга ва камситишларга йўл қўймаётганлигини кўрган мусулмонлар, тезда муғуллар томонига ўтиб, Кучлукка ҳеч қандай ёрдам кўрсатмадилар [16; с.307.]. Аксинча, маҳаллий аҳоли бу имкониятдан золимлар ўлкадан қувиб чиқариш учун фойдаландилар.

Алоуддин Атомалик Жувайний “Тарихи жаҳонгушо” асарида 1212 йил Ғарбий Қорахонийларнинг сўнги хони Усмон ибн Иброҳим Хоразмшоҳ Алоуддин Муҳаммад томонидан қатл қилингач, авваллари Қорахитойларга қарашли бўлган ерларни эгаллашда ташаббусни қўлга киритиш учун “Фарғона ва Туркистон амирларига элчилар юбориб, уларни амри остига киришга даъват қилди. Мудофаа учун бир ҳарбий қисмни Сифижоб (Исфижоб)га бир ҳарбий қисмни қайта кучлантириб ҳужумга ўтмаслиги учун Гурхон устига юборди” [10; б. 326, 331, 363.], деб маълумотлар берган. Аммо, бирон бир манбада Фарғона ва Туркистон амирларининг унинг амри итоатига кирганликлари ҳақида маълумот йўқ. Шу билан бирга, агар бу ҳудудлар аввалдан Хоразмшоҳлар давлати таркибига кирганида эди, у ҳолда юқоридаги мазмундаги нома билан Хоразмшоҳнинг ўша ерларнинг амирларига мурожаат қилишига хожат қолмаган

бўлар эди. Бу эса, Хўжанддан шарқдаги ерлар Хоразмшоҳлар тасарруфида бўлмаганлигидан дололат бериб турибди.

Айрим олимлар Фарғона водийси ҳам Хоразм давлати таркибида бўлганлигини исботлаш учун Ибн ал Асирнинг “...хоразмшоҳ Шош, Фарғона, Исфижоб, Косон ва унинг атрофидаги бошқа шаҳарлар аҳолисига мусулмонлар яшайдиган ҳудудларга кўчиб ўтишни буюриб, сўнгра, улардан татарлар (найманлар-Т.Қ.) фойдалана олмаслиги учун бузиб ташлашни буюрди” [13; с.367.], деган жумлаларини асос қилиб келтиришга ҳаракат қилишади. Аммо, мазкур даврдаги бирон бир манбада бу иш содир этилганлиги баён этилган эмас. Тарихчи Шиҳобиддин ан-Насавий ҳам Ибн ал-Асирнинг меҳнатларини юқори баҳолагани ҳолда: “...Шу ўринда бир нарсани айтиш керакки, у (Ибн ал-Асир) асарида баъзи ўринларда ҳақиқатдан бир оз чекинган бўлса ҳам, энг муҳим ва асосий воқеалардан бирортасини эътибордан четда қолдирмаган. Шундан кейин ўзимча бундай хулосага келдим: ҳақиқатан ҳам, аш-Шом мамлакатида яшайдиган одамнинг Ҳиндистоннинг энг узоқ чеккаларида, Хитойнинг инсон қадами етиши қийин бўлган жойларида юз бераётган воқеаларни бировларнинг ҳикоялари орқали ёзиб олишга қарор қилиши ғаройиб иш эмасми!” [27; б.19.], дейди.

Шунингдек, асарни таржима қилиб, нашрга тайёрлаган шарқшунос олим Шамсиддин Камолиддин ҳам асар баъзи ўринларда ноаниқлик ва хатоликлардан ҳоли эмаслигини таъкидлаб ўтган эди [13; с.16.].

Туркистоннинг ўрта асарлар тарихи юзасидан талайгина ишларни амалга оширган академик В.В.Бартольд қадимги қўлёзмаларни таҳлил қилиш жараёнида Шарқий Қорахонийлар давлати ҳудудлари (Фарғона водийси, Еттисув ва Қошғар) муғул давлати таркибига деярли қон тўкмасдан киритилганлигини ёзган эди. Бунинг ўзига хос сабаблари бўлиб, бу бевосита қорахитойлар давлатининг тугатилиши ва унга қарам бўлган ўлкалар - Шарқий Туркистон, Еттисув, Фарғона водийсининг қисқа вақт оралиғида найманлар сардори Кучлук давлати таркибида бўлганлиги эди. Бу ерларда Кучлук диний зулмни ўта кучайтириб юборгач, аҳолининг норозилиги ҳаддан зиёда ошди. Айни шу даврда муғуллар томонидан найманларнинг тор-мор этилиши, уларнинг юқоридаги ўлкаларга кириб келиши ва маҳаллий мусулмон эътиқодидаги аҳолини уларнинг зулмидан озод қилиши, ислом динига эътиқод қилишга монеълик қилмаганлиги албатта ижобий ҳодиса эди.

Ушбу жараённи батафсил ўрганган Мирзо Муҳаммад Ҳайдар ҳам бундай деб ёзган эди: “...Кучлук Қашғар и Хўтанни босиб олгач, насронийликдан будпарастликка қайтди. Аҳолини эса, ўзининг асл дини (Ислом динидан-Т.Қ.)дан қайтиб, оташпарастлар динига, ҳақиқатнинг ёркин йўлини иймонсизлик ва зулмат даҳшатига, раҳмдил Роббига бўйсунишни эса, лаънатланган иблисга

бўйсунишга ўзгартирди. Инсонлар ё унинг динига ўтишга ёки хитойча уст-бош кийишга мажбур этилдилар. Азон, ибодатлар тўхтатилиб, тақиқлаб қўйилди" [20; с.365.].

Академик В.Бартольднинг ёзишича, Боласоғунга бўйсунувчи ва гурхоннинг яқин кишиси бўлган Косон ёки Ахсикентнинг ҳокими Исмоил исмли шахс Фарғона водийсини найманлар зулмидан озод қилаётган муғул қўшинига шаҳар оқсоқоллари билан биргаликда пешвоз чиқиб, итоат изҳор қилган. Бу ҳақида Жэбэ Чингизхонга маълум қилгач, хоқоннинг буйруғи билан Исмоил, Жэбэ нўён қўшинининг авангардига келиб қўшилди. "Чингизхон ўрнатган қатъий тартиб-интизомга мувофиқ, Жэбэ бошлиқ қўшин, Муҳаммад Хоразмшоҳ билан қиёслаганда "ҳалоскор" вазифасини ўтай олди", дейди академик В.Бартольд [5; с. 469-470.]. Жувайнинийнинг маълумотларига кўра, қашғарликлар бу ерларга муғулларнинг кириб келишига "Аллоҳнинг раҳмати", деб қараганлар. "...Муғуллар Қашғарга киргач, азон, такбир ва намозни эркин қилдилар (яъни, рухсат бердилар-Т.Қ.). Ҳар бир одам ўз дини ва урф-одати талабларини бемалол эркин тарзда қила олишлари мумкинлиги ҳақида жарчига айттирдилар. Биз ўша қавмнинг борлигини Тангри раҳматларидан бири, деб ҳисоблаймиз", деб ёзади Отамалик Жувайний [10; б. 124.].

Муғуллар маҳаллий тинч аҳолининг мол-мулкига тегмаган ҳолда жуда катта миқдордаги бойликларни қўлга киритдилар. Жэбе нўён эса, Чингизхонга туҳфа тариқасида минглаб отларни совға қилиш имкониятига эга бўлди. Исмоил бошчилигидаги Фарғона қўшини эса, мўғуллар билан биргаликда найманларга қарши юришларда иштирок этди [5; с.470.].

Шу билан бирга академик В.Бартольд янада аниқроқ қилиб Хоразмшоҳнинг бунга муносабатини қуйидагича: "...Қорахонийларнинг аввалги мулкларидан саналган Фарғона ва унинг шимоли ҳамда шарқидаги, шунингдек, Чирчиқ ва Арисдан бошланган тараққий этган вилоятларни Кучлукнинг фойдасига воз кечишга мажбур бўлди. Мусулмон тарихчилари эса (бу ерда Ибн ал-Асир назарда тутиляпти-Т.Қ.), бу ҳудудлар Кучлукка ўтиб кетмаслиги учун у ерларни хоразмшоҳ ўзи вайрон қилганлигини ёзадилар. Бироқ, 1221 йилда бу ерлардан ўтиб борган хитой тарихчиси Чан-Чунь ҳеч қанақа вайроналик излари йўқлигини ёзади", деб хулосалар берган эди [6; с. 139.].

Жувайний Кучлик қўл остидаги мусулмонларга нисбатан ўта бераҳмликлар қилганлигини ёзиб: "...Зўравонлик ва зулм билан Муҳаммад (с.а.в.) динига ишонганлар овозини ўчирди ва уларни ўз эътиқодига бўйсунишга имкон бермади", деган эди [10; б. 126.].

"...Муғул қўмондони диний эркинлик ҳимоячиси бўлиб майдонга чиқиб, ҳар бир инсон ўз ота-боболари динига эркин эътиқод қила олишлиги мумкинлигини маълум қилди. Шу боис, Еттисувнинг жануби, Фарғона ва Қошғар деярли қон

тўкилмасдан эгалланди. Кучлукка қарам ва итоатда бўлган мусулмонлар (улар орасида Фарғона ҳукмдори ҳам бор эди) муғуллар томонига ўтдилар” [6; с. 141.], деб тадқиқотларига хулоса қилган В.Бартольднинг фикрларини XX асрнинг таниқли тарихчиларидан А.Бернштам ҳам тасдиқлайди [8; с. 40.].

Шу ўринда замонамиздаги айрим тарихчилар Ибн ал Асирнинг Чингизхоннинг Мовароуннаҳрга босқини ҳақидаги “Чингизхон одамларини бир неча гуруҳга ажратди. Шулардан бир гуруҳини у Фарғонани эгаллаш учун юборди” [13; с. 360.], деган жумлаларини муғулларнинг Фарғонага юришлари учун асос сифатида келтирадилар. Аммо, биринчидан, бирон бир манба бу юриш ҳақида лом-мим дейилмаган. Иккинчидан, кўплаб ўрта аср географлари Хўжанднинг Фарғона минтақасига тааллуқли шаҳар сифатида таърифлаганлар [13; б. 30.: 15; б. 136.]. “Бобурнома”да “Хўжандни баъзи дохили Фарғона эмас дерлар”, деб муаллиф бу ерни баъзилар Фарғонага киритмаганлигидан ажабланганлигини ёзади [12; б. 11.]. Бундан Ибн ал Асир Фарғона, деганда Хўжандни назарда тутганлиги ойдинлашади, холос. Бу дегани, муғуллар Фарғона водийсига ҳужум қилди, дегани эмас. Балки, аксинча Хўжанд, гарчи, Фарғона шаҳарларидан бири саналсада, аммо сиёсий жиҳатдан Ғарбий Қорахонийлар давлати таркибида бўлган. Шу боис, муғулларнинг бу юришини, Ғарбий Қорахонийлар мулкини эгаллаган Хоразмшоҳларнинг шарқдаги чегара шаҳарларидан бири бўлган Хўжандга юриши сифатида тушуниш керак.

Тарихшуносликдаги яна бир муҳим масала, умуман Фарғона водийсини муғуллар босқинига учраган ёки учрамаганлиги масаласи ҳозиргача тарихий тадқиқот объекти бўлган эмас. Энг муҳими, Фарғона водийси умуман хоразмшоҳлар давлати таркибига кирмаган. Яъни, Фарғона Ғарбий Қорахонийлар мулки бўлиб, бу ер муғуллар давлати таркибига босиб эмас, юқоридаги сабабларга кўра, қўшиб олинган эди.

Ачинарлиси, XX асрнинг 60-йилларидан то бугунги кунгача бўлган деярли барча тарихий асарларда Фарғона водийси шаҳарларини Чингизхон қўшинлари босиб олиб, вайрон қилганлиги ҳақидаги асосиз маълумотлар бериб келинмоқда. Буни биргина Ахсикент мисолида таҳлил қилинса, масалага анча ойдинлик киритилади.

Яқин йилларгача Ахсикент тарихини фақат археологлар берган маълумотлар асосидагина ёритиб келинди. Тарихий манбалардан бехабарлик ёки нотўғри талқин қилиш ёхуд манбаларни менсимаслик охир оқибатда шаҳар тарихини тахминлар асосида ёритилишининг сабабларидан бўлди.

Сўнгги пайтларда Ахсикентни ўрганиш ҳукумат даражасига кўтарилиши оқибатида, шаҳар тарихини манбашунослик ва тарихшунослик нуқтаи назаридан таҳлил қилиниши, воқеалар жараёни мутлақо бошқача кечганлигини исботлади. Яъни, Фарғона водийси, хусусан, Ахсикент XX асрнинг 50-йилларидан

эътиборан таъкидлаб келинганидек, мўғуллар босқини даврида эмас, 1621 йилдаги зилзила оқибатида вайронага айланганлиги илмий жиҳатдан қайта исботланди. Нима сабабдан қайта исботланди? Чунки, бу янги илмий кашфиёт эмас эди. Ахсикентнинг мўғуллар вайрон қилганлиги ҳақидаги чўпчакни биринчи бўлиб, Наманган ўлкашунослик музейи ходими бўлган Ю. Г. Чуланов ўтган асрнинг 50-йиллари охирларида фанга олиб кириб, **“илмий кашфиёт”** қилган эди. [25; с. 197-206.].

Воқеалар жараёнини манбавий асосда мантиқий таҳлил қилиш эса кун тартибидан олиб ташланди. Ҳатто аввалги мақолаларида Ахсикентни муғуллар вайрон қилганлиги тўғрисида ҳеч нарса демаган олимлар ҳам [3; с. 54, 58, 59.: 31; б.17-19.], Ю.Г.Чуланов мақоласидан кейин шаҳарни Чингизхон қўшинлари яксон қилганлиги сабабли темурийлар “Янги Ахсикент” шаҳрини қуришга мажбур бўлганлигини ёза бошладилар [2; с. 80-81.: 4; б.7-8.: 30; б. 8-12.]. Муғуллар босқини ҳақида уйдирмалар сохта тарих, сохта зиёратгоҳларнинг яратилишига сабаб бўлди.

Ю.Г.Чулановнинг тарих фанига **“инновацион”** ёндошувидан кейин, нафақат Ахсикент, умуман, водийнинг деярли барча қадимий шаҳарларини 1219-1221 йиллар оралиғида муғуллар вайрон қилиб, кулини кўкка совурганлиги эҳтиросlар билан ёзилди. Буни Андижон, Қўқон, Қува, Косонсой, Марғилон шаҳарлари тарихига бағишланган асарлар мисолида кўриш мумкин. Бу ўринда Ю.Г.Чуланов ғояларига асосланиб китоб ва мақолалар ёзган муаллифларини бирма-бир санаб ўтишни лозим топмадик. Зотан, асосий мақсад ва вазифа танқид қилиш эмас, балки, тарихий ҳақиқатни рўёбга чиқаришдир.

Фақатгина кам сонли рисола ва мақолалардагина Ахсикентда ҳаёт 1621 йилгача давом этиб, шаҳар зилзила сабабли вайрон бўлганлиги, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам тасвирлаган XV-XVI аср Ахси қалъаси билан IX-XII асрлардаги Ахсикент шаҳри бир макон эканлигига эътибор қаратилди холос [22; с. 200, 495.: 11; б. 187-190.]. Натижа эса, Ахсикент тарихи деганда, фақатгина Ю.Г.Чуланов фикрини давом эттирган, тахмин билан унинг тарихини битган совет даври археологларининг ишларигина тушунилишига олиб келди. Ваҳоланки, Ахсикент тарихи аввало, бу манбашунослик асосида, яъни, олимлар қолдирган ёзма манбалар асосида ўрганилиши керак эди. Моддий-ашёвий манбалар эса, ёзма манбаларни тўлдириш учун ёки умуман ёзма манбалар бўлмаган қадимги даврлар учун хизмат қилмоғи лозим эди. Бу борада бунинг аксига иш юритилди.

Бунинг оқибатида Ахсикентнинг 400 йиллик тарихи йўққа чиқарилди. Ахсикатий олимларнинг номлари унутилди. Ваҳоланки, нафақат Ахсикент, балки умуман Фарғона водийсининг мўғуллар ҳужумига учраганлиги ҳақида бирон бир манбада маълумот берилмаганлигини тахминларга таяниб тарих

битувчи археологлар ўйлаб ҳам кўрмадилар. Ахсикентни вайрон қилган мўғуллар водийнинг бошқа шаҳарларини ҳам шу тарзда вайрон қилганми? Ёки уларни тинч йўл билан босиб олганми? Аслида Ахсикентни ҳозирги хароба ҳолатга келишини Чингизхон босқини билан боғловчи археологлар, бу саволга ҳам жавоб беришлари керак эди.

Ҳолбуки, “Бобурнома”нинг ўзида Бобур Мирзо отаси Умаршайх Мирзони машҳур шоир Асириддин Ахсикатий яшаб ўтган шаҳарни пойтахт қилганлигини ёзганлигини [12; б. 8.], 1332 йилда эса тарихчи Абул Фидо томонидан ёзилган “Тақвим ал-Булдон” асарида Ахсикатни Фарғонанинг қасабаси - қадимий пойтахти сифатида таърифлаганлигини [1; б. 500-502.], XIII ўрталарида эса бу ердан мусулмон оламида машҳур бўлган Ахсикатий тахаллусли фақиҳ олимлар етишиб чиққанлигини ҳисобини ҳам олмадилар.

Зеро, Асириддин Ахсикатий (1108-1196 йй.) XII асрда яшаб ўтган бўлиб, мўғуллар босқини эса, XIII аср бошларида содир бўлган эди. Бобур Мирзо эътироф этганидек, айнан ўша XII асрда Асириддин Ахсикатий яшаб ўтган шаҳарни унинг отаси (XV аср-Т.Қ.) пойтахт қилганлигини ёзган бўлса, қандай қилиб уни муғуллар вайрон қилган бўлади! Аслида манбадаги шу фикрнинг ўзиёқ муғул босқини ҳақидаги барча тахминларни йўққа чиқарар эди.

Ахир, темурийлар “Янги Ахси”ни қуриши учун аввало, қадимий Ахсикат вайрон этилган бўлиши керак эмасмиди!? Аммо манбалар уни темурийлар давригача ҳам вайрон этилмаганлигидан гувоҳлик бериб турибдику!

Асоси йўқ тахминлардан кейин **“Темурийлар даври Ахсикенти”**, деган сохта атама пайдо бўлди. Ачинарлиси, шунинг ортидан темурий Умаршайх Мирзо ҳозирги ёдгорлик ўрнида бўлган қадимий Ахсикент шаҳрини эмас, қандайдир утопик, археологларнинг тахминларга кўра, “Янги Ахси” шаҳрини қуриб, ўша ерни пойтахт қилганлиги тўқиб чиқарилди. Мана шу фикрнинг ўзи Шарқий қорахонийлар давлати, умуман Фарғона водийсининг XII-XIII асрлар тарихини мутлақо нотўғри талқинини юзага келтириб, сохта тарих яратилишига асос бўлади. Мазкур тахмин асосида тўқилган тарихни асослаш учун кўпдан кўп ёлғонлар тўқилди.

Кейинчалик бу ишга ёзувчи, публицист, блогер, санъаткор ва ҳатто диний уламолар ҳам аралашиб, масалани умуман чалкаштириб юбордилар. Тўрақўрғон туманининг ҳозирги Ахси қишлоғи ўрнида “темурийлар даври Ахсикенти” бўлган, дея, **“Ахси саййидлари музейи”** бунёд этилди. Аммо бирон бир манбада мазкур қишлоқ ўрнида темурийлар шаҳар қурганлиги ва бironта машҳур саййидзода ўтганлиги баён этилган эмас. Ҳозирда Ахси қишлоғида, яъни, “темурийлар даври Ахсикенти”да вафот этганлиги иддао қилинаётган Абулмаонийхон (Эшон Абулмаъонихўжа)ни эса, бу қишлоққа умуман алоқаси йўқ. Аввало, у зотнинг исмлари Абулмаонийхон эмас, Эшон

Абулмаъонихўжадир. Бу ҳақда Мақсуд ибн Носириддин Бухорийнинг “*Равойиҳ ул-қудс*” (Хушбуй ва муқаддас ҳидлар) номли, Мажзуб Намангонийнинг эса, “Тазкират ул авлиё” асарларида муфассал маълумотлар берилган. Ачинарлиси, у кишининг қабрлари Ахси қишлоғида бўлиши учун бу қишлоқда Темурийлар “Янги Ахси”, деган шаҳарни қурган бўлишлари керак. Чунки, манбаларда у кишини Ахсикентда вафот этган, дейилган. Таассуфки, темурийлар ҳеч қандай “Янги Ахси” шаҳрини қурган эмас. Шунинг учун ҳам ўзини Эшон Абулмаъонийхўжа авлоди, деб даъво қилаётган ўша ердаги айрим шахслар, ижтимоий тармоқлар орқали тарихда темурийлар Ахси қишлоғи ўрнида афсонавий “Янги Ахси”, деган шаҳарни қурганлигини зўр бериб, тарғиб қилмоқдалар. “Янглиш фикрлар доимо ўзини-ўзи инкор этади”, дейди К.Гельвеций. Аммо, ўйламайдиларки, ушбу утопик шаҳар қурилиши учун аввало, Эски Ахси темурийларгача бўлган даврда муғуллар босқини сабабли, вайрон этилган бўлиши керак. Минг афсуски, ундай эмас. Фарғона водийси, хусусан, Ахсикент мўғуллар давлати таркибига босиб эмас, қўшиб олинган.

Манбалар шаҳарни Чингизхон қўшинлари эмас, 1621 йилги даҳшатли зилзила оқибатида вайрон бўлганлигини тўлиқ тасдиқлаб турган бўлса-да, биз ўз тадқиқотларимизда ёрдамчи тарих фанларининг, шунингдек, геология, гидрогеология, ирригация, кадастр, сейсмология соҳаси мутахассисларининг илмий хулосаларидан ҳам фойдаландик. Зеро, “Ҳақиқий билимнинг манбаси фактлардадир”, деган эди француз олими Буаст.

Аввало, Ю. Г. Чулановгача Ахсикентни ўрганган олимларнинг биронтаси “Темурийлар даври Ахсикенти”, деб аталган янги бир шаҳар қурганлигини тасдиқламаганлар. Ҳатто археолог Инқилоб Ахроров ҳам Ю. Г. Чуланов “Янги Ахси” тўғрисидаги ғояни ўртага ташлагунга қадар, бирон жойда бу ҳақда ёзган ҳам эмас, бунинг даъвосини ҳам қилмаган. Аксинча, унгача бўлган даврда у ҳам темурийлар ҳозирги Эски Ахси, деб аталувчи ёдгорликнинг ўрнида мавжуд бўлган шаҳарни пойтахт қилганликларини ёзган эди.

Исҳоқхон Ибрат Эски ва Янги Ахси атамалари темурийлар даврида мавжуд бўлмаганлигини, Ахсикент зилзиласидан кейин пайдо бўлганлигини ёзиб қолдирган. Яъни, 1621 йилги зилзиладан омон қолган кишилар шимолий томонларга кўчиб бориб ўрнашиб, янги қишлоқлар бунёд этганликларини ва ўша қишлоқлар бир сўз билан “Янги Ахси”, харобазорга айланган шаҳар ўрни эса, “Эски Ахси”, деб аталишини ёзиб қолдирган. Шунингдек, XIX аср охирларидан эса, маъмурий тузилишга кўра, Ахси қишлоғидан Шаҳанд қишлоғигача бўлган қишлоқлар “Ахси-Шаҳанд” волостига бирлаштирилиб, бир сўз билан Янги Ахси тушунчасини беришини ҳам кўрсатиб ўтган [17.].

Ваҳоланки, айнан “Бобурнома”даги фикрларни кейинги давр тарихчилари ҳам маъқуллаб ёзиб кетган эдилар. Галдаги вазифа, ўша мўътабар манбалардаги

фикрларни ҳам албатта инобатга олиш эди, холос. Масалан, ҳатто XVII юз йилликнинг машҳур тарихчи олими Маҳмуд ибн Вали ҳам ўз асарида тасдиқлаб: “...Ахси - Фарғонанинг машҳур шаҳарларидан бири бўлиб, ушбу ўлкадаги ажойиб масканлардандир. Мовароуннаҳрдаги кўплаб шайх ва уламолар шу заминдан етишиб чиққандирлар. Жумладан, шоир Асириддин Ахсикатий ҳам айнан шу шаҳардандир” [18; с. 15-17.], деб ёзади. XVII асрдаги Ахси шаҳрини таърифлаётган олим, XII асрда яшаб ўтган машҳур Асириддин Асикатийни ҳам айнан шу шаҳарда туғилиб, ўсганлигини ёзмоқда. Шунинг ўзиёқ бу ерни муғул вайрон қилмаганлигини, Асириддин туғилган шаҳар айни XVII асрда ҳам мавжуд бўлганлигини, ҳеч қанақа афсонавий “Янги Ахсикент”, деган шаҳар қурилмаганлигини исботлаб турибди. Агар қадимги Ахсини муғул вайрон қилгану, темурийлар бошқа “Янги Ахси”, деган шаҳар қурган бўлганларида эди, буни Иккинчи ренессанснинг таниқли олими Маҳмуд бин Вали “Асириддин Ахсикатий ҳам айнан шу шаҳардандир”, деб ёзмаган, темурийларнинг эса, “Янги Ахсикент”, деган шаҳар қурганлигини алоҳида таъкидлаб ўтган бўлар эди. Таажжубки, ундай эмас.

Ахсикентни муғул вайрон қилди, дейиш билан Ватан тарихшунослигида жуда катта қўпол хато ва чалкашликлар юзага келади. Аввало, XIII аср бошларида Марказий Осиё минтақасидаги геосиёсий вазият, найманлар давлатининг Фарғона водийси ва Қошғар аҳолисига нисбатан юритган мустамлакачилик сиёсати, ўтказган зулмлари унутилади. Қолаверса, Ахсикент зилзиласида оламдан ўтган инсонлар хотираси эсдан чиқарилади.

Гарчи, 1212 йил Ғарбий Қорахонийлар давлати қулатилган бўлсада, аммо, Шарқий Қорахонийлар давлати муғуллар даврида ҳам мавжуд бўлганлигини, хитой манбаларида, академиклар В.Бартольд ва К.Шониёзовлар ўз асарларида ёзиб қолдирганлар. Академик Карим Шониёзов ўз асарида Мункехон (1251-1259 йй) Арслонхон қарлуқнинг ўғлини Ўзган давлатига ва Фарғонага ҳукмрон қилиб тайинлаганлигини ёзган. Шу билан бирга олим Фарғона давлати XIII асрнинг 60-70 йилларигача ҳукм суриб, бироқ, Қорахонийларнинг бу давлати қайси даргача ўз мустақиллигини сақлаб қолганлиги аниқ эмаслигини ёзган эди [28; б. 134.].

“Кўпгина буюк ҳақиқатлар аввалига масхараланган”, деган эди ирландиялик ёзувчи Бернард Шоу. Биз бундан 5-6 йил аввал Ахсикент тарихидаги афсонавий “муғул босқини” масаласини кўтарганимизда айрим кибру ҳавога берилган, тахминшунос олимлар бунинг учун устимиз кулишган ва бу “кулги”ларини матбуот орқали эълон ҳам қилишган эди. Аммо, бизнинг бу борада муттасил эълон қилаётган янгидан янги илмий асосларимиздан сўнг, улар ҳам Ахсикент муғул босқинида эмас, 1621 йилги зилзилада вайрон бўлганлигини ёзмоқдлар. Ўзлари ўйлаб топган Ахсикентнинг “Муғул вайрон қилганлиги”

ҳақидаги саводсизларча ёзган мақола ва чиқишлари учун Ватан аҳлларидан узр ҳам сўрамайдилар.

Ахсикент ёки умуман Фарғона водийсини мўғуллар томонидан босиб олинганлиги масаласига келсак, яна бир талай саволларга жавоб беришга тўғри келади. Мўғул қўшини бу ерларни қачон босиб олган? Бу қўшиннинг лашкарбошилари кимлар эди? Жанглар қаерда ва қачон бўлган? Шу даврда уларга қарши курашган Ахсикент ҳокими ёки умуман Фарғона ҳукмдорлари ёки қўшин бошлиғи-лашкарбошилари кимлар эди? Энг асосийси, бу маълумот қайси ишончли манбадан олинмоқда? Ахсикент ва Фарғонанинг бошқа шаҳарлари мўғуллар босқини даврида вайрон этилган, дейишдан аввал юқоридаги саволларга жавоб беришга тўғри келади.

Табиийки бу саволларнинг барчаси жавобсиз қолади. Умуман, мўғуллар босқини Фарғона водийсида қай даражада кечганлиги, улар Фарғонани қай тариқа босиб олганликлари, Фарғона Қорахонийларининг муғул давлати таркибидаги фаолияти, уларнинг кейинги тақдири, нима сабабдан бу ердаги Қорахонийлар сулоласининг тугатилиши ва давлатнинг Чиғатой улусининг таркибий қисмига айлантирилиши масаласи алоҳида мавзу бўлганлиги боис, ушбу масалани кейинги тадқиқотларимизда юқоридаги манбаларга таянган ҳолда баён этамиз. Шу ва шунга яқин барча масалаларга биз “Шарқий Қорахонийлар давлати тарихи” номли монографиямизда тўхталиб, баён қиламиз.

Барча чигаллик ва англашилмовчиликлар тарихнависликда ҳали ҳануз совет даври усубияти ва андозаларидан воз кечилмаётганидадир. Аммо, бу борада айрим янгича, ҳаққонийлик, тарихийлик тамойиллари асосида яртилаётган асарлар ҳам аста-секинлик билан бўлсада, дунё юзини кўрмоқда.

Масалан, шундай нашрлар сирасига Жасур Латипов ва Сардор Кенжаевларнинг “Елюй Чуцай: Мўғуллар империясининг буюк мутафаккири” номли рисоласини киритиш мумкин. “Чингизхон толерант дунёқарашга эга ҳукмдор бўлиб, - дейилади, рисолада - ҳеч бир диннинг мутлақ кучли позицияга эга бўлишига йўл қўймаган....Цзинь қўшини саркардаси Елюй Люгэ (1174-1220 йиларда яшаган) 1212 йилда 100 минг нафар хитанлар билан (бу статистикага тинч аҳоли вакиллари ҳам киради) Чингизхонга таслим бўлган [9; б. 9, 13.]. Бу ҳақда тарихчи Абулғозий Баҳодирхон ўзининг “Шажарайи турк” асарида қуйидагича маълумот беради: “Олтанхон Хонбаликдин отланатурғанда Қорахитойнинг сардорини андак гуноҳ учун ўлтуртуб кетиб эрди. Ул сабабдин Қорахитойнинг бир неча баҳодирлари Олтанхоннинг ўғлининг йилқи, қўй, тева, сиғирини қовуб, Чингизхоннинг чирикига қўшилди. Андин сўнг Қорахитойдин бир йигит хуруж қилиб, Хитойнинг баъзи вилоятларини олиб, Чингизхонға элчилар юбориб, оқибат ўзи халқи бирлан хони Кишваристоннинг хизматига бориб, иноёти подшоҳона ва марҳамати хисравонасиға махсус бўлди [7; б.58.].

Бу муғуллар барча мамлакатларни ҳам қилич ва қон билан бўйсундирмаганлигини, айрим мамлакатлар ўзига хос сабабларга кўра, тинч йўл билан империя таркибига киритилганлигини билдиради.

Юқоридаги муаллифлар таъкидлаганидек: “Мақсадимиз ушбу рисоламиз орқали Мўғуллар империяси, деганда бир гуруҳ ваҳшийлар жамоаси тушунилмаслигини, содда маъмурият ва қонун олдидаги тенглик принципларига асосланган, диний бағрикенглик хусусиятларини ижтимоий-сиёсий ҳаётида акс эттирган ушбу давлатга нисбатан жамиятимизда, илмий жамоатчилик фикрида шаклланган хулосаларнинг бироз нохолис эканлигини ҳамда тарихдаги жараёнларга бирор сиёсий, диний ёхуд миллий мафкуралар нуқтаи-назари асосида баҳо бермаслик лозимлигини кўрсатишдан иборатдир” [9; б.4.].

Шу боис, тахминларга таяниб тарих ёзишдан воз кечган ҳолда, манбаларни синчиклаб ўрганиб тарих битиш пайти етиб келганлигини англаш лозим.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Абул Фидо. Тақвим ал Булдон.-Байрут: Дорус саодат, 1840.
2. Ахраров И. Новые археологические материалы с городища Ахсикет XIV—XVI веков //Общественные науки в Узбекистане.-1969.-№ 8-9.
3. Ахроров И. Археологические исследования городища Ахсикент в 1960 году //Общественные науки в Узбекистане.-1962.-№8.
4. Ахроров И., Қосимов Й. Ахсикент тарихидан лавҳалар (1917 йилгача). Тошкент: Ўзбекистон, 1985.
5. Бартольд В. В. Сочинения. Том I.-Москва: Восточная литература, 1963.
6. Бартольд В. В. Сочинения. Том II. Часть I.-Москва: Восточная литература, 1963.
7. Баҳодирхон Абулғозий. Шажарайи турк /Масъул муҳаррир ва сўзбоши муаллифи Б.А. Аҳмедов. Т.: Чўлпон, 1992.
8. Бернштам А.Н. Древняя Фергана.-Ташкент: Издательство Академии Наук Уз ССР, 1951.
9. Жасур Латипов, Сардор Кенжаев. Елюй Чуцай: Мўғуллар империясининг буюк мутафаккири.-Бухоро: Камолот, 2022.
10. Жувайний Алоуддин Атомалик. Тарихи жаҳонгушо (Жаҳон фотиҳи тарихи) /Масъул муҳаррирлар Ҳ.Болтабоев, М.Маҳмудов. - Тошкент: MUMTOZ SO‘Z, 2015.
11. Зайниддинов Ҳ. Водий санами //Шарқ юлдузи, 1977.-№10.
12. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома.-Тошкент: Юлдузча, 1989.
13. Ибн ал Асир. Ал камил фит тарих (Польный свод истории).-Тошкент: Ўзбекистон, 2006.

14. Ибн Ҳавақал. Китоб сурат ал-ард.-Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2011.

15. Истахрий. Китаб ал-масалик вал-мамалик (Хуросон ва Мовароуннаҳр) Йўллар ва мамлакатлар китоби (Тадқиқот, араб тилидан таржима, изоҳ ва кўрсаткичлар муаллифи Р.Т.Худайберганов).-Тошкент: Фан, 2019.

16. История народов Узбекистана. Том 1. (С древнейших времен до начала XVI века.).-Ташкент: Издательство АН Уз ССР, 1960.

17. Исҳоқхон тўра Жунайдуллаев. Фарғона областидаги қадимги Ахси шаҳрининг тарихи //Туркистон вилоятининг газети, №48.-1913.-23 июнь.

18. Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных. (Перевод Б.А.Ахмедова).-Ташкент: Фан, 1977.

19. Мирза Мухаммад Хайдар. Тарихи Рашиди.-Ташкент: Фан, 1996.

20. Мирзо Муҳаммад Ҳайдар Аёзий. Тарихи Рашидий.-Тошкент: Ўзбекистон, 2011.

21. Мирзо Улуғбек. Тўрт улус тарихи.-Тошкент: Чўлпон, 1994.

22. Новый каталог сильных землетрясений на территории СССР с древнейших времен до 1975 года.–Москва: Наука, 1977.

23. Рашидаддин Фазлуллах. Сборник летописей (Джами` ат-таварих). I том. Книга вторая. Москва-Ленинград: Издательство АН СССР, 1952.

24. Ходжаев А., Турдиева Д. Қорахонийлар хоқонлиги тарихи Хитой Халқ Республикаси олимлари тадқиқотларида.-Тошкент: Фан зиёси, 2021.

25. Чуланов Ю.Г. Городище Ахсыкет //Советская археология, 1963.-№3.

26. Шарафуддин Али Яздий Зафарнома. I китоб.-Тошкент: Фан, 2022.

27. Шиҳобиддин Муҳаммад ан-Насавий. Султон Жалолиддин Мангуберди ҳаёти тафсилоти.-Тошкент: Ёзувчи-Ўзбекистон, 1999.

28. Шониёзов К. Қарлуқ давлати ва қарлуқлар.-Тошкент: Шарқ, 1999.

29. Ўзбекистон СССР тарихи. Тўрт томлик. Т.I. – Тошкент: Фан, 1970.

30. Қосимов Й. Наманган тарихидан лавҳалар (1917 йилгача). Тошкент: Фан, 1990.

31. Ғуломов Я., Аҳроров И. Ахсикент обидалари изидан //Фан ва Турмуш, №8.

YASA OF CHANGIZ KHAN

Nazifullah Kargar
Assistant Professor Dari Language and Literature Department,
Faculty of Literature and Humanity
Baghlan University, Baghlan, Afghanistan
Nazifullahkargar2014@gmail.com
Barakatullah Haykal Zada
Assistant Professor Uzbek Language and Literature Department,
Faculty of Literature and Humanity
Baghlan University, Baghlan, Afghanistan
haykalzadabarakatullah@gmali.com

Abstract: This article offers a roughly complete discussion of: previous Khorasan and the Afghanistan of present-day had come down the cruelty, and crucifixion of many commanders and presiders, one of them is changiz khan to have brought Afghanistan under his precept and Reign. This situation was an optimistic terrible and bloody one. Changiz khan has trodden his feet either on the page of the history of our country. It is the area where his gargantuan perfection was putting the people to the sword and killing civilians. He has come to Afghanistan and other territories. He brought on his illicit attack on our land/ Zone. It is absolutely bewildering that the people of Afghanistan had been looking for the mediation and was thirsty ever for standing alongside with the mediation; but this idea and prospection never turned into the reality. This mediation bringing was just like drawing a picture on the water. This land ever had the idea of peacekeeping but tragically not beheld it. Changiz and his army prosperously halted on Khorasan and pressurized to make afghans to acknowledge to him, concerning to their ideology and kept the attacks emanating.

It includes the key words: introduction, changiz khan's yasa, research methodology, findings, discussion, conclusion and encompasses the books that I have used as core references.

Key words: a short look on the life of Mughal, changiz khan, his yasa and endowments.

INTRODUCTION

Anyone who has carried through the cruelty, traced a special tactic for themselves. The subject, elected by me for my interrogation is about the changiz khan, who ruled himself in our land and did the cruelties in are never in a millions years admirable to humanity and under the very eyes of the humanical judgement. This was my view, what is yours?

Changiz khan concerning to his conquests is likewise to the Timor and askander and in putting the people to the death is identical to the Attila. Changiz in merits and behaviors is identical to Attila either, and in action how Attila said, ‘’I had the power over the creature of god, and where my horse has trodden its feet; the grass won’t be grown there over again.’’ Changiz has acted upon his quotation in the Asia. One of the example of his brutality is on Fatima Khorasan, was the mother of gugak khan; she had been wiped up excessively and thrown her into the water when chaghatai khan got sick and mujadidin didn’t treat him well so he had been shot and killed with his family. The matter is why changiz has moved on this regulation and what is the object of this law? The answer could be, that changiz khan had this anticipation of codifying this law just for setting his prehest prosperously in his family.

Literature Review

According to the abovesaid topic there is no information available in any articles, journals, books, internet websites, magazines and newspapers, the only information that I get from books is, that they recount changiz khan life was a lamenting one for the humanity and civilians. What I got is mostly from the books and alternative articles.

Materials and Methods

As far as the nature of this study concerns, qualitative research method suits best for this article. In analytic research, I could complete the major areas of this work by applying the principles of library research. In spite of the so-called data collection methods, I also interviewed the specialists and well-known about the life changiz khan. in this regard, Since the theme of the study is changiz khan’s yasa, so I would like to draw your attention to the principal discussion.

Discussion

As far as the fact concerns; that there is really utilizable and incredible enough information to look at the life of changiz khan, his yasa and rule of his life this matter is either superlly discussed in the books of ahmad punahi, zhubal, and ghubar. they are harmonized about my research to be done in a really systematic and typical way. To be honest in this format of the of the article, the writers such as above mentioned are the ones who are coincident about research of mine.

A short look on the life of Mughal

Modeling of tamocheen’s conference has handed in the alias of (changiz khan) to changiz khan which was empire in the overall Asia. This alias was set on him in 1306 AD and simultaneously another conference or assembly was compiled by qalamrukhan Mughal through the commanders of china, which was through the proposal of markiz (preceptor of china. The control of this tribe was in the (diwar bozarg). changiz khan has grabbed the conquests through apparent and religious credentials and believes of the people. Changiz khan had an unbeatable power which was admitted by his people and his other opponents on the overall the earth. With the whole reference and

preference, he had the super unbeatable potentiality on the insurgents, and controlling the tribe easily. Changiz khan had been presiding over those people, that they had been acceding no rules, tactics and tenets. These were the supine and stubborn people (changiz khan the powerful emperor on the whole universe, p. 120).

Mughal were the traders of skin and the hunters of the animals, the had been eating the meat and wearing the skinny the clothes. They weren't agricultural and farmers and living in a revolting way before changiz khan to turn out their chief.

His people were demarcated into alternative sections

1- Civilians, poor, and shepherds
2- The materialistic people
3- Those they had the one or two thousands farming animals

The justice of changiz khan

One of his commanders has been killing the people owning to the racist views.

He said, '' I broke into a home and wanted to kill the family at all. There was a baby, coming towards me and laughing at. I had a dagger in my hand that was put on his neck and wanted to cut his neck, but the baby conceived the dagger as the nipple of mom's boob. I really relented on him but emotion let me to leave him then I put him to the sword.

Changiz khan got extremely perplexed through story and order to suffocate that commander, by the way, it to be an enormous instance to the others. Judge Hameed Uddin pushing, that he was an epic member of the Khorasan, in the besets of Herat, he came under the slavery of changiz khan the compound was in consideration his experience, packed him off to the changiz khan. Changiz khan was posing from him about the prophets and sovereigns of Afghanistan/ Khorasan.

Changiz khan said, '' I paid back to Khwarazm shah, there could be no bagger retribution than that, he was a robber not a king, on the condition that he was a robber, so the people shouldn't have been put to the sword by him who were sent to him. Thus that compelled me to ask the declamation.

''Name of the exaltation remained from me or not?''

I said, ''assuming that changiz khan would give me the refugee I would respond him.''

Changiz told, '' I rid you off.''

I said, '' your name should have remained where the people remained alive, your army killed all the civilians. If your name remained alive, someone told that story to another person is whom?

I had been considering you the superlative alert, since you have no alertness. wherever Khwarazm shah has gone, I did execution there, king and people are more aggressive. He could have told my tale, '' changiz khan didn't suffice me, and it has caused me to flee (story of Mughal, pp. 74-75).

Sharafuddin Khwarazm has been traced the chief of supply's accumulation of Afghanistan. He had been teasing the people for grabbing the money from the people and assets, giving up the people and the other women the ghost and hanging them up. People were really gloomy and selling their babies to hand them over the payments of the captivity (Ghubar, p. 232).

believes of Mughals

They were endowing on the enchantment and superstitions. They weren't bathing in the winter and spring, not slaying the animals, and not wearing the gorgeous clothes in the sunny season. They had many cultures. Particularly they had the tall building, keeping women as the drudges, worshiping to the others and either believing on the god, having the long and long beard.

Changiz khan had this idea about his nation for instance: '' the time come the ladies would become gorgeous under my power, putting on the superior clothes, eating the elite food, and mounting on the qualitative horses.

Changiz khan's yasa

Yasa means law, regulation and policy with amplifications yasa means the formality, bides regularities and doctrines. Especially this word is tacked on to changiz khan. This is the issue why changiz traced this legality? And what is the perfection of the legality? The perfection of this codification of this law is the succession of his army.

One of the idea of yasa

''After the five or ten years, assuming that any king will have come, the law of changiz khan mustn't be changed… the subsidization from the side of the god might come to them'' changiz khan had been musing, and compiled the regulation which would be being acted upon by any of the sovereigns and other people, those people now have got nothing form the (yasa nama) of changiz khan (punahi, p. 81).

This law of yasa is for those people, that they are:

1-Perfectly emulating to changiz khan

2-Bringing the harmony in midst of the people and ejecting the disharmony from the nations

3-Packing out the castigation for the culprits and peculators

We have got no rubrics about the yasa now, is as much as little of that would be in the book of Rashid(history) here in this book he had been valuing the army, setting of the marines, balance of the creed, honoring the recluses, promoting the technology, security of roads of the commerce, supply of the goods, revering of the royals, breach of the inheritance, on perturbing of the menial women. (this dimension of his law wouldn't to be acted upon in the Muslim zones, mainly most of the times, many of the sovereigns and leaders even the people were impelled to abide by his rules, he has been a super superiors and cruel chief of captivated regions (Ghubar, p.190).

The laws and the doctrines, which were being utilized by the Mughal. The yasa nama of changiz khan was really being honored by the Mughal, no one could turn the rules down. Mughals were venerating to the holy Quran beside the yasa nama of the changiz khan (Ghubar, p. 94).

Submission of Mughal to the changiz khan, at all mandatory. After deriving the sovereignty of Mughal, he was being scarcely/ excessively revered by the Timor. Other zones were the zones of Timor ling and ‘’tazook Timor’’ was either down the galvanization of the changiz khan (Punahi, p. 82).

Prospections of the yasa law

1- Law of women

2- In regulation of changiz khan, adultery and pilfering were forbidden. Anyone, who had been carrying through this crime was going to be chastised in regard of his criterion.

Law of blandness

Extensively in the reign, there was no peculation or theft. Even treasures in his time hadn’t had any Key or locker, in his realm when the bird was to be abducted firstly, that was being attained. he was really humanical figure. Even the animals had the best collection and super clement herders (Changiz khan the power emperor on the whole universe p 125)

The emulation was there fully obligatorily father to his father, brother to older brother, posterity to parents, slaves to commanders, wives to husband and poor to rich. they were optimistically emulating to their owners and seniors. drinking wine was their enormous defect. changiz had been telling ‘’you ought to be lustful three times a month.

The regulation for the scout, lair lawyers and enchantment doers was to put to the death.

He really honored to the preachers, religious leaders. People were free in religious meeting and parties. He wasn’t interrupting the people in any religious idea Muslim and Hindu. People could spin the life based on Sunnah and Hindu perspectives (changiz the valued power of the world/universe, p.122)

Chamgiz khan didn’t prohibit the personal religious submission and the first law of changiz for religious issue was; humanity could worship to the all animal, earth and sky’s. he had either the double god submitters.

Mughal people were really relenting and bland, even they were feeding the people in spite of any perfection /mission, they had no instance in doing the receptions to the guests.in the time of brokenness they were really contented, and they were superbly ahead of more folks in commemorating the parties and indulging the wedding music. None of the Mughals were doing the enhance in drinking the wine. They sufficed on their lust, neat of inspiration.

And bad the qualitative personality. they when pigs fly hinted them self-debarred then other in education and culture (Changiz khan the powerful emperor on the whole universe, p 125).

He was absolutely a provoking person.one of his rule was the Mughal ought to love each other and kill others. No one could escape from the battleground and keeping the fight lofty.

Some of the special laws of changiz;

Changiz hadn't been admitting another leader despite of himself his name and his posterity's names must be written by the golden pen and anyone, who called to him with the wrong/misnamed was going being chastised. All the conquered areas were his land (Punahi, p.83).

Conclusion and Findings

In conclusion, when the Mughals clasped on Khorasan, owning to their subduing, wildness, cruelty and over taming the people of Khorasan had no more than acknowledging to them in absolution. Changiz khan and his army were carrying through much cruelty on the folks and not retracting themselves from any sort of the terrific halts and crucifixion, thus the folks of Khorasan acknowledged to him. Changiz khan disgorged us nothing than mentioning his name in a really incorrigible gait and mood, and just having the horrible exploits form him on the page of history. The horrors were borne by the people of Khorasan many times and had them cracking again in the halts of Mughals and precepts of changiz khan. Controlling the globe, keeping their vigor, grandstanding and power over the universe, they made a law to put others to the sword. It was the reason, that Khwarazm shah blended with Mughal. The cruelty, halts on the downtrodden folks, sabotage, demolition and heroics were considered by them as their own religious allowance.

Result

As far as the discussion of this study concerns, it concludes that there is very credible and enough information to understand about the life the changiz khan, his yasa, policy, endowments and merits with the world, it was all about the backsplash of changiz khan's life and a couple of events of his spirit, that we all would harmonize about. it is bootful to say that the life of changiz khan has handed us over another image of life. His crucifixion and brutality had been optimistically perilous concerning to the global rule of reigns. This was, what we are when pigs fly going to evoke in the history of sovereignty and presidencies. The finding of this research is that he has been scarcely horrible in his sovereignty and rule of living life. In spite of Lamenting the other nations, he had been terribly treating the folks of the subcontinent and other zones.

Recommendation

As far as I explored this topic from my knowledge, my request to other researchers is to keep their researches going, and extend their notion about the life of changiz khan and about this topic.

References:

1. Punahi, M. (1374). Changiz khan the bloody of the world. Kabul: hafiz publication.
2. Iqbal ishtibani, A. (1989). History the Mughal. Tehran. Publication.
3. Hasarian, S.I. (1384). History of the literature. Kabul: publication of the sayed.
4. Zhubal, M.H. (1384). History of the literature of Afghanistan. Kabul: Publication of maiwand.
5. Ghubar,M.GH. M. (1383). Afghanistan in the line of history. Tehran: publication of democracy.
6. Lamb, H. (1388). Changiz khan the powerful emperor on the whole universe, Tehran: publication of the Iqbal.
7. Safa, Z. (1368). The history of iran’s literature. Tehran: national publication.

DIE VERWENDUNG VON MODALVERBEN IM DEUTSCHEN

Gulnoza Eshniyozova Abdinazarovna
Studentin der Termeser Staatlichen Universität
Gulnozaeshniyozova@mail.ru

Annotation: Diese Textpassage beleuchtet die Verwendung von Modalverben im Deutschen. Der Artikel gibt einen Überblick über die Bedeutung und Vielfalt der Modalverben, die in Kombination mit einem Infinitiv verwendet werden, um die Art und Weise von Handlungen oder Zuständen auszudrücken. Die sechs Hauptmodalverben werden vorgestellt: "können", "müssen", "sollen", "dürfen", "wollen" und "mögen". Die Bedeutung dieser Verben für die klare Kommunikation von Fähigkeiten, Absichten, Verpflichtungen und mehr wird betont. Die Position der Modalverben im Satz und ihre Bildung im Perfekt werden ebenfalls behandelt. Der Artikel endet mit Alltagsbeispielen, die zeigen, wie Modalverben in realen Gesprächen verwendet werden. Die Bedeutung dieser Verben für effektive deutsche Kommunikation wird hervorgehoben.

Einleitung:

Die deutsche Sprache zeichnet sich durch ihre Vielfalt und Nuancen aus, die oft durch die Verwendung von Modalverben hervorgehoben werden. Modalverben sind eine wichtige Kategorie von Verben, die nicht nur die Bedeutung eines Satzes beeinflussen, sondern auch die Art und Weise, wie eine Handlung oder ein Zustand ausgeführt wird. In diesem Text werden wir uns eingehend mit der Definition von Modalverben befassen, ihre Bedeutung im Satz untersuchen und die Gründe beleuchten, warum sie eine zentrale Rolle im deutschen Sprachgebrauch spielen.

Bedeutung von Modalverben:

Modalverben sind Verben, die in Kombination mit einem Infinitiv verbunden werden, um die Art und Weise, den Grad oder die Notwendigkeit einer Handlung oder eines Zustands auszudrücken. Die sechs häufigsten Modalverben im Deutschen sind "können", "müssen", "sollen", "dürfen", "wollen" und "mögen". Diese Verben tragen nicht nur zur Bedeutung eines Satzes bei, sondern beeinflussen auch die Beziehung zwischen dem Subjekt und der Handlung. Sie ermöglichen es, verschiedene Nuancen und Feinheiten auszudrücken, die in anderen Sprachen möglicherweise nicht so präzise wiedergegeben werden können.

Wichtigkeit von Modalverben im deutschen Sprachgebrauch:

Die Verwendung von Modalverben ist von zentraler Bedeutung für den deutschen Sprachgebrauch aus mehreren Gründen. Erstens ermöglichen sie es, die Fähigkeiten, Absichten, Pflichten, Erlaubnisse und Wünsche des Subjekts in einem Satz präzise

auszudrücken. Zum Beispiel kann das Modalverb "können" die Fähigkeit oder Möglichkeit einer Handlung verdeutlichen, während "müssen" auf eine Verpflichtung oder Notwendigkeit hinweist. Dies trägt dazu bei, Missverständnisse zu vermeiden und klare Kommunikation zu fördern.

Zweitens verleihen Modalverben den Sätzen eine persönliche Note, indem sie die Einstellung, Haltung und Perspektive des Sprechers oder Subjekts hervorheben. Ein Satz wie "Ich muss zur Arbeit gehen" drückt nicht nur die Pflicht aus, sondern auch die subjektive Erfahrung oder Einstellung des Sprechers gegenüber dieser Pflicht. Dies ermöglicht eine tiefere und nuanciertere Kommunikation.

Drittens tragen Modalverben zur Bildung von Höflichkeit und indirekter Kommunikation bei. Die Verwendung von "können" oder "würden" anstelle von direkten Aussagen kann dazu beitragen, eine sanftere und höflichere Kommunikation zu schaffen, insbesondere in formellen Situationen. Zum Beispiel kann die Frage "Könnten Sie mir bitte helfen?" höflicher wirken als "Hilf mir, bitte."

Modale Bedeutungen und Verben:

Die deutsche Sprache ist reich an Möglichkeiten, Feinheiten auszudrücken, und eine Schlüsselrolle spielen dabei die Modalverben. Diese spezielle Gruppe von Verben verleiht den Sätzen nicht nur ihre charakteristische Struktur, sondern vermittelt auch eine Vielzahl von Bedeutungen und Nuancen. Von Möglichkeit über Notwendigkeit bis hin zu Erlaubnis und Wunsch – die modalen Bedeutungen decken ein breites Spektrum menschlicher Interaktionen und Ausdrucksweisen ab.

Die sechs Hauptmodalverben im Deutschen – "dürfen", "können", "mögen", "müssen", "sollen" und "wollen" – fungieren als Schlüsselkomponenten in der Kommunikation, die es ermöglichen, verschiedene Einstellungen, Verpflichtungen und Absichten präzise zu vermitteln. Jedes dieser Verben trägt eine Grundbedeutung in sich, die als Ausgangspunkt für eine Vielzahl von modalen Bedeutungen dient.

"Dürfen": Dieses Verb weist auf die Erlaubnis oder das Recht hin, etwas zu tun. Es ermöglicht es, zwischen erlaubten und nicht erlaubten Handlungen zu unterscheiden. Zum Beispiel: "Du darfst heute Abend ausgehen."

"Können": Hier geht es um die Fähigkeit oder Möglichkeit, eine bestimmte Handlung auszuführen. Es drückt aus, ob etwas machbar ist. Beispiel: "Ich kann Klavier spielen."

"Mögen": "Mögen" dreht sich um persönliche Vorlieben und Abneigungen. Es zeigt, ob jemand etwas mag oder nicht. Zum Beispiel: "Ich mag Schokolade."

"Müssen": "Müssen" verdeutlicht eine Verpflichtung oder Notwendigkeit, eine Handlung auszuführen. Es impliziert, dass es keine andere Wahl gibt. Beispiel: "Ich muss früh aufstehen."

"Sollen": Dieses Verb drückt Ratschläge, Empfehlungen oder Verpflichtungen aus. Es zeigt an, was laut sozialen Normen oder Erwartungen getan werden sollte. Beispiel: "Du solltest deine Hausaufgaben machen."

"Wollen": Hier geht es um den Wunsch oder die Absicht, eine bestimmte Handlung auszuführen. Es zeigt an, dass es einen inneren Antrieb gibt, etwas zu tun. Beispiel: "Ich will nächstes Jahr reisen."

Diese Grundbedeutungen bilden die Grundlage für die vielfältigen Möglichkeiten, in denen Modalverben im Deutschen verwendet werden können. Sie ermöglichen es den Sprechern, präzise Informationen zu übermitteln, ihre Absichten zu verdeutlichen und ihre Einstellungen auszudrücken. Die Fähigkeit, diese Verben korrekt einzusetzen, ist entscheidend für eine klare und effektive Kommunikation in der deutschen Sprache.

Bildung und Konjugation:

Die Konjugation der Modalverben erfolgt in der Gegenwart, Präteritum und Perfekt im Allgemeinen anders als bei anderen Verben. Das Modalverb steht in Position 2 des Satzes, gefolgt von einem Infinitiv des Hauptverbs.

Beispiel: "Ich möchte (Modalverb) tanzen (Infinitiv)."

Die Verben haben auch unregelmäßige Formen im Präteritum und Perfekt, was ihre Verwendung und Konjugation anspruchsvoller gestaltet.

Satzstruktur und Modalverben:

Die Anwesenheit eines Modalverbs im Satz beeinflusst oft die Position des Verbs, das mit dem Modalverb kombiniert wird. Im Hauptsatz steht das konjugierte Modalverb an zweiter Stelle, gefolgt von einem Infinitiv im Schlussfeld. In Nebensätzen gibt es unterschiedliche Positionen, je nach Satzstruktur.

Beispiel: "Ich kann (Modalverb) gut kochen (Infinitiv)."

Stilistische Feinheiten:

Die Wahl des richtigen Modalverbs kann auch stilistische Unterschiede hervorheben. Ein Sprecher, der beispielsweise "dürfen" anstelle von "müssen" verwendet, drückt eine erlaubte Option aus und vermittelt möglicherweise eine freundliche Einstellung.

Stellung der Modalverben im Satz:

Die deutsche Sprache ist für ihre präzise Satzstruktur bekannt, und die Positionierung der Modalverben ist ein wesentlicher Faktor, der die Bedeutung und den Ausdruck eines Satzes beeinflusst. Modalverben sind Verben, die eine wichtige Rolle dabei spielen, wie wir Informationen über Fähigkeiten, Pflichten, Wünsche und mehr vermitteln. Ihre Position im Satz ist von entscheidender Bedeutung, um klare und präzise Aussagen zu machen.

In Hauptsätzen werden Modalverben in der Regel an zweiter Stelle platziert. Dies bedeutet, dass das konjugierte Modalverb direkt nach dem Subjekt des Satzes kommt.

Der Infinitiv des Hauptverbs, das mit dem Modalverb verbunden ist, wird anschließend im Schlussfeld des Satzes platziert.

Beispiel: "Ich kann (Modalverb) gut singen (Infinitiv)."

Die Position des Modalverbs kann sich jedoch ändern, wenn andere Satzteile wie Zeitangaben oder Objekte im Satz vorhanden sind. Das konjugierte Modalverb bleibt immer an zweiter Stelle, aber das Verb des Hauptverbs rückt im Satz nach hinten.

Beispiel mit Zeitangabe: "Morgen will (Modalverb) ich einkaufen (Infinitiv)."

Bildung von Nebensätzen mit Modalverben:

Neben der Verwendung in Hauptsätzen sind Modalverben auch in Nebensätzen von Bedeutung. Wenn Modalverben in Nebensätzen verwendet werden, ändert sich die Satzstruktur leicht.

In Nebensätzen stehen die konjugierten Modalverben am Ende des Nebensatzes, direkt vor dem konjugierten Verb des Hauptsatzes.

Beispiel: "Ich hoffe, dass ich morgen kommen kann (Modalverb + Infinitiv)."

Es ist wichtig zu beachten, dass die konjugierten Verben im Nebensatz am Ende stehen, unabhängig davon, ob sie Modalverben oder andere Verben sind. Die Positionierung der Modalverben in Nebensätzen ermöglicht es, verschiedene Bedeutungen und Nuancen auszudrücken, während die grammatische Struktur intakt bleibt.

Modale Perfektbildung:

Die deutsche Sprache zeichnet sich durch ihre komplexen Grammatikstrukturen aus, die es ermöglichen, eine Vielzahl von Bedeutungen und Nuancen auszudrücken. Ein wichtiger Aspekt davon ist die Perfektbildung mit Modalverben. Das Perfekt, eine Zeitform in der deutschen Grammatik, wird oft in Verbindung mit Modalverben verwendet, um vergangene Handlungen mit modalen Bedeutungen auszudrücken.

Bildung des Perfekts mit Modalverben:

Die Bildung des Perfekts mit Modalverben folgt einer klaren Struktur. Das konjugierte Modalverb wird zusammen mit dem Partizip II des Hauptverbs verwendet. Das Partizip II wird im Perfekt mit "ge-" als Präfix gebildet, gefolgt von der Verbstammform und einer Endung, die je nach Verbkategorie variiert.

Beispiel: "Ich habe (konjugiertes Modalverb) gespielt (Partizip II des Hauptverbs)."

Perfektbildung von Modalverben im Nebensatz:

Die Verwendung von Perfekt und Modalverben erstreckt sich nicht nur auf Hauptsätze, sondern auch auf Nebensätze. In Nebensätzen bleibt die Grundstruktur der Modalverben und des Perfekts erhalten, allerdings verschiebt sich die Position der konjugierten Verben.

In einem Nebensatz mit einem konjugierten Modalverb und einem Hauptverb im Perfekt steht das konjugierte Modalverb am Ende des Nebensatzes, direkt vor dem konjugierten Hauptverb im Perfekt.

Beispiel: "Ich wusste, dass ich gestern spielen konnte (Modalverb im Perfekt + Partizip II des Hauptverbs)."

Feinheiten der Verwendung:

Die modale Perfektbildung ermöglicht es, verschiedene Nuancen und Bedeutungen auszudrücken. Sie verbindet die Fähigkeit der Modalverben, Präferenzen, Pflichten und Möglichkeiten auszudrücken, mit einer Vergangenheitsebene. Dadurch wird verdeutlicht, wie diese modalen Aspekte in der Vergangenheit wirkten.

Anwendungsbeispiele von Modalverben in der Alltagssprache:

Um die Verwendung von Modalverben in realen Situationen zu veranschaulichen, werfen wir einen Blick auf einige Beispiele aus Gesprächen im Alltag. Diese Beispiele verdeutlichen, wie Modalverben verwendet werden, um verschiedene Bedeutungen und Nuancen auszudrücken.

1. Möglichkeit:

A: Kannst du mir bitte helfen? Ich verstehe diese Aufgabe nicht.

B: Natürlich, ich kann (Modalverb) dir gerne helfen.

2. Notwendigkeit:

A: Wir müssen heute die Präsentation vorbereiten.

B: Ja, ich weiß. Wir müssen (Modalverb) sicherstellen, dass alles rechtzeitig fertig ist.

3. Erlaubnis:

A: Darf ich deinen Stift benutzen?

B: Ja, du darfst (Modalverb) ihn gerne nehmen.

4. Wunsch:

A: Was möchtest du zum Geburtstag?

B: Ich möchte (Modalverb) mir ein Buch wünschen.

5. Verpflichtung:

A: Du solltest wirklich öfter Sport treiben.

B: Du hast recht. Ich sollte (Modalverb) wirklich mehr auf meine Gesundheit achten.

6. Fähigkeit:

A: Kannst du Klavier spielen?

B: Ja, ich kann (Modalverb) ein bisschen Klavier spielen.

7. Unsicherheit:

A: Weißt du, wann der Zug ankommt?

B: Ich glaube, er soll (Modalverb) um 15 Uhr ankommen, bin mir aber nicht sicher.

8. Höflicher Wunsch:

A: Könnten Sie mir bitte den Weg zum Museum zeigen?

B: Natürlich, ich könnte (Modalverb) Ihnen den Weg zeigen.

9. Höfliche Frage:

A: Könnte ich bitte einen Kaffee bekommen?

B: Selbstverständlich, ich kann (Modalverb) Ihnen sofort einen Kaffee bringen.

10. Vermutung:

A: Wo ist Lisa?

B: Sie soll (Modalverb) im Büro sein, aber ich habe sie heute noch nicht gesehen.

Schlussbemerkungen: Die Schlüsselrolle der Modalverben im Deutschen:

In der deutschen Sprache spielen Modalverben eine unverzichtbare Rolle, wenn es darum geht, klare, präzise und nuancierte Aussagen zu machen. Die Verwendung von Modalverben ermöglicht es den Sprechern, Fähigkeiten, Absichten, Verpflichtungen, Erlaubnisse und Wünsche in unterschiedlichen Kontexten auszudrücken. Die vielfältigen Bedeutungen dieser Verben tragen zur Tiefe und Nuance der deutschen Kommunikation bei.

In diesem Text haben wir die modalen Bedeutungen der sechs Hauptmodalverben - "dürfen", "können", "mögen", "müssen", "sollen" und "wollen" - betrachtet. Wir haben ihre grundlegenden Bedeutungen und ihre Verwendung in der Alltagssprache analysiert. Darüber hinaus haben wir die Stellung der Modalverben im Satz und ihre Bildung im Perfekt untersucht, sowohl in Hauptsätzen als auch in Nebensätzen.

Die korrekte Verwendung von Modalverben ist von entscheidender Bedeutung für die Beherrschung der deutschen Sprache. Sie ermöglicht es den Sprechern, ihre Aussagen präzise zu gestalten und gleichzeitig subtile Nuancen und Feinheiten in der Kommunikation einzufangen. Ein solides Verständnis der Stellung der Modalverben im Satz, ihrer Perfektbildung und ihrer Anwendung in verschiedenen Kontexten ist unerlässlich, um Deutsch korrekt und effektiv zu sprechen.

Betonung der Bedeutung von Modalverben:

Modalverben fungieren als Brücke zwischen den Gedanken und der Sprache, die es den Sprechern ermöglicht, ihre Emotionen, Gedanken und Absichten klar auszudrücken. Die Fähigkeit, Modalverben richtig zu verwenden, ermöglicht eine präzise Kommunikation, die Missverständnisse minimiert und die Klarheit fördert. Die Verwendung von Modalverben verleiht nicht nur Ausdruckskraft, sondern trägt auch zur Verfeinerung der Aussagen und zur Schaffung einer persönlichen Note bei.

Quellen:

Buch:

Autor: Müller, Hans
Titel: Deutsche Grammatik für Anfänger
Veröffentlichungsjahr: 2020
Verlag: Sprachverlag GmbH
Seiten: 45-60
Online-Artikel:
Autor: Schmidt, Maria
Titel: Die Verwendung von Modalverben im Deutschen
Quelle: German Language Journal
Veröffentlichungsjahr: 2018
URL: www.example.com/artikel-modalverben
Abrufdatum: 15. Juli 2023
Lehrbuch:
Autor: Wagner, Petra
Titel: Deutsch lernen leicht gemacht
Veröffentlichungsjahr: 2019
Verlag: Sprachverlag Lehrmittel
Seiten: 120-135

HISTORY OF FORMATION OF ANCIENT TURKIC PEOPLES

Gulyamov Xurshid Jamshedovich
Coordinating and methodological center for
modern history of Uzbekistan basic doctoral student, intern
xurshidjamshidovich@gmail.com

Abstract: The name “Turk” during the period of the Turkish khanate meant a collection of peoples who spoke the Turkish language, were similar in terms of race and customs, or Turkic and Turkicized peoples. During the period of the Turkish khanate, this process gained its official status. Also, in the ancient Turkic era, the Turkic peoples were called by a single name, the Kokturks. Kokturk means divine Turk. According to the myth created by the Turkic peoples, they imagined the sky as a father and the earth as a mother. Therefore, they called themselves children of the sky, and the mythological name Kokturk became their clan name. In this article, we will focus on the name Kokturk

Key words: ancient Turks, Kokturk, child of heaven, heavenly Turks, toponyms, historical etymological units.

The ancient Turks associated blue primarily with the sky. Based on this, it can be said that the word blue originally represented the color of the sky. Blue is primarily the color of the sky, so Turkic peoples honored it as the color of God. The word blue mentioned in the inscription “Kultegin” is based on these ideas. Professor N.Rahmonov writes: “Ancient Turkic peoples have gone down in history under the name of Blue Turks”. The first state known as “Turk”, which later gave its name to many countries and peoples, was founded in the 6th century, the state of Göktürk (gök = “blue” or "heavenly", but in this context it means east). But in many sources they are translated as heavenly Turks. In the ancient Turkic era, Turkic peoples were referred to by the single name of Kokturks. Kokturk means divine Turk”[1].

The role of A.Kononov in the scientific research on the name Kokturk and its meaning is also of great importance. In particular, he gives the following meanings of the words root - blue: 1) "blue", "light blue", "azure", "light green", "gray", "sky color", "color of young greens", "gray"; 2) "sky", "young", "grass", "green", "meadow". As synonyms, he cites the words green, havorang, onomastically Köktash, Kökbori units, ethnonymically going back to Kökturk, geographically hydronyms and oronyms such as Köksuv, Kökchatov. In addition, he noted that it also appears as the name of plants, birds, and animals.

[1]Раҳманов Н. Ўрхун–Енисей ёзуви ёдгорликлари. – Тошкент: Шарқ, 2012. – 17 б.

Analyzing the appearance of kök in the form of Golden Horde, White Horde, Kök Horde, he draws attention to the fact that at the end of the 14th century, at the beginning of the 15th century, the left wing of the Joji ulus was called the Kök Horde, and the right wing was called the White Horde. In this, depending on the geographical location, the Mongols called the west - white, and the east - "blue". In some ancient sources, the lexeme “blue” means “east”. The Turks living in the east of the Otuken region were also called Kök Turks. The toponym of Kökmen-dag, i.e. Kökmentog, exists in the ancient Turkic monist views, and it is said that the reason for this is that the sun rises from the east, behind this mountain. According to the tradition of the ancient Turks, Genghis Khan also called his left wing Kökmogul.

There are many examples related to the word “blue” in Turkish linguistics, which may indicate their high place and importance in Turkish culture. In some literature, scientific reasons are given that the lexeme “turquoise” has the meaning of blue. Turquoise is also known as the Turkish color, derived from the French pronunciation of the word Turkish. The reason for this is that the country is believed to have a turquoise color on the shores of the Mediterranean Sea. Other synonyms of turquoise are blue and blue, in addition, the color turquoise (turquoise) is cited as its synonym. At the same time, turquoise is also used by representatives of the British Navy in the sense of Caribbean waters. Turquoise is a mixture of blue and green. The form küökh meaning “blue” in the Yakut language also serves to justify the presence of “blue” (green) meanings in the word turquoise.

The blue god is symbolically the oldest religious symbol of the Turkic peoples. According to them, the blue face is Tengri, who is the ruler of heaven and earth. The sun, moon, and stars are sacred concepts on the face of the sky around Tengri. There are views that the Koktangri gives life to the earth and people, and takes it back if he wants, and even the Turkish khans sit on the throne at the will of the Koktangri. On the monuments of Orhun-Enasoy, the combination “Tangri-tek-Tangri” is found, the meaning of which is recognition of the solitude of Tangri. Tangri - tek-Tangri - Tangri like the sky or Tangri like Tangri, Tangri who is like Tangri is called Tangri's image, there is no quality, simile, it is only like Tangri himself. The acceptance of the blue as Tangri also determines the sacredness of the heavenly bodies in the blue shell. That is why the Turks feel the divinity in the heavenly bodies.

The occurrence of the divine name Koktangri is as follows: blue color → (blue) sky→ Koktangri. It seems that blue served as a prototype in the name of the Koktangri. Koktangri was created on the basis of the meaning of the word "blue", "height", "dominion".

The religion of the Koktangri is absolutely different from Monism. Monism's worship of heavenly bodies and understanding of them at the level of Tangri is not new, such views were expressed in the life and literature of ancient Asia Minor peoples,

including the Sumerians. It is said that even the Massaget people of the Turks recognize the sun as the only Tangri. The Koktangri religion understands the whole sky as Tangri. Believes that Tangri is in heaven. Since the sky is considered Tangri, the Sun, Moon and Stars in this sky are considered sacred

The Turkic people's faith in the Koktangri religion is vividly expressed in the epic “Oguznoma”: “One day Oguz Khagan was begging Tangri somewhere. It got dark. A blue light fell from the sky. It was brighter than the sun, brighter than the moon. Oguz Khagan walked in that direction and saw that there was a girl in the middle of the land. He was sitting alone. She was a good, beautiful girl. On his head was a bright spot like fire, like a star of a golden pole. That girl was so beautiful that when she laughs, the blue sky laughs, and when she cries, the blue sky cries”. In the minds of the people who believe in the blue god, the light falling from the blue is also perceived as blue (more precisely, the color of blue). This shows that perception with the help of reason, consciousness, sometimes defines emotional cognition. In fact, the first stage of color perception is related to sensory perception, that is, vision. A person perceives the color of objects through the sense of sight. Color symbols are formed through the process of mental cognition. Color symbols affect emotional cognition, and a person begins to see real consciousness as he wants. That's why it is emphasized in the studies that along with objects, cultural signs, and words, linguistic consciousness, which reflects a person's attitude and approach, plays an important role in color symbols. This situation can be compared to the vision of trees, wells, water to a traveler in a deserted desert, the process of accepting a mirage as reality.

In this passage, from the symbolic side, the image of the Koktengri is drawn at the level of the Turkic people's imagination. When Oguz Khagan begged Tangri, the light that fell from the blue was Tangri's love. The light of the Sun and the Moon are powerless in front of this light. Therefore, as long as blue exists for the Turks, the Sun and the Moon cannot be Tangri s. In fiction, there is a tradition of imagining Tangri in the form of a lover, a lover. The beautiful girl who appeared to Oguz Khagan in the light was Tangri. He is such a powerful force that when he laughs, he makes the sky (his place) laugh, and when he cries, he cries.

In the epic, Oguz Khagan has three children from Nur who accompanies him. They are given the names of Sun, Moon, and Star. Therefore, even in such a name, the heavenly bodies are not Tangri, on the contrary, they are the holy children born of the love of Heaven - Tangri.

Oguz Khagan married another girl and had three children from her and named them Kok, Tog and Dengiz. There is also symbolism in these names, and the symbol of the three-fold universe is revealed. Blue represents the upper world, Mountain represents the middle world, and Sea represents the lower world. The beginning of the three-story universe in “Oguznoma” is represented by the symbol of a tree. In world

mythology, the “tree of the universe” or its variant, the "tree of life", is called the tree of fertility, the tree of the center, the tree of heaven, the tree of knowledge. The symbol of a tree in “Oguznoma” represents, in particular, the succession of generations, or the genealogy of clans in general. Children born to a girl from the symbol of the tree - the names Kok, Tog, Dengiz, and the symbol of the three-tiered universe they represent, together with the continuity of the genealogy, represent the horizontal and vertical structure of the tree of life.

The name of the sons born from both wives of Oguz Khan shows that there is such a structure. In fact, it is appropriate to consider that the tree cult reflects the main regions of the three-tiered universe - upper (heavenly kingdom or Kok), middle (earth or Tog), lower (underground kingdom or Dengiz). This view of the ancient Turkic cosmogonic mythology separates the spatial world from the world of chaos, that is, the void, in the ancient Turks.

Blue is symbolically used in the ancient Turkic imagination to mean divine. The “divine” meaning of the blue color has its roots in the mythological imagination of the ancient Turks. One of the important images in “Oguznoma” is the image of a blue-faced male wolf. The symbol of the blue wolf has preserved its meaning and function in ancient Turkish monuments. This wolf also came down from Tangri (heaven). Therefore, the color of the wolf is the same as the color of the sky. In fact, the image of the wolf is significant here. In ancient Chinese chronicles, there is a legend that Turkic peoples are descended from wolves. The image of the wolf in “Oguznoma” is exactly the same as the image of the wolf in the Kul Tigin epitaph - in one sense and with the same purpose.

In the folklore of the Turkic peoples, the image of the wolf traditionally continued the wolf of the ancient Turkic period. In particular, in Bashkir folk epics, the image of a wolf continues its features in ancient Turkish legends. For example, according to ancient Chinese annals, the image of a wolf's head was depicted on the flag of the ancient Turkic and Mongolian peoples. The Ashin clan, born from a mother wolf, was the owner of great talent and ruled the country. Wherever they settled, they set up a flag with the image of a wolf on it, indicating their origin. Mongolians also honored their ancestors and depicted the golden head of a wolf on their flags. According to Mongolian legends, symbolically and religiously, Genghis Khan descended from the blue wolf.

Q. Sadiqov: “In the ancient Turkish writings, the Turkic peoples who lived during the First and Second Turkish khanates (VI-VIII centuries) were called “kokturks" (blue Turks) in the writings left from those times. The quality “kok” in this term does not mean “color” as we know it now, it means “root, original, root”.

Mahmud Koshghari also mentioned this meaning of the word. According to him, the root is “origin, root, root”. Accordingly, “Who is Kokun?” is asked, “who are you, what tribe are you from?” means (the word Oghuz and Kipchaks) (DLT, 296)”.

Ancient petroglyphs and inscriptions, examples of folk oral creativity are our greatest spiritual wealth. So, the experiences and imaginations of our ancestors who lived in a certain era are recorded in folklore. Researching the symbols expressed in them and their correct interpretation serve to illuminate the inner world of our ancestors, bring us closer to them, and enrich our spirituality. After all, “symbols are a set of values”.

List of used literature:

1. Rakhmanov N. Monuments of the Orkhun-Enisei script. - Tashkent: Sharq, 2012. - 17 p.

2. Kononov A.N. Semantika tsvetooboznacheniy v tyurkskikh yazykax / A.N. Kononov // Turkologicheskiy sbornik - 1975. - M.: Nauka, 1978. - P.169-172.

3. Sultanov T.I. O terminax in Ak-Orda, Kok-Orda and Iuz-Orda. - IAN KazSSR. The series is public. - 1972, - No. 3. - S. 72.

4. Gabain. Vom Sinn, c. 1.15. Cp. takje: "...les Mongols orientaux portaient le nom de Mongols Bleus (bleu azure ou vert cla ir= Est) au temps det Genghis Khan" (Saussur, c.34).

5. Gabain, A. 1950. Alttürkische Grammatik mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnis, auch Neutürkisch, Leipzig, Web Verlag Enzyklopadie.

6. Abdurakhmanov A. Ancient layers of Turkish literature. The first part. - Tashkent, 2000. - 25 p.

7. Sadikov Q. Old Uzbek written literary language. - Tashkent, 2020. - 243 p

IQ TUSHUNCHASI. IQ TESTLARI

Rajabova Zamira Ravshanbekovna
Urganch davlat universiteti 212 - guruh
pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolamda men IQ haqida va uni aniqlashga qaratilgan testlat haqida qisqacha to’htalib o’tmoqchiman. Maqolada IQ atamasini fanga kirib kelish tarixi va hozirgi kunda juda dolzarb bo’layotgan IQ testlari va ularning kelib chiqishi haqidagi fikrlar yoritib o’tilgan. Shuningdek IQ darajalari haqida qisqacha fikrlar yoritib o’tilgan.

Kalit so’zlar: IQ, Raven, intellekt koeffitsiyenti, L.Termen, qobiliyat, shaxs.

Аннотация: В этой статье я хочу вкратце коснуться IQ и теста для его определения. В статье описывается история введения термина IQ в науку и представления о тестах IQ и их происхождении, которые весьма актуальны на сегодняшний день. Кроме того, рассматриваются краткие размышления об уровнях IQ.

Ключевые слова: IQ, Равен, коэффициент интеллекта, Л. Термен, способности, личность.

Annotation: In this article, I want to briefly touch on IQ and the test to determine it. The article describes the history of the introduction of the term IQ to science and the ideas about IQ tests and their origins, which are very relevant today. Also, brief thoughts about IQ levels are covered.

Key words: IQ, Raven, intelligence quotient, L. Termen, ability, personality

Intellektual koeffitsiyent (inglizcha : IQ – intellegence quotient, qisqartma nomi IQ bo‘lib) – odamning turli test uslublari asosida aniqlanadigan aqliy rivojlanish ko‘rsatkichi, ya‘ni bilim saviyasi. Test tizimlari yordamida bolalarning aqliy saviyasini miqdoriy ko’rsatkichlar orqali aniqlash g’oyasini birinchi marta fransuz psixologi Alfred Bine ishlab chiqgan (1903). Bunda har biro dam yoshi uchun u erishgan bilim va mahorat darajasi 100 ga teng deb olingan. Ushbu ko’rsatkichdan ortiq yoki kam miqdor aqlning biron- bir darajada rivojlanishi kamolot yoxud orqada qolish haqida hukm chiqarish imkonini bergan. 1916- yilda esa L.Termen A.Binening testlarini amerikalik bolalarda sinash orqali uni standartlashtirdi va undagi shkalalrni krngaytirdi, aqliy qobiliyatlarni o‘lchash uchun testlarning yangi variantini ishlab chiqdi. L.Termen intellect koeffitsiyenti (IQ) tushunchasini kiritdi va faktlar asosida uning insonning butun umri mobaynida doimiy holatini saqlab qolishini asoslashga harakat qildi. U intellektning jinsga , yoshga, irqiy belgilarga, oilada nechanchi farzand ekanligiga, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy o‘rniga, ota-onalarning ma’lumotiga bog’liqlik

darajasini aniqlashga doir bir qancha tekshirishlar o’tkazdi. Psixologiyada eng uzoq davom etgan longityud tadqiqotlaridan birini o‘tkazdi, mazkur tadqiqot qariyb 50 yil davom etgan. Ushbu tadqiqotda IQ=140 va undan yuqori bo‘lgan 1500 ta iqtidorli bola tanlab olindi va ularning rivojlanishi kuzatib borilgan. Tadqiqotlar 70 – yillarning o‘rtalarida L.Termenning o‘limidan so‘ng o‘z nihoyasiga yetkazildi.

Yuqorida aytib otganimizdek IQ bu intellektual qobiliyat hisoblanib, har bir insonda turlicha darajada rivojlangan bo‘ladi va turli boshqichda bo‘ladigan bilim saviyasidir. Hozirgi kunda IQ tushunchasini shartli ravishda 3 ta katta guruhga bo‘lish mumkin:

Minimal IQ (85 dan past);

O‘rta IQ (85-115);

Yuqori IQ (130 dan yuqori bo‘lgan ko‘rsatkich).

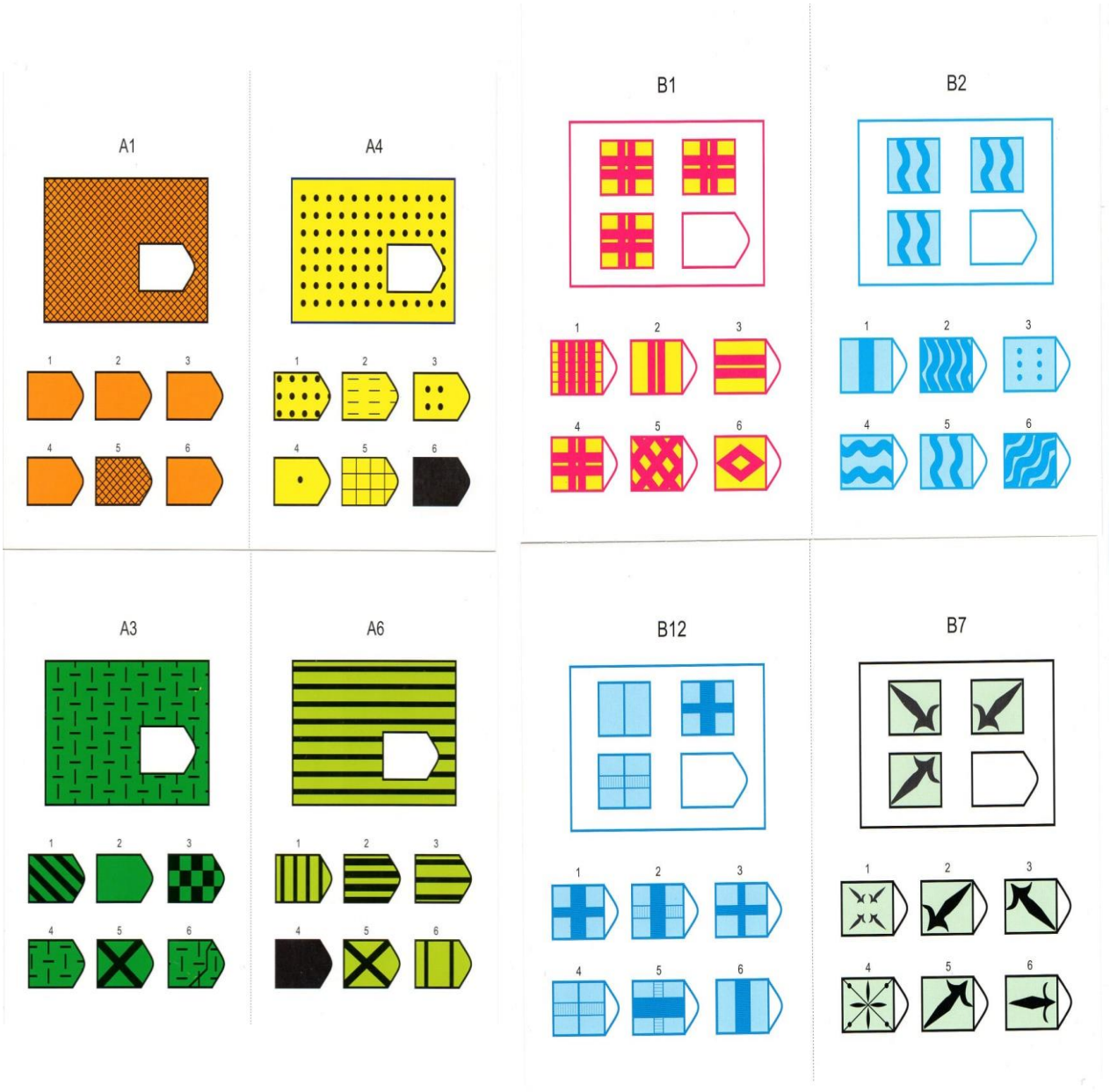
IQ ni aniqlash nimaga kerak o‘zi? IQ bu bizning kundalik hayotimizdagi yumushlarda va muammoli holatlarda vaziyatdan oqilona chiqib ketishga, va hayotda o’z ijtimoiy o‘rnimizni topishda, shaxs sifatida shakllanishimizda o‘z hissasini qo‘shadi. IQ ni aniqlash nimaga kerak desak, bunda biz aqliy yoshimiz bilan birga bilogik yoshimiz teng rivojlanyotganini bilib olamiz. IQ si o‘z yoshiga nisbatan juda past chiqgan insonlarda psixologik orqada qolish kuzatiladi, ya’ni bizning IQ miz yoshimizga mos holda o‘sib borishi kerak. Intellektual qobiliyatni yoshga nisbatan juda past chiqishi bu anormal holat hisoblanadi va bu holat boshqa psixik jarayonlar rivojlanishiga ham ta ‘sir ko‘rsatmasdan qolmaydi. Bu yosh bolalarda o‘z vaqtida tashxislanmasa bola yoshiga nisbatan aqli zaifliklar yani aqliy orqada qolishlar yuzaga keladi va keyinchalik bola yoshi ulg’aygach buni tuzatish ancha qiyin kechadi. IQ darajasini aniqlash uchun hozirgi kunda juda ko‘p testlar yaratilgan. Bu testlarni yosh bolalar uchun ham mo‘ljallangan variantlari juda ko‘p. Hozirgi kunda IQ darajasini oshirish va unga bo‘lgan talablar juda ko‘p bo‘lganligi uchun uni aniqlashga qaratilgan testlar juda xilma xil. Biz quyida dastlab yaratilgan bir qancha IQ testlarini ko‘rib chiqamiz.

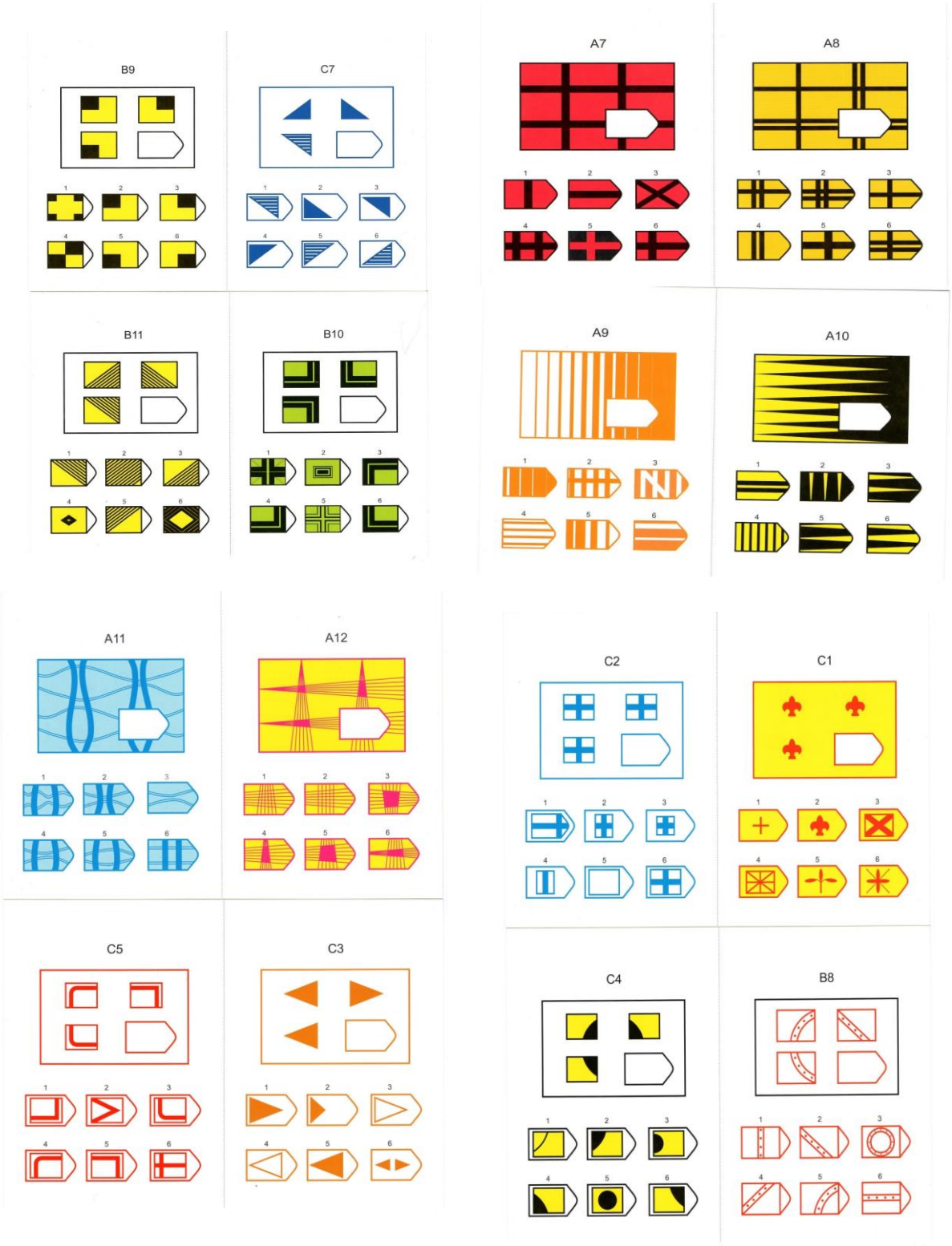
Ravening progressiv matritsasi testi.

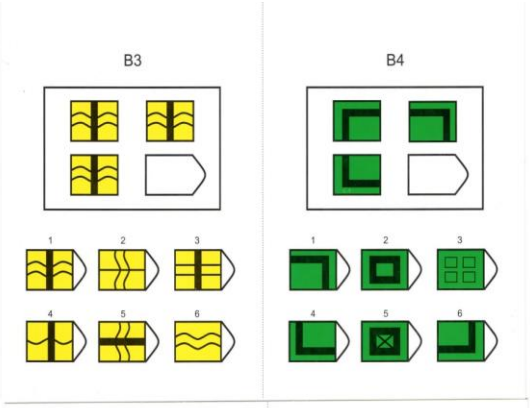
(IQ) mantiqiy fikrlash darajasini baholashga imkon beradigan usullardan biri bu Ravenning progressiv matritsalaridir.Ushbu sinov 1936 yilda paydo bo‘lgan bo‘lib uning asoschilari L.Penrose va J.Ravendir.Testninng ikkita sinov variant mavjud bo‘lib ular rangli va oq qora rasmlardan iboratdir. Bu test 6 yoshdan 9 yoshgacha va 65 yoshdan oshgan qariyalar uchun mo‘ljallangan. Bu testing bir qancha versiyasi mavjud bo‘lib biz hozir uning standart progressive matritsalar turini ko‘rib chiqamiz. Bu matritsaning asl shakli bo‘lib, ular birinchi marta 1938- yilda nashr qilingan. Kitobcha 12 ta elementdan (misol uchun, A1 dan A12 gacha) 5 ta to‘plamdan iborat(masalan, A1 dan A12 gacha). Quyida uning eng sodda varianti keltirilgan bo‘lib u 3 ta A,B,C seriyadan iborat bolib, u dastlab sodda shakllardan iborat bo‘ladi va progressive

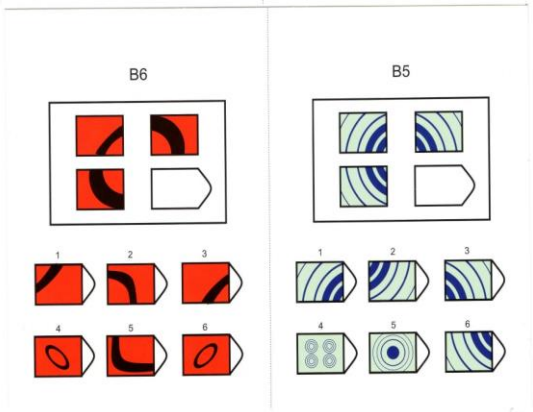
ravishda murakkablasha boradi va aynan shuning uchun ham bu testga shunday nom berilgan.

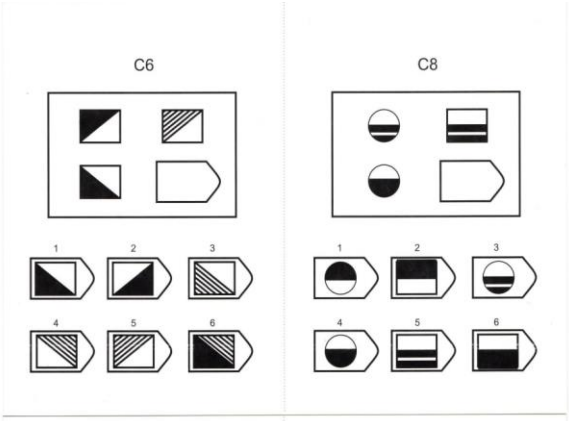
Sinaluvchiga korsatma: mazkur rasmlar orasida 1 ta shakl yetishmaydi, u esa pastda shakllar orasida berilgan. Sinaluvchining vazifasi berilagn vaqt orasida (bajarish vaqti 30 daqiqa)rasmlar orasidan yetishmaydigan qismini topish:

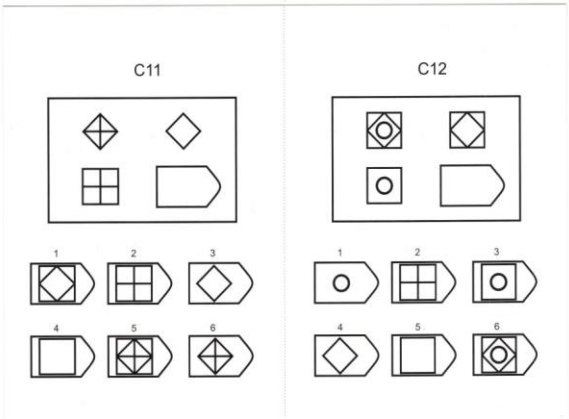

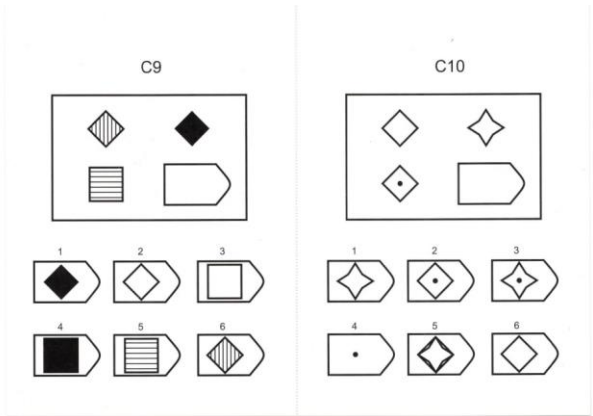

B9
C7
A7
A8
B11
B10
A9
A10
A11
A12
C2
C1
C5
C3
C4
B8

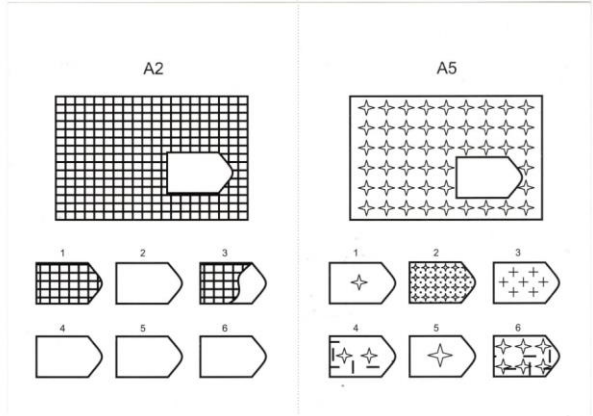

To‘g‘ri javoblar kaliti:

N	A seriya	B seriya	C seriya
1	5	4	2
2	1	5	6
3	4	1	1
4	1	6	2
5	6	2	1
6	3	1	3
7	6	3	5
8	2	4	6
9	1	6	4
10	3	3	3
11	4	5	4
2	5	4	5

Natijalar tahlili:

Sinaluvchi hamma variantlarni ishlab bo‘lgach to‘g’ri javoblar tekshirib chiqiladi va quyidagi fo‘rmula orqali aqliy koeffitsiyent foizi aniqlab olinadi:

to‘g’ri javob * 100% =

36

Mazkur test bo‘yicha aqliy koeffitsiyentning 5 ta ko‘rastkichi mavjud:

1. 95% - juda yuqori
2. 75-94 % - yuqori
3. 25-75%-o‘rtacha
4. 25 > % quyi
5. 5 % > juda past.

Xulosa. Aqliy qobiliyatning rivojlanganlik darajaini aniqlash bo’yicha G.Ayzenkning testi mavjud bo’lib, mazkur test ikki qismdan verbal va noverbal qismdan iborat. G.Ayzenk IQ testi XX asrning o’rtalarida ishlab chiqilgan bo’lib u boshqa testlariga qaraganda IQ ning aniq o’lchovini beradi. Ma’lumot o’rnida shuni aytib o’tish joizki dunyoda eng yuqori IQ ga ega shaxs bu Eynan Kouli, uning IQ darajasi 250 ga teng hisoblanadi va u bu ko’rsatkichi bilan Albert Eynshteyn intellektidan ham o’tgan hisoblanar ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. AKBAROV SOXODILLA YULDASHBOYEVICH RIVOJLANISH PSIXOLOGIYASI VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA O‘QUV QO‘LLANMA.

2. Z.Nishonova, Z.Qurbonova, S.Abdiyev “PSIXODIAGNOSTIKA VA EKSPERIMENTAL PSIXOLOGIYA” Tosh-2011.

3.https://uz.wikipedia.org/wiki/Intellektuallik_koeffitsiyenti

4.http://odaryonnost.ucoz.ru/odaryonnie_deti/test_ravena.pdf

5.https://trends.rbc.ru/trends/social/646db45a9a794730c68cf08b#:~:text=IQ%20—%20250.%20Эйнан%20Коули,мог%20воспроизвести%20н-аизусть-%20таблицу%20Менделеева

ISSUES OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF ENGINEERS

Khudoykulov Rustam Kuchkarovich
Senior Lecturer, Termez Institute of Engineering and Technology
rustam85terdu@mail.ru

Annotation: to withstand strong competition, which has become a priority in the labor market in a period when the whole world is developing day by day, it is assumed from each specialist to have professional competence, to increase it consistently.

Keywords: competence, professional competence, competence, professional competence of an educator.

Implementation of high technologies, the growing role of knowledge and information in the socio-economic development of the country place a great demand on highly qualified specialists. This requires new forms of integration of education, science and production, and sets the formation of a new generation of teachers capable of training competitive specialists as one of the priorities. Modernization of higher educational institutions and the educational process in them, improving the quality of the system of training pedagogues, equipping students with modern professional competencies in the teaching of " construction mechanics " in technical higher educational institutions, forming acmeological motivation in relation to professional activity, creative competence of pedagogues is considered one of the important tasks in the development process.

The concept of "competence" entered the field of education as a result of the scientific research of psychologists. From a psychological point of view, competence is "how a specialist behaves in unconventional situations, in unexpected situations, how he communicates with others, takes a new approach in relations with opponents, performs ambiguous tasks, uses conflicting information. , as it means having a plan of movement in consistently developing and complex processes. It follows from this that the characteristics of each person, such as how he behaves and walks, correspond to the concept of competence, and this process occurs as a result of a person's years of learning. The young growing generation implements these feelings first of all, following the example of their family and their first school teacher [2].

The term competence is defined using the words "efficiency", "achievement", "success", "understanding", "effectiveness", "having", "quality", "quantity", while many authors note the difficulties in diagnosing it[2] L. Spencer and M. Spencer say that the formation of competencies is delayed by the difficulty of measuring them and determining their characteristics.

Dj. Raven believes that competence should be assessed by belonging to a field according to an object or a class of objects. As a result, an estimate of the intensity of individual motivation of a certain activity is formed.

He explains that it makes sense to determine the competence of a person only if he is expected to carry out activities to achieve a certain goal [4].

indicates and assumes the mastery of not only knowledge, skills, competence, but also special training, integrative knowledge and actions of each specialist in his field. As a clear example, we can show the teacher's preparation, that is, every teacher makes special preparations for tomorrow's lesson, tries to perform his profession diligently and flawlessly. And in this place, he also participates in this process as a role model. That is why competence requires constant enrichment of professional knowledge, learning new information, understanding important social requirements, finding new information, processing it and being able to use it in one's work. Nowadays, due to the development of technologies in education, it is becoming easier to apply these actions. Therefore, the ways to improve the teacher's competence are increasing. Through this, the specialist's professional competence is clearly demonstrated in complex processes, performing ambiguous tasks, using conflicting information, and being able to have an action plan in an unexpected situation.

the acquisition of knowledge, skills and abilities necessary for professional activity by a specialist and their practical application at a high level. A specialist with professional competence consistently enriches his knowledge, absorbs new information, deeply understands the requirements of the time, searches for new knowledge, processes it and can effectively apply it in his practical work. The professional competence of a pedagogue and its specific aspects have also been studied in the conditions of Uzbekistan. Through the table below, we can see the stages of development of engineering education (Table 1.2.2).

Table 1.2.2

Advances in Engineering Education

Engineering education Late 1980s	Engineering education Early 2000s	Engineering education From 2010 to the present
Knowledge is from the past "memory school"	Knowledge - for the future ("school of thought")	Competencies – “knowledge in action”

Increasing importance of computers and information technologies (modeling, visualization, design)	The growing importance of biological sciences	The introduction of modern new technologies (for example, nano-bio-info-cogno, NBIK)
The growing importance of information technologies for all disciplines, the formation of interdisciplinary education	Increasing tradition of overcoming traditional academic (scientific) interdisciplinary and multidisciplinary boundaries (increasing adaptation of curricula, distance education, virtual university, etc.)	The trend of unification and integration of disciplines, interdisciplinary/multidisciplinary/transdisciplinary educational-scientific-innovative programs
Learning is the object of pedagogical influence, subject-object relations of the student in a monological manner.	A learner is a subject of cognitive activity. Subject-subject relationship between teacher and student	Teacher, bachelor, master, senior researcher-researcher (doctoral student) - members of the multidisciplinary team
Complex relations of the higher education institution with production	Relations with production - an alternative model (innovation and entrepreneurship, engineering practice, business interface	Finding solutions to real production issues in the process of educational-scientific-innovative activity

Engineering competencies in the twenty-first century Based on the above-mentioned points, as an answer to this question, we can summarize the necessary competencies in the implementation of engineering activities in the following form **:**

1. To have broad and deep knowledge of concrete, natural-scientific and technical sciences and to be able to use them in engineering activities.
2. Knowledge of and ability to use software relevant to the field of the chosen profession.
3. Ability to apply fundamental and technical knowledge, technical standards, professional norms for specific situations, taking into account national specificity.

4. Willingness to analyze and research complex engineering problems using theoretical and practical methods; the ability to select and evaluate the necessary information.

5. Willingness to solve methodological and research description problems if necessary; to find a solution to an engineering problem in complex conditions , without having enough information, through common sense.

6. Feeling the responsibility of social, cultural and environmental responsibility as a result of engineering activities.

7. Ability to evaluate the results of engineering activities.

8. Ability to comply with legal requirements and norms, in particular health, safety requirements in engineering activities.

9. Organization and management of engineering activities.

10. Ability to communicate effectively verbally and in writing, especially in a foreign language when necessary.

11. Willingness to learn for lifelong professional excellence.

12. Willingness to take responsibility for solutions adopted in engineering activities.

13. "Willingness to implement innovative and creative solutions adopted in engineering activities, i.e., should be innovative and entrepreneurial-active, have leadership qualities, be fast-moving, adaptable."

Many of these competencies require subject-oriented knowledge; some require systems thinking and interdisciplinary skills as well as teamwork, leadership and social responsibility.

In the world's leading universities in order to train specialists who can engage in complex engineering activities At the Massachusetts Institute of Technology in the mid-1990s, the concept of SDIO (Sonseive-Design-Implement-Operate, i.e., Idea-Project-Implementation-Management) was implemented with the participation of scientists, professors, and representatives of production.

Since 2002, the leading engineering schools and technical universities of the USA, Canada, the European Union, Africa, Asia, and New Zealand (more than forty universities in more than twenty countries of the world) have been participating in the "Global SDIO Initiative" cooperation project. The SDIO program is based on the principle that the creation and development of products and systems throughout the entire life cycle forms the necessary context of engineering education[5].

SDIO creates an engineering education system environment in which technical knowledge and practical skills are taught, acquired and applied in a practical way. An engineer who has started his career should be able to "Idea - design - implementation", in addition, he should know how to "Manage" complex products and systems in order to create added value in modern conditions. During the educational process, they

should know how to manage the engineering process, design and create products and systems, and apply the acquired knowledge in the work process in industrial enterprises[5].

Below are the paradigms of some world famous companies.

1. Boeing paradigm (Boeing list of "Desired Attributes of an Engineer)". The list of competencies currently required for a Boeing engineer is listed on the company's official website. "The main positions of the list are as follows: understanding of fundamental engineering sciences; understanding of design and manufacturing processes; multidisciplinary systems thinking; to have an idea about the context of engineering activity (economics and business practice, history, society and the needs of the big machine, etc.)"; "developed communication skills;

high aesthetic standards; have the ability to think critically and creatively, independently and collaboratively; the ability to adapt to rapid or important changes, news; the pursuit of knowledge and the desire for lifelong learning"; deep understanding of the importance of teamwork [8].

2. Requirements for system engineers: Intellectual curiosity - ability and desire to read and learn new things; the ability to distinguish relationships and laws in the general system; it is clearly expressed that he is ready to lead and work in a team; adaptation to work in an environment of uncertain conditions and lack of information ; believing that it will be good , but having a certain belief to be prepared for the worst option; self-confidence and determination, but not allowing arrogance; ability to rigorously follow process implementation guidelines with an awareness of stopping and making changes to the process when necessary; availability of technical skills in various forms - ability to use based technical solutions; being ready for changes; high level of communication - ability to listen, write and speak; the ability to see the whole, even when there are many small details.

Foreign experts highlight the following as important professional competencies of a system engineer: the ability to manage requirements at all levels of the hierarchical system; knowledge of systems analysis methods and tools, including reliability analysis, risk analysis, technical-economic analysis; quality analysis of systems development, taking into account the architectural approach, and process analysis, taking into account the maturity analysis; know the methods and instruments of process design; the ability to implement integrated system solutions that take into account heterogeneity and the possibility of distributed elements of the system; ability to organize and conduct system tests and analyze test results; the ability to manage unforeseen and potential changes [5].

Paradigm of Sukhoi holding company in training of engineering personnel: organizational innovations: international cooperation, program management system, trade financing system, production system development, new technological

cooperation; technological innovations: digital design, stackless assembly, composite materials, electric aircraft, nanotechnology, modeling on supercomputers [5].

The main requirement is efficiency:

Competencies + Competence = Efficiency; Competences are professional qualities that are manifested in the actions of the employee, which allow the employee to perform the tasks and assignments set before him by the enterprise as efficiently as possible;

Competence is technical-professional knowledge, competence, skills and experience. In order for the work process to be effective and successful, a person must have competence and competence.

Performance, competences, development, achievements are considered separately, and these process steps can include the following: making personnel decisions; planning and setting of goals (individual goals, useful work coefficient); development planning; assessment of activity efficiency, development potential; effectiveness of monitoring and availability of feedback.

The features of modern innovative engineering education in all engineering specialties are as follows - availability of fundamental sciences of physics and mathematics; multidisciplinarity (fields of professional activity), general sectorality (objects of professional activity), the wide application of advanced scientific technologies of world-class computer engineering, which allows the creation of new generation products that are competitive and in demand in the global market in a short period of time. should find the opposite [5].

Advanced implementation strategies or an integrated approach to building engineering competencies. In order to achieve a new modern level and quality of engineering education, it is necessary to use the following approaches of innovative education: competence approach; project-based learning method (practically oriented, problem-oriented approaches, problem-based learning method); an interdisciplinary and multidisciplinary approach (Multidisciplinary, Cross-Disciplinary Learning (SDL) vs Discipline-SentrisLearning) instead of a single-specialty approach; team teaching; method based on independent information search; distance education, online education; context-based education (in a broad sense , by mastering the technological, socio-economic, legal, ecological, cultural contexts of engineering activity).

Implementation of engineering education through real projects. Training in the process of working on specific projects (based on the orders of industrial enterprises) is becoming the main method of training specialists. According to the requirements of modern education, during six years of education (four years of bachelor's degree, two years of master's degree), the student should participate in various projects and achieve real results. This process is carried out in institutions of higher education, but, of course, specific production orders are fulfilled.

The problem-oriented approach, along with the innovation-oriented approach to the teaching of engineering specialties, provides an opportunity to attract students' attention to the analysis, research and solution of a particular problem, which serves as the starting point of the educational process. "The researched problem maximally motivates the student's conscious acquisition of the knowledge necessary to find its solution, the interdisciplinary and multidisciplinary approach to the educational process allows students to independently acquire knowledge from different fields of science", their grouping and the context of the specific problem that is being sought encourages the study and mastering of world-class scientific technologies.

Currently, for innovative engineering education, students and employees of higher education institutions conduct real projects ("teaching by solving problems", virtual project-oriented teams - Multidisciplinary Team-Based) based on the orders of our country and global production enterprises It is extremely important to form a system of continuous participation in the implementation of real scientific and research work within the framework of the activities of Project Work teams. In order to successfully implement such activities, advance purchase and introduction of modern support competencies and technologies (primarily computer design technologies and scientific technologies of computer engineering), as well as the world's leading production companies (Nurturing and Supporting Engineering-led, MultiDisciplinary Teams to Successfully Sompete For and Exesute Large-Scale, Somplex Research Projects) positive experience should be mastered. Within the framework of competitiveness in a team of professionals, the key competence of an engineer is to set the agenda and implement issues of various levels of complexity related to the formation, financing and implementation of products, systems or services, each time more efficiently and perfectly than before. it consists of getting out of bed. In order to achieve this goal, an engineer should master the entire spectrum (edges, aspects) of knowledge - exact and natural sciences, technical, economic, social and humanitarian sciences, and scientific technologies, relying on a large-scale scientific culture. A modern engineer is a professional with world-class competences, an organizer, coordinator, and manager of complex scientific and technical projects.

Creative engineering and design approach. In the process of forming the basic competencies of engineering specialists, the integration of the indicated approaches taking into account the peculiarities of the disciplines, the features of scientific innovations applied to the educational process, as well as meeting the requirements of external customers (employers) for the professional qualities of the engineering specialty can provide the highest results. The innovative engineering designed approach integrating the indicated methods is the implementation of complex production tasks (research works) by students, graduate students and senior researchers, teachers in interdisciplinary and multidisciplinary teams at the base of the

higher education institution. in leading scientific and engineering schools is to find a practical solution of universal technologies by means of super-technological scientific devices (Brainware - Software - Hardware fundamental triad). Implementation of a multi-level competent approach based on the principle of "from special specialty-oriented qualifications to world-class competencies" and focusing on the solution of actual scientific problems of the industry allows meeting the real needs of employers for qualified and competent specialists [6].

Summarizing the above, we can say that the modern paradigms currently applied to the training of engineers by various production complexes and enterprises are:

focusing on demands and challenges, based on the principle of pedagogy from simple to complex, from the point of view of applying aggregation-decomposition methods from analysis to synthesis, from the presentation and mastering of specialized subjects to raising the scientific level and to multidisciplinary, i.e. "Multi Disciplinary" concepts to have training in accordance with tempointellectual changes taking place on the basis of consistency;

classification of problems based on the practical implementation of currently proposed scientific discoveries, new scientific technologies and technological connections", i.e. development, aggregation-aggregation and application of "Multi Ssale concept: "nano-micro-meso-macro" models increasing from level to level, in particular, the classification of micro-structural material at the micro-level, moving to the macro-level of the construction based on the meso-level - "Homogenization", or vice versa, during the clarification of the construction from the macro-level to local conditions, "Heterogenization" ” to the micro-level;

aggregation-aggregation and application of new scientific technologies and technological connections at different levels, combining socio-economic, legal-political, environmental conditions with technological developments and innovative technologies, meeting priority social demands requires the application of a complex approach[9].

In conclusion, we can say that improving the quality and efficiency of engineering education by applying engineering paradigms of world-famous companies, modern scientific achievements to the educational process in our country serves to develop a modern competitive professional competent engineer training system. It is possible to eliminate imbalances in the educational system of manufacturing enterprises and higher education institutions in our country by organizing training of specialized subjects based on innovative approaches.

Future young specialists are trained based on the professional competencies specified in the qualification requirements. Paradigms are developed by each production enterprise, and they put before educational institutions as a requirement that the experts they need should meet these paradigms. If we focus on the activities of all

the world-famous companies, manufacturing enterprises, we can see that they have achieved great success as a result of developing their paradigms and constantly updating them by introducing innovations according to the needs of the times. Paradigms are embedded in the content of subjects included in the educational process as a special subject, and this process is constantly updated and improved. Based on this, in this study, when we do a comparative analysis of the engineering paradigms with the professional competencies specified in the DTS and qualification requirements, the preparation of future engineers according to the engineering paradigms based on professional competencies is considered one of the most urgent issues today. Paradigms need to be continuously improved with the aim of implementing innovations and taught in special elective subjects as labor market demands.

References:

1. Khudoykulov R.Q. The method of formation of technological **competence** *in* the teaching of "Construction physics" in higher education institutions based on innovative approaches
2. Khudaikulova FB "Specific features of formation of professional competence in future pedagogues"
3. Eshquvvatov, Ulug‘bek. "TALABALARNI MUHANDISLIK KASBIGA YO ‘NALTIRISHNING DOLZARBLIGI." *" ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал* 1.3 (2023).
4. Borovkov A. I., Burdakov S. F., Klyavin O. I., Melnikova M. P., Palmov V. A., Silina E. N. Contemporary engineering education. He eats. posobie /— SPb. : Izd-vo Politekhn.un-ta, 2012. — 80 p.
5. Simonov-Emelyanov I. D. Integratsionnye processy v mnogourovnevoy-obrazovatelnoy system podgotovki sovremennyx spetsialistov [Text] / / Integratsiya obrazovaniya. 2006.-No. 1.S. 40-44.
6. https://cyberleninka.ru/article/n/bo-lajak-pedagoglarda-bo-lajak-pedagoglarda-special-characteristics-of-forming-professional-competence
7. https://blog.calltouch.ru
8. https://studwood.ru/pedagogika/printsipy_innovatsionnogo_obucheniya
9. Ilhom Sa’dulla o‘g E. et al. O ‘QUVCHILARDA SANOGEN FIKRLASH KO ‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 437-437.
10. Abdiev U. B., Khudoyqulov R. INNOVATIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGICAL COMPETENCE IN STUDENTS.

MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH JIHATLARI

M.Norinov
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali o'qituvchisi
A.Ergashev
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali talabasi

Annotatsiya: Hozirgi kunda kompyuterlardan oliy, umumiy o'rta ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya jarayonida keng foydalanilmoqda. Ma'lumki, multimediatexnologiyasi, asosan, kompyuterlar yordamida amalga oshiriladi. Multimedia vositalari asosida o'quvchilarga ta'lim berish va kadrlarni qayta tayyorlashni yo'lga qo'yish hozirgi kunning dolzarb masalasidir. Multimedia tushunchasi hayotimizga o'tgan asr 90-yillarining boshida kirib keldi. Hozirgi davrga qadar multimedia tushunchasi ko'pgina mutaxassislar tomonidan turlicha tahlil qilinmoqda.

Bugungi kunda, axborot iste'moli jarayoni ham o'ziga xos madaniyatni taqozo etmoqda-ki, madaniyatning bunday shakli insoniyat ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismiga aylnishi zarur. Axborot iste'moli madaniyati globallashuv jarayonlarining xarakterli xususiyatlaridan biri bo'lgan, Internet tarmog'i jadal rivojlanib borayotgan hozirgi sharoitda, ayniqsa, muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: globallashuv, texnologiya, media, ta'lim, axborot madaniyati, innovatsiya, globallashuv.

Multimedia — bu informatika fanining dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video matn, grafika va animatsiya effektlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishni mujassamlangan holdagi ko'rinishidir, degan ta'rif eng maqbuli deb hisoblaymiz.

Multimedia vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish quyidagi avzalliklariga ega

Berilayotgan materialni chuqurroq, mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati bor; Ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi; Ta'lim olish vaqtining qisqarish natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish; Olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq muddat saqlanib, kerak bo'lganda amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishiladi.

Multimedia mahsulotlarini qaysi iste'molchilar guruhlariga yo'naltirilganligiga qarab bir necha toifalarga bo'lish mumkin. Ulardan biri uyda kompyuterlari bo'lganlar uchun mo'ljallangan - bu o'quv, rivojlanish dasturlari, barcha turdagi ensiklopediyalar va ma'lumotnomalar, grafik dasturlar, oddiy musiqiy muharrirlar, bolalar uchun dasturlar, o'yinlar va boshqalar Multimedia Harakatsiz tasvirlar va harakatlanuvchi

video, animatsion kompyuter grafikalari va matnlari, nutq va yuqori sifatli ovoz bilan ishlashni ta'minlaydigan interaktiv tizimlarmi. Multimedia - bitta foydalanuvchi mahsulotida matn, grafik, audio va video ma'lumotlarning birlashtirilishi, animatsiya, foydalanuvchi uchun esa qayta aloqa qilish imkoniyati qo'shiladi, interaktivlik xususiyati. Bu shuni anglatadiki, multimedia - bu kompyuter va tashqi muhit o'rtasida ma'lumot almashish vositasi. Interaktivlik (lotincha inter - oralig'ida), ekran bilan faol aloqada bo'lish, u bilan qandaydir do'stona "uchrashuv" tashkil qilish qobiliyati - tafsilotlarni so'rash, savollar berish va hatto voqealar rivojini o'zgartirish, ekranga ularning turli xil variantlarini taklif qilish. Multimedia chiziqli va chiziqli bo'lmagan deb tasniflanishi mumkin. Bir nechta media elementlarni taqdim etishning eng oddiy shakli bu chiziqli loyihadir. Chiziqli multimedia holatida, odam ma'lumot chiqishiga hech qanday. Bunday holda, foydalanuvchi faqat ommaviy axborot vositalarini passiv ko'rishni amalga oshirishi mumkin. Media-fayllarni ko'rish ketma-ketligi stsenariyga ega. Axborotni taqdim etishning chiziqli bo'lmagan usuli, odamga media-displey bilan qandaydir ta'sir o'tkazish orqali ma'lumotni namoyish qilishda ishtirok etish imkoniyatini beradi. Agar foydalanuvchiga tanlov va boshqarish berilsa, ommaviy axborot vositasi chiziqli va interaktiv bo'ladi. Inson va kompyuterning o'zaro ta'sirining ushbu usuli kompyuter o'yinlari toifalarida to'liq ifodalangan. Axborotni taqdim etishning chiziqli va chiziqli bo'lmagan usuli misolida, biz bunday vaziyatni taqdimot sifatida ko'rib chiqishimiz mumkin. Agar taqdimot magnitafonga yozilgan va tinglovchilarga namoyish etilgan bo'lsa, unda ma'lumotni etkazib berishning ushbu uslubini chiziqli deb atash mumkin, chunki ushbu taqdimotni tomosha qilganlar ma'ruzachiga ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega emaslar. Jonli taqdimot holatida tinglovchilar ma'ruzachiga savollar berishlari va u bilan boshqa yo'llar bilan muomala qilish imkoniyatiga ega, bu ma'ruzachiga taqdimot mavzusidan uzoqlashishga imkon beradi, masalan, ba'zi bir atamalarni tushuntirish yoki ma'ruzaning munozarali qismlarini batafsilroq ko'rsatish. Shunday qilib, jonli taqdimot ma'lumotni chiziqli bo'lmagan (interaktiv) usul sifatida taqdim etilishi mumkin.

Jamiyatni axborotlashtirish deganda inson faoliyatining barcha ijtimoiy axamiyatga ega bulgan soxalarida boyitilgan bilimlar, ishonchli axborotlar bilan tulik va uz vaqtida foydalanishni ta'minlashga karatilgan va o’z vaqtida foydalanishni ta’minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni xamma joylarda tadbiqk etish tushuniladi. Axborot xuddi an'anaviy resurslar kabi izlab topish, tarqatish mumkin bulgan resursga aylandi.

Aytish mumkinki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bir necha million yillar avval odamzod o‘rtasida ilk bor o‘zaro muloqatga kirishish usullari (turli tovushlar chiqarish, imo-ishora, hatti-harakatlar qilish) paydo bo‘lishi bilan birga yuzaga kelgan deb aytish mumkin. Bunda axborot almashinuvi faqat yakka shaxslar

o‘rtasidagina amalga oshirilgan. Nutq paydo bo‘lishi bilan birga (taxminan 100 ming yil oldin) odamlar miyasida axborot to‘planishi imkoniyati yuzaga keldi.

Axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya vositalarining yuqori suratlarda rivojlanishi, jamiyat va davlat hayotida keskin ijobiy o‘zgarishlarning yuz berishiga sabab bo‘lib insoniyat taraqqiyotini yangi bosqichlarga olib chiqdi. Tabiyki, hozrgi kunda ushbu omilga bo‘lgan ehtiyojmandlar soni kundan kunga ortib bormoqda. Mazkur tarmoq butun dunyo miqyosida global tarmoqdir. Zero unda mavjud yangiliklardan xabardor etuvchi matinlar, tasvir hamda ovoz hizmatlari va bir qator imkoniyatlar barcha jabhada katta yengilliklarni yuzaga keltirayotgan bo‘lsa-da, ammo ikkinchi tomondan insoniyatni beixtiyor vertual olamga jalb etib bormoqda.

“Kommunikatsiyalar tarixi o’z ichiga beshta muҳim bosqichni oladi: nutqning, o’qish va yozuvning rivojlanishi, matbaachilikning, elektron va raqamli kommunikatsiyalarning yuzaga kelishi. Bu ixtirolarning birortasi ҳam o’zidan oldingisini butunlay siqib chiqara olmagan. Bugun bizni nutq, yozuv, bosma, elektron va raqamli medialar qo’llanadigan madaniy muҳit o’rab turibdi. Ayniqsa, elektron va raqamli kommunikatsiyalar o’rtasidagi chegaraning aniq chizig’i ko’rinmaydi.

Yuqoridagi mavzu mohiyatining mazmun-mohiyatini yoritishdan avval “media madaniyat” tushunchasining mohiyatini tushunib olishimiz kerak. Media madaniyat haqida bir qancha horijiy manbalarda va mamlakatimiz olimlarining ilmiy izlanishlarida bu borada fikrlar berilgan.

Xulosa qilib aytganda, multimedia vositalari asosida o‘qitish quyidagi afzalliklar va imkoniyatlarni taqdim etadi:

- berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o‘zlashtirish imkoniyati mavjudligi;
- o‘quvchilarda ta’lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqining yanada ortishi;
- ta’lim olish vaqtining qisqarishi natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish mumkinligi;
- olingan bilimlar xotirada uzoq saqlanib, zarur bo‘lganida amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga erishilishi mumkinligi va boshqalar.

Ta’lim muassasalari dars jarayoniga multimedia texnologiyalarining joriy etilishi ta’lim samarasini oshirishning asosiy omili bo‘lib xizmat qilmoqda. Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalar, jumladan, multimedia texnologiyalari tatbiq etib borilmoqda. Ta’lim jarayonida o`quvchilarga texnik vositalar va multimedia texnologiyalari asosida ta’lim berish, berilayotgan bilimni tez va oson o‘zlashtirilishi, ularning tushunarli va xotirada yaxshi saqlanishiga yordam berayotganligi amalda o‘z isbotini topmoqda.

Adabiyotlar:

1. Hamdamov R., Begimkulov U., Tayloqov N. Ta’limda axborot texnologiyalari. Oliy ta’lim muassasalari uchun. Toshkent, 2010.

2. Yahyo, Muhammad Amin. Internetdagi tahdidlardan himoya. Toshkent, 2016.

3. Qurbonova L. Ijodiy tafakkur shakllanishining ichki va tashqi omillari. Toshkent, 2005.

4. Azizovna, U. B. (2022). The Actual State of the System for Developing the Media Culture of Foreign Language Teachers on the Basis of Interdisciplinary Cooperation. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, *3*(8), 49-52.

5. Karimov, U. U., & Karimova, G. Y. (2021). THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ACHIEVING EDUCATIONAL EFFECTIVENESS. *Журнал естественных наук, 1*(1).

6. Каримов, Ў., & Каримова, Г. (2021). АХБОРОТ ОҚИМИ ВА АХБОРОТ МАДАНИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ. *Scientific progress*, *2*(3), 743-750.

7. Usibjonovich, N. M. (2018). Television images of the re-creation of intelligent data analysis methods and algorithms. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, *7*(12), 255-264.

8. Karimov, U., & Abduraimjonov, A. (2017). Innovative information technology in education. *Форум молодых ученых*, (5 (9)), 9-12.

9. Хакимова, Н. Т., & Норинов, М. Ю. (2019). МЕТОД ПОВЫШЕНИЯ ЯРКОСТИ ИЗОБРАЖЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ИХ ОБРАБОТКИ. *Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире*, (25), 59-62.

10. Каримов, Ў., Каримова, Г., & Каримов, Ў. (2021). Илм-Фан Ва Таълим Соҳасидаги Ахборотлашув. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, *1*(1), 103-110.

11. Nosirov, K., Norinov, M., & Abdukadirov, B. (2019, November). Image Filtering Algorithm Based On The Analysis Of The Main Components. In *2019 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT)* (pp. 1-3). IEEE.

12. Варламова, Л., & Норинов, М. (2020). ИДЕНТИФИКАЦИЯ ИЗОБРАЖЕНИЙ СВЁРТОЧНЫМИ МЕТОДАМИ В УСЛОВИЯХ МАЛЫХ ВЫБОРОК НАБЛЮДЕНИ. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, *10*(1), 18.

13. Karimov, S. S., & Norinov, M. U. INFORMATION ON THE REDUCTION OF THE TELECOMMUNICATION SYSTEM. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 288.

14. Norinov, M. U., Abdukodirov, B. A., Tillavoldiev, A. O., & Urinov, N. T. (2019). Algorithm for eliminating noise by a smooth-smooth image model. *ISJ Theoretical & Applied Science*, *4*(72), 509-512.

ОЛОВБАРДОШ ТЎҚИМАЧИЛИК МАТОЛАРИНИНГ СУВ ВА ЁҒ ЎТКАЗУВЧАНЛИГИНИ АНИҚЛАШ

Садиков Акрамжон Рўзибоевич
независимый исследователь ООО «Ташкентский научно-исследовательский институт химической технологии», Республика Узбекистан, п/о Шуробазар
E-mail: akramjonsadikov@mail.ru
Файзиев Жаҳонгир Бахромович
ст. науч. сотр., (PhD),ООО «Ташкентский научно-исследовательский институт химической технологии», Республика Узбекистан, п/о Шуробазар
Нуркулов Файзулла Нурмуминович
д-р техн. наук, проф,ООО «Ташкентский научно-исследовательский институт химической технологии», Республика Узбекистан, п/о Шуробазар

Аннотация. Сўнгги йилларда табиий тўқимачилик материалларининг ёнғинга чидамли хусусиятларини ошириш ҳар йили долзарб бўлиб бормоқда. Бунинг сабаби шундаки, бу тўқимачилик материаллари тез ёниш, аланга тарқалиши ва газларни чиқариш каби омилларни ўз ичига олганлиги айни муддаодир. Ушбу мақолада АК-1 ва АК-2 оловбардош композициялар билан модификацияланган тўқимачилик матоларининг сув ва ёғ ўтказувчанлик хусусиятлари ўрганилди.

Калит сўзлар: Ёнғинга чидамлилик, гигроскопик кўрсаткичлар, матонинг сув ўтказувчанлиги, матонинг ёғ ўтказувчанлиги, аэрозол билан пуркаш, дифференциал, ёнғинга чидамли композитлар.

Кириш. Сўнгги йилларда табиий тўқимачилик материалларни оловбардошлик хусусиятларини ошириш йилдан йилга тобора долзарб бўлиб бормоқда. Бунинг сабаби шундаки, ушбу тўқимачилик материаллари тез алангаланиши, аланга тарқалиши, турли тутун ва газларни чиқиши каби омилларни ўз ичига олиши билан ёнувчан материаллар сифатида ажралиб туради. Шунга қарамасдан тўқимачилик материаллари кундалик ҳаётда, бино ва иншоотларда, транспорт ва махсус ҳимоя воситалари сифатида кенг кўламда қўлланилади [1; 153-Р., 2; 201–207-Р.].

Яқинда биноларни безашда янги полимер материаллар ва матолардан тобора кўпроқ фойдаланилаётганлиги сабабли, ёниш пайтида ҳосил бўлган тутуннинг токсиклиги ва зичлиги ошди [3; 3–123-Р.]. Бундай хавфни камайтириш учун бир қатор мамлакатларда ёнувчан матолардан, биринчи навбатда комбинезонлар, декоратив, қоплама материаллари ва девор қоғози, парда матоларидан фойдаланишни тақиқловчи норматив ҳужжатлар ва қонунлар

тайёрланмоқда ёки қабул қилинган. [4; 152-Р.]. Оловбардош толаларнинг замонавий усуллар асосида яратилган турлари: Фенилон, Арселон, Номекс, Русар, Арлана, Кевлар, Аримид ва бошқалар. Уларнинг камчиликлари: паст гигроскопик кўрсаткичлар, улардан тайёрланган материалнинг қаттиқлиги. Шунинг учун улар тўқимачилик саноатида камдан кам қўлланилади [5; 100 –125-Р.].

Тажриба қисм. Сув ўтказувчанлиги - матонинг сув ва сувли эритмаларни ўтказмаслик хоссасидир. Матонинг сув ўтказувчанлиги ГОСТ 20566-75 бўйича амалга оширилади. Унга кўра 20х20 см ўлчамдаги мато бўлагидан фойдаланилади. Синовдан олдинги намуналар ГОСТ 10681-75 га кўра хона ҳароратида , уч оёқли таянчга жойлаштирилади. Таянч ва сув сепадиган аэрозол пуркагич орасидаги масофа 20-25 см ташкил этиши керак. Дистилланган сувдан 250 мл олиниб 27 ± 1 ° С ҳароратда стаканга қуйилади ва у 25-30 секунд давомида аэрозол пуркагич орқали намунага тенг тақсимланган ҳолатда сепади. Тажриба натижалари ГОСТ 20566-75 билан таққосланади. Намуналарни яъни АК-1 ва АК-2 антипирен композитлари қўлланилган мато бўлаклари сув ўтказувчанлиги 1-2 жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Турли ҳароратларда АК-1 антипирен композити билан модификацияланган мато намуналарининг сув ўтказувчанлиги

№	Сув ўтказмайдиган натижалар, балл			
	Ҳарорат ^{0}C	Ювилмаган мато	5 марта ювишдан кейин	10 марта ювишдан кейин
1	110-120	100	70	60
2	125-135	100	75	70
3	140-150	100	80	80

2-жадвал

Турли ҳароратларда АК-2 антипирен композити билан модификацияланган мато намуналарининг сув ўтказувчанлиги

№	Сув ўтказмайдиган натижалар, балл			
	Ҳарорат ^{0}C	Ювилмаган мато	5 марта ювишдан кейин	10 марта ювишдан кейин
1	110-120	100	80	75
2	125-135	100	85	80
3	140-150	100	90	90

Тўқимачилик материалларининг ёғ ўтказувчанлигини аниқлаш

Тўқимачилик материалларининг ёғ ўтказувчанлигини аниқлаш ГОСТ 20566-75 асосида амалга оширилади. Унга кўра намуна 20 см узунликдаги тўлиқ

энли мато бўлагидан иборат бўлиши керак. Синовдан олдинги намуналар ГОСТ 10681-75 бўйича хона ҳароратида горизонтал юзага жойлаштирилади. Мато юзасига тўқималарнинг кенглиги бўйлаб учта жойга пипетка билан 1 томчи тажриба суюқлиги теккизилади. Сўнгра 30 секундда томчилар қўлланилган жой 45^0 кўриш бурчагида кузатилади. Агар намунада суюқлик билан боғланиш яъни суюқликнинг оқиши, сўрилиши ёки кириб бориши кузатилмаса ўша томчи ёнига яна 1 томчи суюқлик томизилиб кузатишда давом этилади. Матонинг тўқималри орасига суюқлик кириб боргунча тажриба давом эттирилади. Фталоцианин пигментлари асосидаги АК-1 ва АК-2 маркали антипирен композитлар билан турли ҳароратларда модификацияланган матонинг ёғ утказувчанлиги аниқланди.(3-4 жадвал)

3-жадвал

Турли ҳароратларда АК-1 антипирен композити билан модификацияланган мато намуналарининг ёғ ўтказувчанлиги

№	Сув ўтказмайдиган натижалар, балл			
	Ҳарорат ^{0}C	Ювилмаган мато	5 марта ювишдан кейин	10 марта ювишдан кейин
1	110-120	5	3	3
2	125-135	5	4	4
3	140-150	5	5	5

4-жадвал

Турли ҳароратларда АК-2 антипирен композити билан модификацияланган мато намуналарининг ёғ ўтказувчанлиги

№	Сув ўтказмайдиган натижалар, балл			
	Ҳарорат ^{0}C	Ювилмаган мато	5 марта ювишдан кейин	10 марта ювишдан кейин
1	110-120	5	5	4
2	125-135	5	5	5
3	140-150	5	5	5

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Текей Ергенгул. Разработка новой технологии огнестойкой отделки целлюлозных текстильных материалов//Алматинский технологический университет. Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD) Алматы-2019. С.153.

2. Таусарова Б.Р., Абдрахменова Г.С., Биримжанова З.С. Применнеие полиэтиленполиамина и гидрофосфат калия для придания огнезащитных

свойств целлюлозным текстильным материалам // Химический журнал Казахстана.-2016.-№2.-С.201-207.

3. Horrocks A.R., Kandola B.K., Davies P.J., Zhang S., Padbury S.A. Developments in flame retardant textiles // Polymer Degradation and Stability.-2005.-№88.-P.3–123.

4. Зубкова Н.С. Огнезащитные химические волокна // Полимеры («Полимерные материалы XXI века»): матер. Междунар. Конф. – М., 2007. С. 152.

5. Laoutid F., Bonnaud L., Alexandre M., Lopez-Cuesta J., Dubois P.H. New prospects in flame retardant polymer materials: from fundamentals to nanocomposites // Materials Science and Engineering.-2009.-№63.-P.100–125.

RASTOROPSHA (SILYBUM MARIANUM) O'SIMLIGINI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Axmedov Egamyor Toshboyevich
Toshkent davlat agrar universiteti, q.x.f.d.
Xamdamov Jasurbek Kimsanboyevich
Toshkent davlat agrar universiteti magistri

Annotatsiya. Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "YOvvoyi holda o'suvchi dorivor o'simliklarni muhofaza qilish, madaniy holda etishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish choratadbirlari to'g'risida" 2020 yil 10 apreldagi PQ-4670 qarorida belgilab berilgan ustuvor vazifalar ijrosini ta'minlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Rastoropsha (Silybum marianum) o'simligini parvarishlash, etishtirish texnologiyasini o'rganish, ilmiy asoslash

Kirish.

Ma'lumki, qishloq xo'jaligi ishlarining mavsumiyligi, agrotexnika tadbirlarni aniq belgilangan muddatlarda yetkizish lozimligi, har yilgi ob-havo sharoitining bir-biriga deyarlik o'xshamasligi, har bir mintaqaning tuproq, iqlim sharoitini bir-biridan keskin farq qilishi va boshqa ko'pdan-ko'p omillar dorivor o'simliklar o'stirish texnologiyasini ishlab chiqishda ko'plab noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Rastoropsha o'simligini ko'paytish va yetishtirish bo`yicha izlanishlar yetarli darajada o`rganilmagan. Shu sababli Rastoropsha o`simligining xosilini oshirishning ilmiy amaliy asoslarini o`rganish bo`yicha tadqiqotlar olib borish dolzarb hisoblanadi. Rastoropsha (Silybum marianum) o`simligi murakkabguldoshlar oilasiga (Silybum) turkumiga kiradi. O'zbekistonda dorivor o'simliklarning 1200 turi mavjud. (X.X. Xolmatov 577 tur) Ushbu turlarning ayni paytda 250 turi ilmiy tabobatda ishlatilmoqda. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 21 sentyabrdagi 409-son "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risidagi" Qonuni, O'zbekiston respublikasi Prezidentining 2017 yil apreldagi PQ-2911-son "Respublika farmatsevtika sanoatini jadal rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2017 yil 7 noyabrdagi PF-5229-son "Farmatsevtika tarmog'ini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 20-apreldagi №32 sonli bayonnomasi, 16-bandini ijrosini ta'minlash maqsadi "Tibbiyot amaliyotiga joriy etilgan dorivor o'simliklarni madaniylashtirish va etishtirish texnologiyasini ishlab chiqish bo'yicha maqsadli izlanishlar olib borilmoqda. Shuning barobarinda farmasevtika sanoati va aholini dorivor o'simlik xom ashyosiga bo'lgan talabini

qondirish va o‘simlik xom ashyosi asosida zamonaviy dori darmonlar ishlab chiqarishni kengaytirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining 2013- yil 5- avgustdagi 222 - sonli majlisi bayoning 3 - bandida ko‘rsatilgan - “Dorivor o‘simlikshunoslik va yangi dori vositalarini ishlab chiqarish korhonalarini tashkillashtirish uchun dorivor o‘simliklarni sanoat miqyosida plantatsiyalarini yaratish” va 2015 – yil 20 – yanvardagi № 5 – sonli “2015-2017 yillarda O‘rmon xo‘jaliklar tizimini rivojlantirish, dorivor va oziqabop o‘simlik xom ashyosini etishtirish tayyorlash va qayta ishlashni yanada kengaytirish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi majlis bayonnomasining 1.12 bandi ijrosini taminlash bo‘yicha chora tadbirlar ishlab chiqilgan.

TADQIQOT MAQSADI:

Ushbu o‘simlik o`zbekcha nomi olabuta bo`lib, murakkabguldoshlar oilasiga (Silybum) turkumiga kiradi. (Silybum) turkumi ikki turni o`z ichiga oladi. Ulardan biri dog`li olabuta (Silybum marianum) bo`lib, O`zbekiston hududining janubiy viloyatlarida o`sadi. Tibbiyotda uning urug`idan siqib olingan moyi, mevasidan tayyorlangan spirtli va suvli ekistraktlari choylari va sropi qo`llaniladi. O`simlikning yetilgan mevalari tibbiy maqsadda yig`iladi. (Rastoropsha) ni asosan jigar (Gepatit, sirroz, zaharlanish) o`t qopi kasalliklarida, o`t qopidagi tosh holatlarida, yo`tal va boshqa xastaliklarda qo`llaniladi. Respublika farmatsevtika sanoatining xom-ashyosiga bo‘lgan talabini ma’lum miqdorda qondiradi. SHuningdek, dorivor Rastoropsha o‘simligining ilmiy asoslangan ko’paytirish usullarini ishlab chiqish va sug‘orish va mineral oziqlantirish muddatlari va me’yorlari, urug‘ni yetilish muddatlari va hosildorligini aniqlash, o‘simlikning xom ashyosi ham oziq ovqat ham dorivor maxsulot sifatida boshqa sohalarda ham keng qo‘llanilishi ilmiy asoslanadi. Tajriba natijalarida turli preparatlar va sharbatlar ishlab chiqarishga joriy etiladi, bu ichki bozorimizni sifatli, to‘yimli sharbat mahsulotlari bilan boyitishga imkon beradi.

2022 yil aprel oyida Toshkent davlat agrar universiteti ochiq maydonda keng dala sharoitida Qushqo’nmas (Silybum Marianum) urug’lari ekildi. Uzunligi 60-150 sm bo’lgan bir yoki ikki yillik o’t- o’simlik. Poyasi tik, sodda yoki tarvaqaylab ketgan, mo’rt, yumshoq. Ba’zan barg bandlari juda katta (uzunligi 80 sm gacha, kengligi 30 sm), burishgan. Gullari naychali, ikki jinsli, qizg’ish (ba’zan pushti, binafsharang yoki oq) bo’lib, katta sharsimon savatchalarda joylashgan. Mevalari – teskari tuxumsimon tepasida tojsimon tukli urug’ savatchada zich bo’lib joylashgan, uzunligi 5-8 mm, kengligi 2-4 mm; mevaning tepasi qiyshiq kesmali, asosi yumaloq, yuzasi yaltiroq, silliq, ba’zan bo’ylama burishgan. Mevasi och jigarrangdan qora ranggacha bo’ladi, ko’pincha dog’simon, ba’zida moviy rangda bo’ladi. Hech qanday hidi yo’q, ta’mi achchiq. Butun yoz gullaydi. Urug‘ning sifatiga o‘tmishdoshidan ko‘ra, iqlim sharoitlari, jumladan, yog‘inlar issiqlik bilan ta’minlanishi ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Rastoropsha

uchun eng yaxshi o‘tmishdoshi bu- ekilmaga shudgor (dam berilgan yer) va kuzgi bug‘doydir. Ular o‘z navbatida, nafaqat, katta miqdordagi urug‘ hosilini olish, balki uning sifat ko‘rsatkichlarini oshishini ham ta’minlab beradi. Rastoropshani erta bahorda boshqa bahorgi ekinlar kabi ekish lozim. Urug‘larning unuvchanligi kamida 70-80 %, tozaligi jihatdan kamida 94- 96 % bo‘lib, ular birinchi yoki ikkinchi sinfga mos kelishlari kerak. Urug‘larga ekishdan oldin ishlov berish talab qilinmaydi. Ochiq grunt joylarda qator orasi 45-50 sm, ekish chuqurligi 2-4 sm, ekish me’yori gektariga 18- 20 kg, hamda o‘simliklar orasidagi masofa 22-25 sm bo‘lishi talab etiladi. birinchi guLlarI iyun oyida paydo bo‘la boshlasa, oxirgisi senyabr oylariga to‘g‘ri kelishi mumkin. Shuningdek, birinchi mevalari avgust oyining boshlarida pishgan bo‘lsa, oxirlari oktyabr oyining o‘rtalarida pishadi. Rastoropsha urug‘laridan olingan eng yuqori hosildorlik qator orasi 30 sm va ekish meyori gektariga 333 ming donani tashkil qilgan variantda kuzatilgan bo‘lib, 1,68 t/ga ni tashkil qilgan hamda nazorat variantga nisbatan 0,58 t/ga yuqori bo‘lgan.

Xulosa. Sug’oriladigan maydonlarda o’stiriladigan dorivor o’simliklar yovvoyi holda o’sadigan dorivor o’simliklardan katta farq qiladi, ya’ni o’stiriladigan dorivor o’simlik mahsulotida begona o’simliklar aralashmasi bo’lmaydi. Agrotexnika qoidalari asosida o’stirilgan dorivor o’simliklar serhosil va biologik faol moddalarga boy bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-5264-sonli Farmoni. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 01.12.2017 y., 06/17/5264/0339-son)

2. Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari (maqolalar to‘plami, SH.Nurmatov, O’. AHMEDOV, A. ERGASHEV, A. ABZALOV Dorivor o’simliklar va ularni o’stirish texnologiyasi

3. Ma’mura Niyozmatjonovna Sodullayeva. RASTOROPSHA – SILYBUM MARIANUM L. NING YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASINING BA’ZI JIHATLARI. Samarkand branch of Tashkent State Agrarian University Volume | SamTSAU Conference | 2023 Theoretical and practical foundations of introducing smart agriculture in Uzbekistan.

4. Internet saytlar http://www.abcslim.ru/articles/346/artishok

SINTAKTIK OMONIMLAR
СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОМОНИМЫ
SYNTACTIC HOMONYMS

Polvonova Bashorat Mirobijonovna
TATU Farg‘ona filiali akademik litseyi o‘qituvchisi
Преподаватель академического лицея при Ферганского филиала ТУИТ
Teacher of academic lyceum of Fergana branch of TUIT

Annotatsiya. Ushbu maqola tilshunoslikdagi omonimlik masalasiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda zamonaviy sintaktik omonimiya hodisasi haqidagi qarashlar umumlashtiriladi. O‘zbek tilshunosligida omonimiya deb ataladigan hodisa va uni polisemiya yoki polisemiya deb ataladigan tushunchadan chegaralash bo’yicha qarashlar birligi mavjud emasligi hamda ko’p ma'nolilik so’zlarga ham, morfemalarga ham (ildiz va affiksal) xosdir, konstruktiv ob'ektlarga (iboralar, gaplar, matnlar) ham xosligi muhokama etiladi. Ko’p ma'noli so’zlarning katta qismini (ham muhim, ham yordamchi) tavsiflaydi, ularni har qanday tilning izohli lug’atini ochish orqali osongina ko’rish mumkin. Omonimlikka doir mavjud fikrlar tahlil qilinib, uning adabiyot fanidagi o‘rni tahlil etilishi bilan birga lisoniy dalillar bilan izohlanadi.

Аннотатция. Данная статья посвящена проблеме омонимии в языкознании и обобщает взгляды на явление современной синтаксической омонимии. В узбекском языкознании нет единства взглядов на такое явление, как омонимия и его отграничение от понятия, называемого полисемия или полисемия, причем полисемия свойственна как словам, так и морфемам (корневым и аффиксальным), конструктивным объектам (словосочетаниям, предложениям, текстам). также обсуждаются. Описывает большое количество многозначных слов (как важных, так и вспомогательных), в которых легко убедиться, открыв толковый словарь любого языка. Анализируются современные мнения по этому вопросу, анализируется и объясняется его место в литературе с помощью лингвистических данных.

Abstract. This article is devoted to the issue of homonymy in linguistics, and it summarizes views on the phenomenon of modern syntactic homonymy. In Uzbek linguistics, there is no unity of views on the phenomenon called homonymy and its delimitation from the concept called polysemy or polysemy, and polysemy is characteristic of both words and morphemes (root and affixal), constructive objects (phrases, sentences, texts) are also discussed. Describes a large number of ambiguous words (both important and auxiliary), which can be easily seen by opening an explanatory dictionary of any language. The current opinions on the subject are analyzed and its place in literature is analyzed and explained with linguistic evidence.

Kalit so‘zlar: omonimlar, omoforma, omograf, omofon, affiks omonimiya, leksik omonimiya, frazaviy omonimiya, parafrazaviy omonimiya, tajnis, iyhom, muammo.

Ключевые слова: омонимы, омоформа, омограф, омофон, аффиксная омонимия, лексическая омонимия, фразовая омонимия, парафразальная омонимия, тайнис, аллюзия, проблема.

Key words: homonyms, omoform, homograph, homophone, affix homonymy, lexical homonymy, phrasal homonymy, paraphrasal homonymy, tajnis, ihyom, problem.

Omonimlarga A.Hojiyev shunday ta’rif beradi “OMONIMIKA. 1. Tilshunoslikning omonimlarni o‘rganuvchi bo‘limi. 2. Biror tildagi omonimlar majmui. OMONIMIYA. Birdan ortiq til birligining talaffuz va tuzilishi jihatdan bir xil bo‘lishi hodisasi. Omonimiyaning l e k s i k omonimiya; frazeologik omonimiya; grammatik omonimiya turlari bor.

OMONIMLAR (yun. homos — bir xil, onuma — nom). Talaffuzi va yozilishi bir xil birdan ortiq so‘zlar: bog` (turli meva, gul va b. dan iborat maydon) — bog` (bog`laydigan narsa), ot (ism) — ot (ish hayvoni) kabi”.[2]

“Omonimlar - shakldosh so‘zlar. Yozilishi va talaffuzi bir xil, ma’nosi har xil bo‘lgan so‘zlar omonimlar deyiladi. Masalan, o‘t (“olov"), o‘t (“maysa”) kabi. Omonimlar bir so‘z turkumiga ham, turli so‘z turkumiga ham mansub bo‘lishi mumkin. Omonimlar ham tilda azaldan mavjud ayrim so‘zlarning o‘xshashligidan, ba’zan boshqa tillardan o‘zlashgan so‘zlar hisobidan paydo bo‘lishi mumkin. Omonimlar har bir tilda uchraydi. Omonim so‘zlar kontekstda yaqqol ajralib turadi. Masalan, «quritib qo‘yilgan o‘tga o‘t ketmasin» deganimizda har ikkala «o‘t»ning ma’nosini ajratib olish qiyin emas. Navoiy o‘z asarlarida omonimlarning

Omonimlar yozilish va grammatik shakliga ko‘ra uch xil bo‘ladi:

1. **Omofonlar** “ talaffuz etilishi bir xil, lekin tovushlar tarkibidagi ba’zi fonemalar farqli bo‘ladi. Masalan, o‘zbek tilida yetti (son) - yetdi (fe’l); bod - bot, bob - bop, mard - mart rus tilida plod (meva) - plot (sol) kabi.

2. **Omoformalar** - turli so‘z turkumlarining ayrim grammatik shakllarida ro‘y beradi. Bu hodisa odatda turli turkumga oid so‘zlar o‘rtasida sodir bo‘ladi. Masalan, olma (ot) - olma (fe’l), yor (ot) - yor (fe’l) va boshqalar. Omoformalar boshqa grammatik shakllarda o‘zaro omonimlik xususiyatini yo‘qotadi, Masalan, Yorím dushman safini yorib o‘tdi. Bu misolda yorím - yorib so‘zlari grammatik shakliarini olgach, o‘zaro omonimlik xususiyatini yo‘qotgan.

[2] Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent. O‘qituvchi,1998.70-bet.

3. **Omograflar** - yozilishi bir xil, talaffuzi farqli bo‘lgan so‘zlardir. Masalan, tok (uzum) - tok (elektr quvvati) kabi”.[3]

Omonimiya bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra omonimlik fanda affiks omonimiya, leksik omonimiya, frazaviy omonimiya, parafrazaviy omonimiya, so‘z birikmasi omonimiyasi, gap omonimiyasi , ishoraviy omonimiya kabi turlarga bo‘linadi[4]. Turkiy til omonimlarining dastlabki tadqiqotchisi Mahmud Koshg‘ariy bo‘lib, u “ Devoni lug‘otit turk” asarida omonimlarni yig‘ish bilan birga ularni sharhlab ham o‘tgan. “Devoni lug‘otit turk” asarida o‘t so‘zining o‘simlik , quruq xashak, davo va zahar singari to‘rt xil ma’noda ishlatilishini ko‘rsatib beradi [5]. Alisher Navoiy esa o‘z asarlarida shakldosh so‘zlarning semantik hamda poetik xususiyatlarini ko‘rsatib berar ekan, ular ona tilimizning boyligi ekanligini ta’kidlaydi va omonimlar yordamida faqat turkiy tillarga xos bo‘lgan go‘zal tuyuqlar yaratish mumkinligiga dalillar keltiradi[6]. Omonimiya bo‘yicha rus tilshunosligida V.V.Vinogradov , L.A.Bulaxovskiy, A.I.Smirnitskiy, A. A. Reformatskiy[7] kabi olimlar tadqiqotlar olib borib, ularda so‘zlar ortasidagi omonimik holat bilan har xil so‘z ko‘rinishlarining omonimligini farqlash zarurligi ko‘rsatib o‘tiladi. Turkologiyada B.M.Yunusaliyev, Faxri Kamol, Y.Pinxasov, hozirgi o‘zbek tilshunosligida esa U.Tursunov, E.Begmatov, M.Mirtojiyev, S.Mutallibov va F.Rajabov, Sh.Rahmatullayev, M.Ravshanov, B.Suyunov, M.Jo‘raboyeva, N.Rajabov, K.Usmonovlar ilmiy tadqiqot olib borganlar kabi olimlar ish olib bordi[8]. F.U.Rajabov “Omonimiyaga oid tadqiqotlar talqini ” maqolasida quyidagi fikrni bildiradi: “ Omonimiya ba’zi olimlar tomonidan salbiy hodisa deb baholanadi. Aytishlaricha, omonimiya fikrni tez va to‘g‘ri anglashga xalaqit beradi. Shu jihatdan til uchun ortiqcha yuk deb qaraladi. Bu fikrga to‘liq qo‘shilishimiz qiyin, chunki omonimning yolg‘iz o‘zi bilan gap tuzib, fikr anglatish

[3] Sharipova O’. ,Yo’ldoshev I.Tilshunoslik asoslari. Toshkent. TDPU Rizograf.2006.39-40-bet.
[4] Rajabov F. Omonimiya.-Toshkent: Yangi kitob nashriyoti.2019.264-bet.
[5] Rajabov F.U.Omonimiyaga oid tadqiqotlar talqini.Pedagogical sciences and teaching metods. 2022.285-bet.
[6] Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to’plami. 16-tom. – Toshkent: fan, 2000. 17-bet
[7] Виноградов В.В.О грамматическое омонимии в современном русском языке. BulaxovskiyL.A. “Из жизни омонимов” 1928. –С.56. Смирнитский А.И. Лексикология английского язика. –Москва:1956. Реформатский А.А. Введение язикознание. –Москва:1967.
[8] Yunusaliyev B.M. Kirgizskaya leksikologiya. Frunze 1955. – B.-365. FaxriKamol. O`zbek tili leksikasi. – Toshkent: O`ZRFA nashriyoti, 1953. Pinxasov Y. Hozirgi zamon o`zbek tili leksikasi. –Toshkent: 1960. Raxmatullayev Sh. O’zbek frazeologiyasining ba’zi masalalari (Frazeologik birliklarda polisemiya, sinonimiya, variatsiya, antonomiya, omonomiya va omonomiklik). -Toshkent, 1966.; Ravshanov M. O’zbek tilining izohli lug’atida omonimlar tavsifi. -Toshkent, 1991.; Suyunov B.T. O’zbek tilida omoleksemalarning yuzaga kelish omillari: Filol.fanlari nomzodi diss. ...avtoref. –Toshkent, 2009.; Jo’raboyeva M. O’zbek tilida affiksal omonimiya. (I qism) T.: ToshDU, 1992.; O’zbek tilidagi shakldosh qo’shimchalar (II qism), T.: ToshDU, 1999.; Tursunov U., Rajabov N. Omonimlarning paydo bo’lish yo’llari // O’zbek tili grammatik qurilishi va dialektologiyasi masalalari. – Toshkent: 1966.; Mirtojiyev M. O’zbek tilida leksik omonimlarning vujudga kelishi: Filol.fan. nomzodi diss. … avtoref. – Toshkent: 1963. –B.124.; So’zlarning shakliy munosabatiga ko’ra tiplari // O’zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 1981.; Mirtojiyev M. O’zbek tilida polisemiya. – Toshkent: Fan, 1975. Usmonov K. O’zbek tilida affiks omonimlar. –Nasaf:1996.– 86 b. Tursunov U., Rajabov N. Omonimlarning paydo bo`lish yo`llari // O`zbek tili grammatik qurilishi va dialektologiyasi masalalari. – Toshkent: 1966. Begmatov E. Hozirgi o`zbek adabiy tilining leksik qatlamlari.– Toshkent:Fan, 1985. Mirtojiyev M. O`zbek tilida leksik omonimlarning vujudga kelishi: Filol.fan. nomzodi diss. … avtoref. – Toshkent:1963. –B.124 . Mirtojiyev M. So`zlarning shakliy munosabatiga ko`ra tiplari // O`zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 1981. Mutallibov S.M. Morfologiya va leksika tarixidan qisqacha ocherk. –Toshkent: 1953.

kamdan kam uchraydi. Omonimiya , asosan, matn shaklida bo‘lib, matn esa omonimiya tufayli yuzaga kelgan qiyinchilikni bartaraf etadi. Umuman , omonimiyaning voqe bo‘lishi tilning o‘z xususiyati bilan izohlanadi: har bir tilda tovushlar soni sanoqli, shu tilda ishlatiladigan tovush kombinatsiyalari ham cheksiz emas. Ikkinchidan, leksemalarning ifoda jihatida ham, ma'no jihatida ham uzluksiz o‘zgarishlar bo‘lib turishi bilan omonimiyaning paydo bo‘lishi tabiiy hodisa deb qaralishi lozim ”[9]

Umumiy ma’no unsurlariga ega bo‘lmagan, tasavvuriy bog‘lanmagan , ammo bir xil yozib, bir xil o‘qiladigan birliklar omonimlardir.

Shakldoshlik (omonimiya) leksik birliklarda yaqqol ko‘rinib tursa, sintaksisda tinish belgisi, yoki ohang yordamida aniqlanadi.

Masalan:

1.Siz yomon odam emassiz. 2. Siz yomon, odam emassiz.

Birinchi gapda tinglovchiga ijobiy munosabat bildirilgan bo‘lsa, ikkinchi gapda salbiy fikr ifodalangan. Gaplarning leksik tarkibida va tartibida hech qanday farq yo‘q, faqat yozuvda yomon sifatidan keyin vergul qo‘yilsa, og‘zaki nutqda shu sifatdan keyin to‘xtam bo‘lsa bas, ma’no o‘zgaradi.

Bunday shakldoshlik birikma va ibora o‘rtasida ham yuz beradi. Misol uchun:

Kelinim qovoq solib ovqat qilyapti.(so‘zlashuvdan)

Bu gapda “*qovoq solmoq*” birligi ikki xil ma’no anglatgani uchun gapning ham mazmunini ikki xil tushunish mumkin:

1) kelin tomonidan oshqovoq sabzavoti solingan taom hozirlanmoqda;
2) kelin nimadandir xafa bo‘lib, qovog‘ini uyib ovqat tayyorlaypti.

Bunday omonimlik xususiyatiga ega bo‘lgan birikma va gaplarni matn tarkibida, ya’ni boshqa gaplardan anglashilgan mazmun orqali qaysi ma’no nazarda tutilganini aniqlash mumkin bo‘ladi. Kompyuter lingvistikasida ham omonim so‘zlarni tarjimada ajratish uchun ularning valentligi , ya’ni qanday so‘zlarga bog‘lana olishi katta yordam beradi. “ Oshiq omonimlari ishtirok etgan matnlarni kompyuter matnlarni kompyuter dasturi (google translater) da tarjima qilib ko‘ramiz:

1. Oyqiz bu qizga uzoq tikilgach, uni ashula va dutor **oshig‘i** deb o‘yladi.

Долгое время уставившись на девушку, медведь подумал, что она **влюблена** в пение и дутар.

Bu misolda “yoqtirmoq” ma’nosidagi oshiq bo‘lmoq qo‘shma fe’li tarjimon dasturning omonimni farqlamasligi natijasida “*sevmoq*” ma'nosidagi so‘zga o‘zgartirilgan.

2. Endi hovlilarning eshiklari ochilgan, bolalar cho‘ntaklarini yong‘oq, **oshiqlarga** to‘ldirib , ko‘chaga chiqa boshlagan edi.

[9] Rajabov F.U.Omonimiyaga oid tadqiqotlar talqini.Pedagogical sciences and teaching metods. 2022.289-bet

Теперь двери дворов были открыты, и дети стали выходить на улицы, наполняя карманы орехами и **любовниками**.

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, avtomatik tarjima jarayonida ham omonimlar bilan bog‘liq muammolar talaygina. Omonimlar modelini ishlab chiqish va uni tarjima jarayoniga o‘zlashtirish hal qilinishi kerak bo‘lgan masalalarni birmuncha kamaytiradi. Bu holatda omonimlar oladigan valentliklarni bazasini yig‘ish bu masalani yechishga yordam beradi, ya’ni oshiq so‘zi misolida ko‘radigan bo‘lsak, o‘yin ma’nosida kelayotgan “oshiq” so‘zi “o‘yin” so‘zini valentlik sifatida qabul qiladi, yoki tana a’zosi sifatidagi “oshiq” so‘zi tana a’zolari bilan bog‘liq bo‘lgan so‘zlarni valentlik sifatida qabul qiladi”.[10]

Sintaktik omonimlik hodisasi nafaqat so‘zlarning bog‘lanish bazasini (valentligini), shuningdek, bu bog‘lanishdan chiqadigan mazmunni ham tekshiradi va bu zamonaviy tilshunoslik bo‘limlari uchun hozirgi kunda juda zarur. Hozirda adabiy tilimizga oid SH. Rahmatullayevning “Omonimlarning izohli lug‘ati” [11] asaridan boshqa ishonchli lug‘at mavjud emasligini hisobga olsak, sintaktik omonimlar lug‘atini yaratish vazifasi ham naqadar dolzarbligi anglashiladi.

Sintaktik omonimlarning yana bir jihati badiiy matnlarda keltiriladigan **tajnis** va **iyhom** she’riy san’atlarida bo‘lib, bunda omonim so‘zning gap mazmunini o‘zgartirib yuborishi kuzatiladi. Masalan:

Ko‘ngil shishasida mehring mayidur,

Jafo birla anga **tosh urmog‘**ing ne? (Atoiy)

Bu baytda qatnashgan *tosh urmoq* birligi gapning ma’nosini ikki xil tushinilishiga sabab bo‘ladi:

1) shishadek yupqa ko‘nglim idishida mehring mayi bor, uni tosh bilan urib sindirishdan maqsading nima edi;

2) shishadek yupqa ko‘nglim idishida mehring mayi bor, undagi suyuqlik toshib chiqishiga jafolaring sabab bo‘lyapti.

Yoki yana bir misol:

Labing bag‘rimni qon qildi, ko‘zimdan qon ravon qildi,

Nechun holim yomon qildi, man andin bir **so‘rorim** bor. (Bobur)

Bu baytda so‘rish fe’li ikki xil ma’no anglatgani uchun gapning mazmuni ham ikki xil anglashiladi. Birinchi ma’nosi so‘rash, savol berish bo‘lsa, ikkinchi ma’nosi so‘rish, o‘pish ma’nosida qo‘llangan. Bunday xarakterdagi badiiy matnlar mumtoz she’riyatda ko‘p uchraydi va bu nisbatan murakkab bo‘lgan ***iyhom*** she’riy san’atini hosil qiladi. “Arab tilida “iyhom” so‘zi “shubhaga solish ” degan ma’noni ifodalaydi. Mumtoz adabiyotda esa iyhom haqiqiy va majoziy ma’nolarga ega , yohud shaklan bir,

[10] Abduvahobov G’., Alijonova F.,Kompyuter lingvistikasida omonimlik hodisasi tadqiqi. Multidisciplinary Scientific Journal.2022.6-bet.
[11] Rahmatullayev Sh.,O’zbek tili omonimlarining izohli lug’ati, Toshkent. 1984.

ma’no jihatdan har xil bo‘lgan (jinsdosh) bo‘lgan so‘z yoki so‘z birikmasini she’riyatda qo‘llagan holda bir baytda ikki xil ma’noni ifoda etish san’atidir. Masalan Navoiyning:

Bosh qo‘yay dedim oyog‘i tufrog‘iga , dedi: “ **Qo‘y**”,

Bo‘sa istab la’li rangin so‘rdim, ersa dedi: “**Ol**”.

Misralarining birinchisidagi “qo‘y” so‘zini ikki ma’noda “mayli qo‘ya qol” hamda “Qo‘y, kerakmas” ma’nosida tushunish mumkin. Shunga ko‘ra misra mazmuni ham musbat , ham manfiy ma’noda anglashiladi. Ikkinchi misradagi “rangin” so‘zi “rangini” hamda “qizil” ma’nosini anglata oladi. Binobarin, misrani “ bo‘sa istab, labi rangini so‘rasam, “qizil” dedi ” hamda “ bo‘sa istab, la’ldek qizil labini tilasam, “ola qol” dedi ” ma’nosida tushunilishi mumkin”.[12]

Yuqoridagi baytda bitta so‘zdan iborat gaplar “Ol”va “Qo‘y” orqali omonim gaplar yuzaga kelgan.

Bundan tashqari, mumtoz she’riyatda muammo janri borki, bunda bitta matn ikki xil ma’noda tushuniladi, ya’ni ichki va tashqi ma’no. “*Muammo* arabchada “ko‘r qilingan” yoki “berkitilgan” degan ma’nolarni beradi. Uning asosiy xususiyati biror fikr , nom yoki xususiyatning yashirin berilishidir. Ko‘pincha , muammo ikki ma’no asosiga quriladi. Birinchisi – tashqi – chalg‘ituvchi ma’no , ikkinchisi – ichki asosiy ma’no.

Xast dar silsilayi xoqoniy,

Muhrdoreki nadorad soniy.

Baytning birinchi ma’nosi : xoqoniylar silsilasida (podsholik tarixida) shunday bir muhrdor borki, unga teng keluvchi ikkinchi birini topolmaysiz. Ikkinchi ma’nosi : xoqoniylar silsilasida (podsholik tarixida) shunday bir muhrdor borki, ikkinchi unday murdorni topolmaysiz. Baytda muammo qoidasiga ko‘ra ikkinchi harfning tushirilishi lozimligiga ishora qilinyapti. Arab yozuvida “h” *muhrdor* so‘zining ikkinchi harfi sanaladi. U tushib qolsa *muhrdor* so‘zi *murdor*ga aylanadi. Muammo zehnni tarbiyalash, iqtidorni sinab ko‘rishda muhim o‘rin tutgan”.[13]

Sintaksisda omonim gaplarni omonim so‘zlar va ba’zan mumtoz she’riyatda paronimlar ham hosil qiladi. Xalq og‘zaki ijodidagi askiya san’atida ham so‘zlovchilar omonim gaplardan foydalanib, uyatli, ochiq so‘zlash noqulay bo‘lgan fikrlarni ayta olishgan, bu esa so‘z ma’nosini chuqur anglaydigan xalqimiz uchun juda qiziq bo‘ladi.

Ko‘rib o‘tganimizdek, sintaktik omonimiya badiiy adabiyotda allaqachon san’at darajasiga chiqqan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent. O‘qituvchi,1998.

[12] Hojiahmedov A.,Mumtoz badiiyat malohati.Toshkent. “Sharq”.1999.74-bet.
[13] Qosimov B.,To’xliyev B., Yo’ldoshev Q., Adabiyot. Darslik. Toshkent. “O’qituvchi”.2004.126-bet.

2. Sharipova O’. ,Yo‘ldoshev I.Tilshunoslik asoslari. Toshkent. TDPU Rizograf.2006.

3. Rajabov F. Omonimiya.-Toshkent: Yangi kitob nashriyoti.2019.

4. Rajabov F.U.Omonimiyaga oid tadqiqotlar talqini.Pedagogical sciences and teaching metods. 2022.

5. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 16-tom. – Toshkent: fan, 2000.

6. Виноградов В.В.О грамматическое омонимии в современном русском языке. BulaxovskiyL.A. “Из жизни омонимов” 1928. –С.56.

7. Смирнитский А.И. Лексикология английского язика. –Москва:1956. Реформатский А.А. Введение язикознание. –Москва:1967.

8. Abduvahobov G’., Alijonova F.,Kompyuter lingvistikasida omonimlik hodisasi tadqiqi. Multidisciplinary Scientific Journal.2022

9. Rahmatullayev Sh.,O’zbek tili omonimlarining izohli lug‘ati, Toshkent. 1984

10. Hojiahmedov A.,Mumtoz badiiyat malohati.Toshkent. “Sharq”.1999.

11. Qosimov B.,To‘xliyev B., Yo‘ldoshev Q., Adabiyot. Darslik. Toshkent. “O’qituvchi”.2004

ИЗУЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ФОРМ В КАРАКАЛПАКСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ

Мамбетов Икрам
Каракалпакский государственный университет

В статье изучены художественные формы каракалпакской поэзий исследованы в контексте устного народного творчества и творчества поэтов-классиков. Анализированы функциональный уровень передачи значения художественной формы, специфика форм, генезис, отношения и роль национального стиля.

Художественная форма, устное народное творчества, классическая поэзия, образность, стиль.

Поэтическое слово–основа духовной жизни народа. Рождение каракалпакской поэзии тесно связано с формированием каракалпакской народности. Поэзия с древнейших времен воспевала и защищала интересы определенного общества, народа. Как известно, в структурном отношении эта поэзия в основном бытовала в форме одиннадцатисложных стихов и семи-восьмисложных терме, толгау. Однако, поэзия не ограничивалась только рамками этих двух форм. Существовали иные формы, которые ярко проявляли себя в устном народном творчестве. Все это служили в дальнейшем надежной основой для эволюционного перехода старых форм в новые. Уже к началу XIX века в каракалпакской поэзии наряду с терме и толгау о себе заявляет новое формообразование стихи с одиннадцатисложной, четырехстрочной строфой. А в 30-е годы XX века в области формообразования в каракалпакской поэзии происходят заметные изменения, которые привели к образованию новых поэтических форм.

Все это в определенной степени нашло свое отражение в каракалпакском литературоведении. С.Ахметов в своих трудах «Очерки истории каракалпакской поэзии» отмечает, что в каракалпакской поэзии до XX века в основном существовали формы терме и 7-8-сложные стихотворные формы, а в XX веке они были заменены новыми активными формами, пришедшими из письменных тюркоязычных литератур. Он подвергает анализу поиски каракалпакских поэтов в области формы, виды строф и рифм, использованных поэтами, и приходит к выводу, что поэзия многих поэтов по размеру является продолжением традиционной поэзии. Это суждение ученого подтверждается анализом стихотворений с 11-и, 8-сложными четырехстрочными строфами и с восьмисложными терме. Ученый отмечает мастерство ряда поэтов в

использовании художественно-изобразительных средств. (Эпитет, сравнение, метафора, гипербола), а также указывает, что большинство стихотворений этого периода носили агитационный характер. Для творчества многих поэтов 1920-х годов прошлого века была характерна тема нового времени, тема обновляющейся жизни с новым содержанием. Новое содержание требовало от поэтов новых форм изображения. Однако, владение новыми формами шло сложными путями. Освободиться от груза традиций, и приобщать к новым влияниям было нелегко. Поэтому в поэзии этого периода параллельно с новыми формами шли традиционные формы.

Ученый-литературовед К.Мамбетов в научном очерке «Ажинияз» рассматривает лирику Ажинияза и в аспекте жанровых форм и структурного своеобразия. В работе отмечается, что Ажинияз в каракалпакскую поэзию ввел новые поэтические формы газель, мухаммес, четверостишие, а также отличается, что в творчестве поэта сосуществуют две поэтической формы: классическая восточная и традиционная каракалпакская.

Академик Х.Хамидов пишет; «Нет сомнения в том, что форму мухаммес в каракалпакскую поэзию ввел Ажинияз. И профессор К.Жаримбетов солидаризуется с этим мнением. К.Жаримбетов, изучая жанровое своеобразие каракалпакской лирики XIX века, отмечает, что истоки каракалпакской лирики восходят к древним образцам устного народного творчества, к терме и толгау, которые традиционно сочинялись и исполнялись народными сказителями-жырауами, указывает, что в терме, толгау наличествуют элементы лирики, что каракалпакские терме-толгау, пословицы и поговорки являются истоками каракалпакской дидактической поэзии. По мнению автора жырау-сказитель через образ лирического героя в той или иной степени выражает свое чувство, отношение, однако это далеко от полного осознания лирическим героем собственного индивидуального «я». В этом плане терме, толгау можно считать промежуточным этапом при переходе от одного жанра в другой. Придерживаясь мнений известного фольклориста К.Айымбетова, К.Жаримбетов считает, что между четверостишием и рубаи нет большой разницы, что своеобразие этих жанров связано с стихотворным размером.

В монографии К.Оразимбетова достаточно подробному анализу подвергаются жанровые особенности свободного стиха, его структурные и формообразующие элементы. Рождение подобной новой формы стиха в каракалпакской лирике ученый связывает с активным развитием литературных взаимосвязей с активным развитием литературных взаимосвязей и взаимодействий. Поскольку любая национальная литература, не входя во взаимодействие с другими литературами и не перенимая их достижения, развиваться изолированно не в состоянии. Мустазады, созданные нашими

поэтами К.Оразимбетов считает «сложным жанром». Потому что когда чуждая стихотворная форма принимается другой литературой, ее размер не может оставаться не тронутым. Это связано с фонетическими возможностями каждого языка. Здесь не следует забывать о критериях стихотворного размера, присущих поэзии каждого народа, без относительно внешней формы стиха. Появление моностихов в каракалпакской лирике К.Оразимбетовым оценивается как признак развития литературы. Малочисленные моностихи, созданные поэтами Т.Жумамуратовым и Ж.Избаскановым не дают достаточно серьезного материала для определения общей направленности поисков лирики в области формы и жанра. Но как факт наличия этой формы в каракалпакской лирике может быть принято во внимание.

Литературовед К.Муратбаев в своей книге «Структура стихов в каракалпакской поэзии» предлагает начать разговор о структуре стихов с рассмотрения фольклорных произведений. По мнению исследователя, распространенная среди поэтов практика делить строки на «лесенки», имевшая место в 30-е годы XX века, носил подражательный характер, и поэтому она не имела особых успехов. Как отмечает К.Муратбаев, подобная форма является следствием роста межлитературных связей. Заслуживает внимание суждения исследователя, касающееся восточной стихотворной формы аруза. Рассуждая о различии просодий арабского и каракалпакского языков, ученый приходит к выводу о том, что форма аруза не свойственна каракалпакской поэзии. Поэтому при оценке образцов классической поэзии, внешне напоминающих метр аруза, следует исходить не из их внешних формы, а из их внутренней организации. Также в последние годы в каракалпакской литературе появился ряд значительных исследований, посвященных особенностям развития каракалпакской поэзии.

Литературы:

1. Ахметов С. Қарақалпақ поэзиясы тарийхының очерклери. – Нөкис: 1961.

2. Жәримбетов Қ. XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қәсийетлери ҳәм раўажланыў тарийхы. –Нөкис: Билим, 2004.

3. Kamalovich, M. I. (2021). Research of Artistic Form in Karakalpak Literary Criticism. American Journal of Social and Humanitarian Research, 2(4), 135–138. Retrieved from https://www.grnjournals.us/index.php/ajshr/article/view/468

4. Mambetov, I. “QARAQALPAQ POEZIYASÍNDA ÚSH QATARLÍ BÁNTLER”. *RESEARCH AND EDUCATION*, vol. 1, no. 8, Nov. 2022, pp. 110-4, https://researchedu.org/index.php/re/article/view/901.

5. Mambetov I. K. Artistic researches in Karakalpak poetry (Based on the material of the Karakalpak poetry of the 1930s) Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). 2020, Volume: 9, Issue: 3. p 56-60. DOI. 10.5958/2278-4853.2020.00058.0

6. MAMBETOV IKRAM KAMALOVICH (2020). “The Issue of the Rhyme in the Karakalpak Poetry of the 1930th”. Name of the Journal: International Journal of Academic Research in Business, Arts and Science, (IJARBAS.COM), P, 61- 69. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.3779055 , Issue: 4, Vol.: 2, Article: 7, Month: April, Year: 2020. Retrieved from https://www.ijarbas.com/all-issues/

7. Мамбетов И. Художественные исследования в каракалпакской поэзии Международный научный журнал «PHILOLOGY» №1, (25) Январь, 2020, 22-24 стр. Волгоград, Россия

8. Мамбетов К. Әжинияз (илимий очерк). – Нөкис: Билим, 1994.

9. Мамбетов И. Қарақалпақ поэзиясында бәнт (XX әсирдиң 30-жылларындағы қарақалпақ поэзиясы мысалында) НМПИ «Илим ҳәм жәмийет» №3. 2019, 67-69 б, Нөкис.

10. Ҳамидов Ҳ. Шығыс тиллериндеги жазба дереклер ҳәм XIX әсирдеги қарақалпақ шайырлары. – Нөкис: Қарақалпастан, 1991.

11. Оразымбетов Қ. Таңламалы шығармалары. II томлығы. – Нөкис: Билим, 2018.

ҲИДОЯ АСАРИГА ЁЗИЛГАН БЕШТА МЎЪТАБАР ШАРҲ КИТОБЛАРИ

Илҳомжон Муроталиевич Ғофуров
Ўзбекистон халқаро ислом академияси таянч докторанти,
Тошкент ислом институти ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Бурҳониддин Марғинонийнинг қаламига мансуб “Ҳидоя” асарига ёзилган бешта мўътабар шарҳлар ҳақида маълумотлар бериб ўтилган. Олимлар тарафидан “Ҳидоя” асарига ёзилган шарҳлар сони 100 дан ошиши, улар орасида мазкур бешта шарҳ уламолар орасида машҳур экани, улардан кейин ёзилган китобларда асосан мана шу манбалардан фойдаланилгани айтиб ўтилган. Шунингдек, мазкур асарларнинг ёзилиш сабаблари, услуби ва манбашунослик таҳлиллари имкон қадар ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Асар, шарҳ, мухтасар, матн, мусанниф, машойихлар, мазҳаб, манба, услуб.

Бурҳониддин Марғинонийнинг “Ҳидоя” асари ҳанафий мазҳабини ёритишда муҳим манбалар қаторида туради. Мусанниф аввалда имом Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбонийнинг “Жомиъу-с-сағир” ва Қудурийнинг “Мухтасари Қудурий” асарларини жамлаб “Бидояту-л-мубтадий” асарини ёзади. Сўнгра уни шарҳлаб 80 жилдли “Кифояту-л-мунтаҳий”ни таълиф этган. Бу шарҳ жуда катта бўлиб, ўқувчига малол бўлмаслиги учун “Ҳидоя” асарини ёзган.

“Ҳидоя” асари саккиз асрдан буён ҳанафий мазҳаби бўйича мўътабар қўлланма сифатида барча мусулмон мамлакатларидаги мадраса ва Ислом олий ўқув юртларида ўқитиб келинмоқда. Унинг матни ва қисқартмалари устида 100 дан ортиқ шарҳлар ва ҳошиялар ёзилган. Мазкур шарҳлар ичида ёзилган вақтидан бошлаб, то ҳозирги кунгача уламолар тарафидан бирдек эътироф этилиб, “Ҳидоя” асарини тушунишда кенг қўлланиб келинадиган ва эътиборга молик шарҳлар қуйидагилар ҳисобланади:

1. Саййид Жалолиддин ибн Шамсиддин Хоразмий Гурланийнинг (ваф. 767/1366) “ал-Кифоя шарҳу-л-Ҳидоя” асари[14]. Асар “Ҳидоя”га ёзилган аввалги шарҳлардан саналади. Шунинг учун Жалолиддин Хоразмийдан кейин яшаб ийжод қилган уламолар ўзларининг таснифотларида мазкур шарҳдан кенг фойдаланганларини кўриш мумкин.

[14] Муҳаммад Абдулҳай Лакнавий. Фавоиду-л-баҳийя фи таржиматии-л-ҳанафийя. – Байрут: Дорул-китаби-л-исламий, 1906. – Б. 58; Ҳожи Халифа. Кашфу-з-зунун ан асоми-л-кутуб ва-л-фунун: – Байрут: Дору-л-фикр, 1998. – Ж. II. – Б. 2034.

Китобнинг ёзилиш услубига келадиган бўлсак, “Ҳидоя” асаридан бир сўз ёки бир жумлани танлаб олиниб уни шарҳланган. Муаллифнинг ўзи асарнинг ёзилиш сабаби ва услубини баён қилиб шундай деган:

“Фиқҳда усул ва фуруъ масалаларининг энг латифларини жамлаган китоблар кўп. Уларнинг ададини санаб адо этиб бўлмайди. Улар орасида “Ҳидоя” китоби борки, мусаннифи воқеаларнинг аслини, масалаларнинг сарасини жамлашга ва ривоятлар ўзгинасини, далиллар матнини беришга муваффақ бўлган. Лекин бу китоб “ал-Бидоя”нинг мушкил ўринларини очиш, қийин жойларини равшанлаштириш учун ёзилган бўлса ҳам унинг сир-асрорлари пардага ўралган ҳолатда қолганки, нозик нуқталарни чиқаришга уста, тадқиқотларга ўткир уламоларгина ўша пардаларни очишга муяссар бўладилар. Бизнинг машойихларимиз ундан пардани кўтариб, юзидан ниқобни очиб, унга кўп фойдалар қўшиб китоблар ёзишган. Лекин баъзи китоблар ниҳоятда қисқа, баъзилари эса ўта даражада узайиб кетган. Мен шарҳлашда ўрта йўлни тутдим ва фақат ҳожат тушадиган, керак бўладиган сўзларнигина ёзишга ҳаракат қилдим”[15].

Асар Ибн Ҳумомнинг “Фатҳу-л-қодир” асари билан бирга нашр қилинган. Аввалда 1832 йили Қозонда тўрт мужаллад қилиб ҳажми катта-катта ҳарфлар билан нашр этилган. Ундан учинчи ва тўртинчи жузлари Маккадаги “Мактабату-л-Ҳарам”да сақланади. Мазкур тўрт жилдли шарҳ 1820 саҳифадан иборат. Кейинги нашри1834 йили Калкуттада тошбосма қилиб асарнинг ўзини алоҳида нашр этилган[16].

2. Акмалиддин Бобартий номи билан машҳур бўлган Муҳаммад ибн Муҳаммад Маҳмуд ибн Аҳмаднинг (ваф. 786/1384) “ал-Иноя шарҳу-л-Ҳидоя” асари[17]. Китоб икки жилддан иборат бўлиб, “Ҳидоя”нинг мўътабар шарҳларидан бири саналади[18].

Акмалиддин Бобартий китоб муқаддмасида бу асарини Сиғноқийнинг “ан-Ниҳоя”сидан қисқартиб олгани, бунга “ан-Ниҳоя”да шарҳ кўпайиб кетганлиги туфайли масалаларни жамлаш қийин бўлиб қолганини сабаб қилиб кўрсатади.

“Ал-Иноя шарҳу-л-Ҳидоя” асари аввалда бошқа шарҳларга қўшилмаган ҳолатда 1831 йили Калкуттада тўрт жилдли қилиб нашр қилинган эди[19].

[15] Жалолиддин Хоразмий. “Ал-Кифоя Фи шарҳи-л-ҳидоя”. – Қозон: 1886. – Ж. I. – Б. 3.
[16] Бурҳониддин Марғиноний. ал-Ҳидоя шарҳу бидояти-л-мубтади. Саъид Бектош таққиқи. – Мадинаи Мунаввара: Дору-с-сирож, 2019. – Б. 105.
[17] Қосим ибн Қутлубғо. Тожу-т-тарожим фий табақоти-л-ҳанафийя. – Боғдод: Ал-Аний, 1962. – Б. 276; Муҳаммад Абдулҳай Лакнавий. Фавоиду-л-баҳийя фи таржиматии-л-ҳанафийя. – Байрут: Дорул-китаби-л-исламий, 1906. – Б. 195;
[18] Ҳожи Халифа. Кашфу-з-зунун ан асоми-л-кутуб ва-л-фунун: – Байрут: Дору-л-фикр, 1998. – Ж. II. – Б. 2035.
[19] Бурҳониддин Марғиноний. ал-Ҳидоя шарҳу бидояти-л-мубтади. Саъид Бектош таққиқи. – Мадинаи Мунаввара: Дору-с-сирож, 2019. – Б. 107.

Кейинчалик Ибн Ҳумомнинг “Фатҳу-л-қодир” асари ва бошқа шарҳлар билан бирга ҳам нашр этилган.

3. Ислом дини барча фанларининг имоми Бадриддин Маҳмуд ибн Аҳмад Айнийнинг (ваф. 855/1451) “ал-Биноя фи шарҳи-л-Ҳидоя” асари бўлиб, “Ҳидоя”нинг машҳур шарҳларидан саналади[20].

Бадриддин Айний “ал-Биноя фи шарҳи-л-Ҳидоя” асарининг 15 жуз 339 саҳифасида, шарҳни ёзишликдан мақсад “Ҳидоя”нинг тушуниш қийин бўлган жойларини очиб бериш, унда келтирилган масалаларни баён қилиб ўтиш эканлигини такидлайди. Муаллиф бу асарни 817 ҳижрий йилда бошлаган бўлса, 850 ҳижрийда Муҳаррам ойида Қоҳирада тамомига етказган[21].

Муҳаммад Ошиқ Илоҳий “ал-Биноя шарҳу-л-Ҳидоя” асарининг янги нашрига ёзган муқаддимасида унга қуйидаги таъриф берган:

“Бу асар “Ҳидоя”га ёзилган катта шарҳ бўлиб, бошқа шарҳлардан устун тарафлари жуда кўп. Жумладан, мусанниф “Ҳидоя” китобининг бирор сўзини қолдирмасан шарҳ қилган. Бирон бир чигал жойи борки, унинг далиллари ва масалалари ила очиб берган. Яна “Ҳидоя” асарида учрайдиган луғат, таркиб ва эъробларини ҳам баён қилиб ўтган. Масалаларни ечишда ҳадис ва осорлардан далилланган, ровийлар ҳақида етарлича маълумотлар бериб ўтган. Қисқача қилиб айтганда, толиби илмдан тортиб илмда етукликка эришган уламолар ҳам эҳтиёжи тушадиган ҳар бир нарсани таҳқиқ қилиб ўтган”[22].

Бундан ташқари Бадриддин Айний “ал-Биноя фи шарҳи-л-Ҳидоя” асарида “Ҳидоя” ва “Мухтасари Қудурий” асарлари нусхаларининг ўзаро фарқ қиладиган муҳим жойларини ҳам айтиб ўтган.

Олим асарнинг кўп ўринларида Тожушшариъанинг “Ниҳаяту-л-кифоя”, аллома Кокийнинг “Меърожу-д-дироя”, Бобартийнинг “ал-Иноя” ва Итқонийнинг “Ғояту-л-баён” китобларидан нақллар келтиради. Шунингдек, ҳадисларнинг таҳқиқи борасида имом Зайлаъийнинг “Насбу-р-роя” китобига таянган ва бошқа зиёдалар ҳам қўшган. Қолаверса, “Ҳидоя” асарида зикр қилинмаган кўпгина фуруъотларни ҳам келтириб ўтади, асарда зикри ўтган уламолар ҳақида ҳам қисқача маълумот бериб кетади.

Хулоса қилиб айтиладиган бўлса “ал-Биноя фи шарҳ ал-Ҳидоя” асари “Ҳидоя” масалаларини очиб беришда бошқа шарҳлардан кўра манфаатлироқ ва гўзалроғидир. Бу шарҳ ҳақида муаллифнинг ўзи айтиб ўтган: “Китобимда ҳар бир дардга шифо ва ҳар бир ташнага чанқоғини қондириш бор” деган сўзлари ўзини тўлиқ оқлайди.

[20] Шамсиддин Саховий. Аз-зовъу-л-ламиъ ли-аҳли-т-тасиъ. – Байрут: Дору-л-жийл, 1935. – Ж. Х. – Б. 133.
[21] Бурҳониддин Марғиноний. ал-Ҳидоя шарҳу бидояти-л-мубтади. Саъид Бектош таҳқиқи. – Мадинаи Мунаввара: Дору-с-сирож, 2019. – Б. 110.
[22] Ўша асар. – Б. 111.

“Ал-Биноя фи шарҳи-л-Ҳидоя” асари “Навал Кишвар” матбаасида 1876 йилда тўрт жилдда нашр қилинган ва унда “Ҳидоя” матни (м) ҳарфи билан, “ал-Биноя” шарҳи эса (ш) ҳарфи билан ажратилган. Кейин Байрутдаги “Дорул фикр” матбаасида 12 жуз қилиб нашр этилган. Лекин бу босмада хатолар кўп учрайди. Ундан кейин Покистонннинг Мултан шаҳрида Масъуд Аҳмад Мултанийнинг таҳқиқи билан 16 жузли қилиб нашр этилган.

4. Ислом оламида Ибн Ҳумом номи билан машҳур бўлган фақиҳ усулий муҳаддис ва барча фанлар билимдони Камолиддин Муҳаммад Абдулвоҳид Сийвасийнинг (ваф. 861/1457) “Фатҳу-л-қодир” асари.

Ибн Ҳумом китоб муқаддимасида шундай деган: “Бу асар “Ҳидоя”га таълиқ бўлиб, 829 ҳижрий йилда айрим биродарларимга “Ҳидоя”ни ўқитиш асносида унга киришдим. Аллоҳ субҳанаҳу ватаъолонинг карамидан бу ишда тўғри йўлга бошлашини умид қилиб қоламан ва “Ҳидоя” асарини ўрганишга бел боғлаганларга мурожаат қилинадиган манба ва заҳира бўлиб қолиши учун буюк олимлар тарафидан айтилган сара маълумотларни жамлашни ирода қилдим.

Мен “Ҳидоя” китобини 818 ҳижрий йилда Саййидим шайх имом мужтаҳидларнинг меросхўри, ҳофизларнинг ўринбосари Сирожиддин Умар ибн Али Киноний (Аллоҳ ўз раҳматига олсин) ҳузурида таҳқиқ қилиб охиригача ўқиб чиқдим... Мен бу шарҳни “Фатҳу-л-қодир ли-л-ожизи-л-фақир”, деб номладим”[23].

Асарнинг ёзилиш услубига келадиган бўлсак, “Ҳидоя” китобидан битта сўз ёки бир жумла ихтиёр қилиниб уни шарҳланган. Демак, мазкур ишда “Ҳидоя”да келган барча сўзлар изоҳланмаган. Шу билан бирга таълиқ қилиб чиқарилган жойлари кенг ва мукаммал очиб берилган. Хоссатан ҳадис ва усул қоидалари батафсил баён қилинган. Китоб дақиқ ёзилганлиги эътиборидан уни тушинишда қаттиқ эътибор ва кенг мулоҳаза талаб қилади. Мана шунинг учун ҳам нафақат ҳанафий мазҳаб уламолари, балки бошқа мазҳаб олимлари ҳам асарни бирдек қабул қилишган ва ўзларнининг асарларида ундан кенг фойдаланишган.

Асар бир неча бор нашр қилинган. Жумладан, Ҳидояга ёзилган бошқа ҳошиялар билан бирга 8 жилдлик қилиб нашр қилинган бўлса, Жалолиддин Хоразмийнинг “ал-Кифоя фи шарҳ ал-Ҳидоя” асари билан биргаликда 9 ва 10 жилдли қилиб нашр этилган[24].

5. Имом Муҳаммад Абдулҳай Лакнавийнинг (ваф. 1304/1887) “Ас-Сиқоя ли-ъатшани-л-ҳидоя” асари. Биринчи бўлиб асарни Лакнавийнинг отаси Шайх Муҳаммад Абдулҳалим Лакнавий (ваф. 1285/1868) бошлаган. Муҳаммад Абдулҳалим Лакнавий вафот этишидан олдин “Савдо” китобидан шарҳлашни

[23] Бурҳониддин Марғиноний. ал-Ҳидоя шарҳу бидояти-л-мубтади. Саъид Бектош таҳқиқи. – Мадинаи Мунаввара: Дору-с-сирож, 2019. – Б. 113,114.
[24] Бурҳониддин Марғиноний. ал-Ҳидоя шарҳу бидояти-л-мубтади. Саъид Бектош таҳқиқи. – Мадинаи Мунаввара: Дору-с-сирож, 2019.. – Б. 114,115

бошлаб “Хиёрул айб” бобига етиб келганида вафот этади. Шундан сўнг ўғли Муҳаммад Абдулҳай Лакнавий уни тамомига етказган[25].

Аллома шайх Абдулфаттоҳ Абу Ғудданинг таҳқиқи остида нашр қилинган “Зофару-л-аманий” китобида мазккур асарни номи “Ас-Сиқоя ли-ъатшани-л-ҳидоя” дея такидланган[26]. Бундан ташқари мазкур ҳошиянинг иккинчи жуз 435 саҳифасида ҳам китобни “Сиқоятун ли атшони-л-ҳидоя” деб айтилган[27].

Асар аввалда ики жуз қилиб тошбосмада нашр этилган. Кейинчалик 1435 ҳижрий санада Карачидаги “Мактабату-л-бушро” матбаасида тўрт жузли қилиб нашр қилинган. Ҳидоянинг матни тошбосмада саҳифа ўртасига қўйилган бўлса, янги босмада саҳифанинг бошига жойлаштирилган. Бироқ Ҳидоя матни таҳқиқ қилинмаган.

Муаллифнинг ўзи ҳошияга бир рисола ёзи уни “Музилату-д-дироя ли муқаддимати-л-ҳидоя” деб номлаган. Мазкур китобда бир неча мавзулар борасида баҳс қилинган. Жумладан: “Ҳидоя” асарида зикри келган кишиларнинг таржимаи ҳоллари, имом Марғинонийнинг “Ҳидоя”нинг ёзишда қўллаган услублари, “Ҳидоя”да содир бўлган айрим мулоҳазали жойлар, “Ҳидоя”да учраб турадиган мубҳам исм ва шаҳарларни шарҳлаш ва шу кабиларни ўз ичига олган.

“Ас-Сиқоя ли-ъатшани-л-ҳидоя” асарининг ўзига хос хусусиятларига келадиган бўлсак, “Ҳидоя”даги муайян масала ва калималарни шарҳлаган таълиқ ҳисобланиб, уни ёзишда ўзидан олдин “Ҳидоя”га ёзилган шарҳлар ва ҳошиялардаги масаллардан танлаб олиниб, ажиб ва фойдари маълумотлар билан бойитилган.

“Ас-Сиқоя ли-ъатшани-л-ҳидоя” китоби ҳақиқатдан ҳам ўз номига мувофиқ “Ҳидоя”даги мушкил жойларини ечишда чанқаган инсонларнинг чанқоғини қондирадиган асардир.

Хулоса қилиб айтганда, юқорида айтиб ўтилган бешта асар: “ал-Кифоя шарҳу-л-Ҳидоя”, “ал-Иноя шарҳу-л-Ҳидоя”, “ал-Биноя фи шарҳ ал-Ҳидоя”, “Фатҳу-л-қодир” ва “Ас-Сиқоя ли-ъатшани-л-ҳидоя” китоблари Бурҳониддин Марғинонийнинг “Ҳидоя” китобига ёзилган шарҳлар ичида энг машҳурлари бўлиб, ҳозирги кунимизгача уламолар тарафидан кенг истифода қилиб келинади. Мазкур шарҳлар “Ҳидоя” китобини тушунишда бирламчи манбалар ҳисобланади.

[25] Ўша асар. – Б. 121.
[26] Муҳаммад Аблдулҳай Лакнавий. Зофару-л-аманий. – Ҳалаб: Мабату-л-матбуъоти-л-исламийя, 1996. – Б. 315.
[27] Бурҳониддин Марғиноний. ал-Ҳидоя шарҳу бидояти-л-мубтади. Саъид Бектош таҳқиқи. – Мадинаи Мунаввара: Дору-с-сирож, 2019. – Б. 121.

OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARI O‘RTASIDA TIBBIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI

Kultayev Shuxratjon Xolboyevich
Qarshi davlat universiteti tibbiyot kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta`lim muassasalarida tibbiy madaniyat negizida jamiyat kelajagining mustahkam poydevorini yuksaltirish, tibbiyot ilm-faniga ham moddiy, ham ma’naviy e’tiborni kuchaytirish masalalari yoritilgan .

Kalit so‘zlar: Tibbiy madaniyat, tibbiyot ilm-fan rivojlanishi, kelajakning mustahkam poydevori, axborot texnologiyalari.

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ

Култаев Шухратжон Холбоевич
Каршинский государственный университет
преподаватель медицинского факультета

Аннотация. В данной статье освещены вопросы совершенствования прочных основ будущего общества на базе медицинской культуры в высших учебных заведениях, усиления как материального, так и духовного значения медицинской науки.

Ключевые слова: медицинская культура, развитие медицинской науки, прочный фундамент будущего, информационные технологии.

EFFECTIVE WAYS OF DEVELOPING MEDICAL CULTURE AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Kultayev Shukhratjon Kholboyevich
Karshi State University
teacher of the medical department

Abstract. In this article, the issues of improving the solid foundations of the future of society on the basis of medical culture in higher education institutions, and strengthening both material and spiritual importance to medical science are highlighted.

Key words: medical culture, development of medical science, solid foundation of the future, information technologies.

KIRISH

Bugun O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalari o‘quv jarayonida katta islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘quv reja va undagi fan bloklari tarkibida qaysi fanlarni o‘qitish eng dolzarb masaladir. Bugungi kunda insonlar salomatligini saqlash borasida faol, foydali ishlarni amalga oshirish, xalqimizning tibbiy madaniyatini yuksaltirish eng muhim dolzarb masaladir. Tibbiyot ilm-faniga ham moddiy, ham ma’naviy e’tiborni kuchaytirish, fundamental va ilmiy-innovatsion tadqiqotlar natijalarini hayotga joriy etish orqali jamiyatda tibbiy madaniyatning yuksalishiga erishiladi. Natijada bu zamonaviy milliy tibbiyot ravnaqining ta’minlanishiga ijobiy ta’sir etadi. Ma’lumki, tibbiy madaniyat jamiyat salomatligining mustahkam poydevoridir. Bu borada avvalo, oliy ta`lim muassasalari talabalarining tibbiy madaniyatga ega bo‘lish zaruriyatini anglashi va unga qat’iyat, o‘ziga ishonch va mas’uliyat bilan yondashib, tibbiy bilimlarni o‘zlashtirishga jiddiy e’tibor berishi, tibbiy faoliyatning nazariyasi va amaliyoti bilan chuqurroq tanishishi, bilimlarni hayot va amaliyot bilan bog‘lay olishi zarur.

ASOSIY QISM

Tibbiy madaniyatga ega bo‘lish uchun shaxsiy refleksiv qobiliyat ta’sirini kuchaytirish, yangicha harakat qilish va yangicha fikrlash, tibbiyotga qalban yondashish asosida taraqqiy etuvchi shaxs bo‘lishga erishish muhim ahamiyatga egadir. Bugungi kunda tibbiy madaniyatni oshirish, ayniqsa, tibbiyotda ilm- fanni rivojlantirish, ilmiy izlanishlarning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash va o‘rganishga jiddiy e’tibor qaratish muhim hisoblanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida har yili ilm-fanning bir nechta ustuvor yo‘nalishini rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydilar. Ma’lumki, "Jamiyat - islohotlar tashabbuskori" degan yangi g‘oya kundalik faoliyatimizga tobora chuqur kirib bormoqda. Islohotlarning amaliy natijadorligini oshirishda, aholining tibbiy madaniyatini oshirishda ularning yanada faol va yuksak dunyoqarashga ega bo‘lishiga erishish lozim. Eng asosiysi, bu islohotlar natijasida xalqimiz uchun farovon va munosib turmush sharoitini yaratishda dolzarb ishlarni amalga oshirish talab etiladi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning fikri muhim ahamiyatga ega. "Xalqimiz shuni yaxshi bilishi kerak: oldimizda uzoq va mashaqqatli yo‘l turibdi. Barchamiz jipslashib,tinimsiz o‘qib-o‘rgansak, ishimizni mukammal va unumli bajarsak, zamonaviy bilimlarni egallab, o‘zimizni ayamasdan oldinga intilsak, albatta, hayotimiz va jamiyatimiz o‘zgaradi".

Sharq donishmandlari aytganidek, "Eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros - buyaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir". Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma’rifat va yuksak madaniyat egasi bo‘lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak [1]. Bugungi kunda tibbiyotda ilm- fanni rivojlantirish, ilmiy izlanishlarning ustuvor yo‘nalishlarini

aniqlash va o‘rganishga jiddiy e’tiborni qaratish orqali tibbiy madaniyatni oshirish, tibbiyot va ilm fan sohalarida dolzarb masalalarnitahlil etish muhim hisoblanadi. Ilg‘or xorijiy standartlar asosida tibbiyot tizimini tashkil etish, aholining sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishini yanada kengaytirishga jiddiy e’tibor berilmoqda. Shu bilan birga tez tibbiy yordam xizmati chaqiriqlarini avtomatik qabul qilish va ijro etish bo‘yicha raqamlashtirish hamda tibbiyot muassasalarini ta’mirlash, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash eng foydali faoliyatlardandir. “Tibbiyot sohasida taraqqiyotga erishish, raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallash bilan bog‘liqdir. Bu borada ijtimoiy foydali faoliyatlarni amalga oshirish shu soha yukalishining imkoniyatini beradi. Ayniqsa, jadal islohotlar, ilm ma’rifat va innovatsion faoliyat jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta’sir etadi” [2].

Ma’lumki, o‘zbek xalqining tibbiy va ma’naviy madaniyatini shakllanishiga olib kelgan ijtimoiy-axloqiy vositalardan biri qadimdan mavjud bo‘lgan hududdagi turli xil diniy va madaniy harakatlar o‘chog‘idir. Ular insonda barkamollik, haqgo‘ylik, adolatni ulug‘lagan. Insonning fikr sofligi, so‘z sobitligini talabetgan holda uning ma’naviy kamoloti me’yorlarini ishlab chiqqan islom dini o‘zining katta ta’sirini ko‘rsatdi. O‘zbekistonda moddiy va ma’naviy madaniyatning o‘ziga xos rivojlanish xususiyati mavjud. Unda inson ruhiyati, uning ma’naviy olamini bilishga, odamlarning o‘zaro munosabatlarini anglashga e’tibor berilgan. Sharq tafakkurida insonning ijtimoiy ahvolini nisbatan uning ma’naviy kamolotiga kengrok e’tibor qaratilgan. G‘arb falsafasi esa asosiy maqsadini tashqi dunyo tabiatini bilishga, insonlarning tabiatdagi o‘rnini aniqlashga va ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga asosiy diqqatini qaratdi.Eng muhimi ta’limni vosita deb bilib, ilm-fanning barcha qirralaridan keng foydalanib, moddiy to‘kin-sochin jamiyat qurishga intildi. Har ikki jixatning integratsiyalashuvi jarayoni barcha xalqlar o‘rtasidagi qadimiy do‘stlik va madaniy aloqalarini yangi sharoitda mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Tibbiy madaniyat — salomatlik garovi deyiladi. Xalqimiz salomatligini asrash, yuqumli kasalliklar tarqalishining oldini olish bo‘yicha amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli sa’y-harakatlar natijasida yurtimizda epidemiologik vaziyat barqarorligi ta’minlanmoqda. Bugungi kunda shaxsiy gigienaga amal qilish, niqob taqish, yo‘talganda og‘iz va burun qismlarini ro‘molcha bilan berkitish, - ovqatlanishdan oldin qo‘llarni sovunlab yuvish, ko‘proq vitaminga boy oziq-ovqat mahsulotlarini iste’mol qilish tavsiya etilmoqda. Aholining shaxsiy gigiena qoidalari va profilaktika borasida xabardorligini oshirish alohida ahamiyatga ega. Ommaviy axborot vositalari va ko‘rgazmali targ‘ibot materiallari orqali doimiy ravishda kasallanishning salbiy oqibatlari, uning murakkablashish hollari va immunitet mustahkamligining afzalligiga oid tushuntirish ishlari olib borilmoqda. Shunga alohida e’tibor berish zarurki, o‘z salomatligiga e’tiborli, jismonan faol, belgilangan muddatlarda tibbiy ko‘rikdan o‘tib, uning xulosalariga to‘la amal qilgan inson xastalikka yo‘liqmaydi. Zotan, ana shunday

yuksak tibbiy madaniyat va sog‘lom turmush tarziga rioya etish orqali nafaqat o‘zimizning, balki kelajak avlodlarimizning ham salomatligini himoyalashga erishamiz. Yoshlarning tibbiy madaniyatni oshirishda quyidagi jihatlarga e’tibor berish zarur hisoblanadi.

Demak, oliy ta`lim muassasalari talabalari o`rtasida tibbiy madaniyatni oshirishda quyidagilarni inobatga olish maqsadga muvofiq:

-reproduktiv salomatlikka oid ma`lumot berib borish;

-jismoniy madaniyatni doimiy targ`ib etish;

-tibbiy savodxonlikka oid qo`shimcha maxsus kurslar tashkil etish;

-talabalarning darsdan tashqari faoliyatlaridan kelib chiqib tibbiy konsultatsiya ishlarini olib borish va hokazo.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa shuki, tinimsiz o‘qib-o‘rganish, har qanday faoliyatni innovatsion ijtimoiy foydali faoliyatga aylantirish orqali yangi marralarni egallab, cheksiz muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Buning uchun zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, yuksak tibbiy madaniyatga ega bo‘lish barchaning uzluksiz hayotiy ehtiyojiga aylanishi kerak. Tibbiyot sohasida taraqqiyotga erishish, raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallash bilan bog‘liqdir. Ayniqsa, jadal islohotlar, ilm ma’rifat va innovatsion faoliyatning samarali amalga oshirilishi tibbiyot taraqqiyotiga ijobiy ta’sir etadi. Yuksak axloq sohibi va tibbiyjihatdan madaniyatli bo‘lishga faqat ma’rifat yordamida erishish mumkin.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 30.12.2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida Toshkent sh., 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son.
3. www.ziyonet.uz
4. www.natlib.uz

ENGLISH PHONETICS AND PHONOLOGY. THE IMPORTANCE OF ENGLISH VOWEL IN ENGLISH LINGUISTICS

Khakimova Dilshoda Oybek qizi
dilshodaa.khakimova@mail.ru
Faculty of English philology and teaching, Uzbekistan State World Languages University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation: In this article, English phonetics, phonology and the role of vowel sounds in linguistics are discussed and worldwide research by various researches are compared.

Key words: consonants, vowels, reading, spelling, pronunciation.

Second language learners of English, like their first language counterparts, are required to decode text presented as a combination of consonants and vowels. Although the content of consonants is known to be crucial for the lexical and semantic related issues that make up a large part of reading, the role of vowels is vaguely delineated; and this may be handled differently by individuals. The complexity of the situation is likely to increase when the learner encounters the writing of the second, whose first language does not contain the same vowel sounds as English. It suggests a primary role for consonants in reading, while at the same time an auxiliary, but separate role for vowels. However, most studies used single words in their experiments, which may not reflect the actual usefulness of vowels in practical reading situations. Whether these auxiliary roles of vowels are specific to specific sub processes or reading outcomes or their dimensions remains to be discovered. If limited, this may have implications for second language reading, where performance may clearly focus on aspects of orthographic input that are more useful for certain tasks than others. To explore these possibilities, it has been hypothesized that vowels may differently affect different aspects of reading, such as word identification, reading comprehension, and reading time in second language learners.

Phonetics and phonology are two branches of linguistics that deal with the study of sounds and their systematic organization in language. Phonetics is the study of speech sounds, while phonology is the study of the sound system of languages. Phonetics is the study of speech sounds and their production, transmission, and perception. English has 44 phonemes (distinct speech sounds) used to form words. These phonemes are divided into two categories: consonants and vowels. Consonants are speech sounds produced by blocking or partially blocking the air flow in the vocal tract. There are 24 consonant phonemes in English. They are further divided into three categories: plosives, fricatives and affricates. Plosives are consonants formed by

completely blocking the flow of air and then suddenly expelling it. Examples of plosive consonants in English include /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, and /g/ [1].

Fricatives are consonants that are formed by passing air through narrow openings in the vocal tract. Examples of fricative consonants in English include /f/, /v/, /s/, /z/, /ʃ/ and /ʒ/. Affricates are consonants that begin as a plosive and end as a fricative. Examples of affricate consonants in English include /tʃ/ (as in "church") and /dʒ/ (as in "court"). Vowels are speech sounds produced without any obstruction to the air flow in the vocal tract. There are 20 vowel phonemes in English, which are further divided into two categories: short vowels and long vowels. Short vowels are vowel sounds that are pronounced quickly and with less tension in the muscles of the oral cavity. Examples of short vowels in English are /æ/ (as in "cat"), /ɛ/ (as in "bed"), /ɪ/ (as in "sit"), /ɒ/ (as in "warm"), /ʌ/ (as in "cup") and /ʊ/ (as in "put"). Long vowels are vowel sounds that are pronounced for a long time and are pronounced with more tension in the mouth muscles. Examples of long vowels in English include /eɪ/ (as in "say"), /i:/ (as in "see"), /ɔ:/ (as in "law"), /u:/ (as in "blue") and /aɪ/ (as in "eye") [2].

Phonology is the study of the sound system of languages. In English, the sound system is based on the contrast between consonants and vowels, as well as the stress patterns of words. Stress is the emphasis placed on certain syllables within a word. Stress is important in English because it can change the meaning of a word. For example, the word "now" with the stress on the first syllable (/ˈprɛzant/) means a gift, or with the stress on the second syllable (/prɪˈzɛnt/) to mean something that is happening now. can be reported. English vowels are important in English linguistics for several reasons. First, they play a decisive role in determining the meaning of words. For example, the words "bit" and "beat" differ only in the vowel sound, but they have completely different meanings. Second, English vowels are important in English pronunciation. Vowels are often difficult sounds for non-native speakers to master because they have different pronunciations and are affected by stress and intonation patterns. Third, English vowels are important in English spelling. English has a complex system of spelling vowels that can be difficult to learn. For example, the vowel sound /i:/ can be written in different ways, such as "ee" (as in "see"), "ea" (as in "sea"), "ie" (as in "piece"). "), and "ei" (as in "receive"). English phonetics and phonology are necessary to understand the sound system of the English language. Classifying English consonants and vowels is important in learning English pronunciation and spelling. English vowels are particularly important in English linguistics because they play a crucial role in determining the meaning, pronunciation and spelling of words. By understanding English phonetics and phonology, students can improve their listening, speaking, reading and writing skills in English[3].

In summary, the degree of influence of vowels on scales is different. Among these three, it is reading time that is most clearly affected by full and partial vowel removal

in ESL learners. Spelling errors like these cause a significant change in the time it takes to decrypt the text. Thus, introducing vowel sounds into texts read by ESL learners is necessary to reduce the cognitive load on them. Statistically, word recognition reflects reading time. However, descriptive writings assign a supporting role to vowels, so only those students who need to identify almost all the words in the passage will need the help of vowels. Even partially present, the transition can overcome existing vowels and work very well. The effect of vowels on reading comprehension is clearly demonstrated when comparing full-vowelless and vowelless passages. This alone is enough to support the idea that vowels are critical to text comprehension for ESL learners. Thus, second language learners who are forced to study English under the influence of native language writing or speech may not be able to eliminate vowels while reading. Vowels not only reduce the student's load by helping to complete the task faster, but also enhance the identification of small meaningful units (words) and the understanding of the entire text.

REFERENCE:

1. Abu-Rabia, S. (1996). The role of vowels and context in reading of highly skilled native Arabic readers. Journal of Psycholinguistic Research, 25(6), 629-641.

2. Carreiras, M., Dunabeitia, J. A., & Molinaro, N. (2009). Consonants and vowels contribute differently to visual word recognition: ERPs of relative position priming. Cerebral Cortex, 19(11), 2659-2670.

3. https://www.researchgate.net/

SAMARQAND SHAHRI ATROFIDAGI QO'RGON VA BOG' DEVORLARINING QURILISH TEXNOLOGIYASI VA QURUVCHI USTALAR TARKIBI

Djamilova Maftuna Dilmurod qizi
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti magistri
mapush1996@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Samarqand shahri atrofida bunyod etish odat bo'lgan qo'rg'on va bog' devorlarining qurilish texnologiyasi va quruvchi ustalar tarkibi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ustalar ish jarayonida foydalangan qurilish ashyolari va ish qurollari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: urganji, devolkash, qo'rg'on devor, bog' devor, belkurak, bel, digonbel, ko'taray, qumgon, pulod, ketmon, ip, raja, raja ip, tikterash, gulterash, belcha, pichoq, gurza, shibba, payroha, loyxona, qoraturpok, qiziltuprok, mallatob, qum tuproq, sechoyrak, gazbar, gazuchoynak, ketmonchi, belchi, usta, guldasta, qubba, gazber.

Samarqanddagi qo'rg'on quruvchi ustalari qadimda Xorazmdan, asosan Urganchdan tashrif buyurgan o'zbeklar va Kerkilik turkmanlar bo'lgan. "*Urganji"* atamasi ko'pincha uning millatidan qat'i nazar qo'rg'on quruvchilariga nisbatan ishlatilgan. O'z vatanida turkmanlar deb hisoblangan turkman-kerkinlar ustalarga ham shunday murojaat qilishgan. XIX asrning oxirigacha mahalliy tojik ustalari yo'q edi. Ular kelgindi ustalardan hunarmandchilik sir-asrorlarini o'rganib inqilobdan oldingi so'nggi o'n yilliklarda paydo bo'lishdi.

Shunga qaramay, asrning boshlarida ularning soni juda ko'p edi. Aytishlaricha, tojik ustalari - *devolkashlar* Andijon zilzilasidan so'ng 1902 yilda qurilish ishlarida yordam berish uchun Andijonga borishgan. Turkmanlar, xususan kerkinlar, hammasi nasldan-naslga o'tib kelayotgan ota kasb ustalari edi. Usto Beshimning so'zlariga ko'ra, paxsa devorlarni qanday qurishni bilmaydigan turkmanlar yo'q, bu ularning ixtisosligi.

Mahalliy tojik ustalarining paydo bo'lishi bilan kelgindi ustalar oqimi kamaygan va oxirgi o'n yillar davomida ilgari kelgan ko'plab ustalarning vataniga ketishi kuzatilgan. Sababi, inqilobdan keyin, qo'rg'onlar qurilishi sezilarli darajada kamaygan. 1968 yildagi manbalarga ko'ra hovli devorlarining quruvchilarga ehtiyoji XIX asrning so'nggi o'n yilliklarida mahalliy ustalar tomonidan to'liq qondirilgan. Qo'rg'on devorlariga an'anaviy naqsh elementlarini takrorlaydigan qo'rg'on bezaklarining biroz soddalashtirilgan shakli 3 paxsa balandlikdagi bog' devorlar qurila boshlangan.

Samarqandda Tojikistonning tog’ hududlaridagi – Qorategindagi ustalar ishlamagan. Farg’ona va Toshkentdagi darvozaliklar ham faqat paxsa devorlarni ko’tarish bilan shug’illanishgan.

Ustalar ish jarayonida quyidagi ish qurollaridan foydalanishgan:

2 belkurak – *bel*, ulardan biri paxsa uzatish uchun – *ko’taray* – “*digonbel”, ikkinchisi* – ortiqcha paxsani olib tashlash va paxsa devorni tekislash uchun – tarashaydigon bel – ikkalasi ham uncha katta bo’lmagan to’g’ri to’rtburchak (temirdan yasalgan) shaklida. Belkurakning temir qismining markaziga temir qopqoq - *qumgon* maxkamlangan. Bu qumgon yog’ochli bandi temir plastina – *pulod* belkurakning yon tomonidan kiritiladigan mix orqali maxkamlangan. Belkurakning sifati qumgon va pulodning sifatiga bog’liq bo’lgan.

2 ta ketmon – ularni odatta xo’jalik egasi taqdim etgan.

Ip, yoki *rajja*, yoki *raja ip* – bu ipni avvallari qog’oz ipdan qilishgan. Uzunligi 50-60 gaz bo’lgan. Chunki qo’rg’on uzunligi 60 gazdan oshmagan.

Tikterash – belkurakcha, yarim doira shaklida. Devor yuzasida kannelyur yaratishda ishlatilgan.

Gulterash, – yoki *belcha* – huddi tirterashdek ish quroli lekin undan nozikroq. Uning yordamida qo’rg’onning guldastalar va boshqa qismlariga nozik bezaklar berilgan.

Pichoq – keng yuzli pichoq, rozetka, ravoq va boshqa shakldagi bezaklarni o’yishda ishlatilgan.

Bu asboblardan tashqari qo’rg’on naqshlarini yaratish uchun yana boshqa ish qurollari ham ishlatilgan.

Qo’rg’onlarni qurishda devorlarning to'g'ri orientatsiyasiga katta e'tibor berilgan. Bu borada xato qilish usta uchun katta sharmandalik deb hisoblangan. U davrlarda Yer shari bo'yicha to'g'ri orientatsiya olish, birinchi navbatda, diniy qarashlarga ko'ra zarur edi - shunday qilib, uyda namoz o'qiyotganda, qibla qayerda ekanligini odamlar osongina aniqlay olishgan. Ikkinchidan, - yana bir muhim omil deb hisoblangan vaziyat, - agar qo’rg’on noto'g'ri orientatsiyaga ega bo'lsa, marhumni yuvishda uni qanday yotqazishni bilish mumkin emas edi: marhum oyoqlari bilan qiblaga qaratib yotqizilishi kerak bo’lgan.

Qo’rg’on asosini qurish davomida yer maydonida avval qo’rg’on devorlarining chiziqlari belgilab olingan. Buning uchun avval devorning uzunligi va kengligi ip yordamida belgilab olingan va burchaklarga qoziqlar qoqilib iplar maxkamlangan. So’ng esa to’g’ri to'rtburchakning to'g'riligi diagonallarni o'lchash orqali tekshirilgan. Hosil bo’lgan to’g’ri to’rtburchak chiziqlaridan ichkariga qo’rg’on devorining kengligi o'lchanib belgilangan. Qo’rg’onlar uchun odatda poydevor qilinmagan. Usto Botir gaplariga ko'ra, ilgari qo’rg’on devorlarining osti yog'och – “*gurza”*, “*shibba”*lar bilan to’ldirilib bosilgan ekan. 1939 yilda Pisarchik A. K. ga quyidagi afsonani aytib

berishgan ekan: “Boy chorvador Yer-Mahmadning qo'rg'oni qurilishi (Yunuchka-Ariqning 4-guzarida, Mahau qishlog'i yaqinida) tuproqni bostirish uchun ko'p sonli otlar qurilish joyidagi devorlar joyidan haydalgan. Agar tuproq zaif – bo’sh bo’lsa, avval yerni sug'orilib so’ng uzoq bostirilgan”. Eng qattiq tuproq beda ekinlari ostida bo’lgan - beda poya, uni deyarli zichlash shart bo’lmagan. Usto Beshimning so'zlariga ko'ra, Samarqandda qo'rg'on devorlari ostidagi yer kamdan-kam hollarda zichlangan. Yerni bostirish va zichlash Kerkida qo’llanilgan, chunki u joylarda yer juda yomon – xom va sho'r bo’lgan. Shahrisabzda tuproq qo’rg’on qurish uchun umuman mos bo’lmaganligi sababli u yerlarda umuman qo’rg’onlar qurilmagan.

Devor uchun belgilangan qalinlikning tashqi tomonidan yarim gaz *payroha* (tojikchadan yurish yo’li) bo'sh joy qoldirib ketilgan va so’ng esa loy uchun – *loyxona* chuqurlik qazishgan. Agar qo’rg’on yonida tuproq qurilish uchun mos kelmasligi ma'lum bo'lsa, u holda loy boshqa joyda tayyorlangan. Ko'pincha xuddi shu xo’jalik hududining boshqa tomonida tayyorlangan va zambil yoki arabada ish joyiga olib borilgan.

Usto Batirning so'zlariga ko'ra, eng yaxshi tuproq - *qoraturpok*, undan biroz yomonrog’i – *qiziltuprok*. Lekin agar undan paxsani yaxshilab tayyorlansa, undan qurilgan devorlar ham uzoq vaqt turgan. Har bir turdagi tuproqning bir nechta navlari mavjud. Usto Beshimning fikricha, eng yaxshi tuproq qizil, lekin sarg'ish – *mallatob* tuproq ham yaxshi bo’lgan. Qum aralashmali tuproq – *qum tuproq* umuman qo’rg’on qurilishiga mos kelmagan.

Loyxona uchun mo'ljallangan joy suv bilan to'ldirilgan, keyin qazilgan (turkm. chapadilar, toj. mekanand), yana suv bilan to'ldirilgan va yana bir marta qazilgan. Devorlarning mustahkamligini ta'minlash uchun ikki yoki uch marotaba shunday qilishgan va keyin esa suyuq hali qurimagan loyni odamlar oyoqlari bilan bosib aralashtirishgan. Boylarning qo’rg’onlarida, loy mustaxkam bo’lishi uchun loyni buqalarga bostirishgan (ba'zi xabarlarga ko'ra va otlar).

Aytilishicha, boylarning qo'rg'onlari qurilishida yoriqlar paydo bo’lmasligi uchun loyga sut qushishgan ekan, ammo bu haqda kitoblarda hech qanday ma'lumot berilmagan.

Qorilgan loy oz vaqtga qattiqlashishi uchun qoldirilishgan, so'ngra bosilib, tayyor holatga keltirishgan. Tayyor loy massasi shu darajada pishgan bo’lishi kerak ediki bosayotgan odamlarning oyoqlari izi unga tushmasligi kerak bo’lgan. Agar loy ba'zi joylarda juda suyuq bo’lsa, tuproq qo’yishgan, agar u juda qattiq bo'lsa, unga suv qo'shishgan. Odatda bunday loyni oyoqda bosish jarayonida mahalla bolalari mamnuniyat bilan ishtirok etishgan. Ular xarakterli holatda ishlashgan - boshlarini egib va orqa tomoniga tushirilgan qo'llarining qo'llarini bog’lagan holda. Keyin yaxshi loy oyoq osti qilishga tayyor, yomonni uchinchi marta ishlash kerak bo’lgan. Agar tuproqning sifati yaxshi bo’lsa loy ham bosilgandan so’ng tayyor bo’lgan. Yomoniga

esa uchinchi martta ishlov berish kerak bo’lgan. Loyning konsistensiyasi kerakli holatga yetkazilmasa belkurakda turmaydi, undan tushib ketadi.

Ustalar paxsa devorlarining ikki turini ta’kidlashgan - *bog' devorlari*, 3-4 paxsa qatoridan iborat va - *qo’rg’on devorlari* (turk. qo’rg'on devoli, toj. devoli qo’rg'on), 5 yoki 7 qator paxsa, kamdan-kam hollarda 6 qator. Ko'p holatlarda, uyning shiftidagi to’sinlari soni aniqlashda ham *toq* qilishgani kabi paxsa qatorlari sonini ham toq qilishgan. Paxsa devorlar sonini *juft* qilish qo’rg’on yashovchilari uchun bexosiyat hisoblangan.

Ko’p hollarda qo’rg’onlarni 5 qator qilishgan. Ustalar devorlarni asosidagi qalinligidan ajratishgan:

1) *sechoyrak* - sechorak (taj. uch chorak) 1 gazning to'rtdan uch qismiga teng (1gaz = 83 sm) yoki 3 qarich (qarish - cho'zilgan qo'lning bosh barmog'i va kichik barmog'i orasidagi masofa); odatda, bu qalinlikda bog’ to'siqlari qilingan;

2) *gazbar* - kengligi bitta gaz yoki 4 qarich: ko'pincha 5 qator paxsa balandlikdagi qo'rg'on devorlarining eni shunday bo'lgan;

3) *gazuchoynak* - kengligi 1 arshin chorak bilan yoki 5 qarich; odatda 7 qator paxsali qo'rg'onlarning devorlari shunday qilingan, ammo ba'zan mustaxkamlik uchun 5 qatorli qo’rg’on devorlari qalinligi ham shunday qilinlikda qilingan;

4) 7 qator paxsali qo’rg’onlarning devorlari ba'zan bir yarim gaz qalinlikda bo'lgan. Aytishlaricha, qadimda ba'zida shunday qalin devorlar qilingan ekanki, ularning tepasidan kichik eshak bog'langan araba o’ta olgan.

Sechorak *bog' devorlari* uchun har bir paxsa qatlamining balandligi ularning poydevorlari kengligiga teng ya'ni 3 qarichga, *qo’rg’on devorlarida* esa paxsa qatorining balandligi har doim 1 gazga teng bo’lgan. Qo’rg’on devorining asosi 1 gaz bo’ladimi, 1 gaz-u chorak bo’ladimi yoki bir yarim gazmi nechchiga teng bo'lishidan qat'iy nazar paxsa qatori 1 gaz qilingan. Ba'zan sechorakning bog' devorini balandroq ko'tarish uchun, poydevor kengini 3 o’rniga 2,5 qarich qilingan, balandligi esa 3 dan 3,5 qarichga ko'tarilgan. Shu orqali, devor umumiy balandligi 9 emas, balki 10,5 qarichga yetgan. XX asr oxirlarida esa texniklar bog' devorlarini 2 m dan past bo’lmasligini talab qilishgan. Bunday devorlar asosi 3 suyam (suyam – cho'zilgan bosh va ko'rsatkich barmoqlar uchlari orasidagi masofa) bo'lgan va har bir paxsa qatorda ozgina balandlikdan olib tashlangan.

Paxsa devorlari har doim yuqoriga qarab toraytirib qurilgan. Bog’devorlarda agar birinchi asos paxsa qatori 2,5 qarich bo’lsa, ikkinchisi esa 2 qarich va uchinchisi asosida 1,5 qilingan. Qo'rg'on devorlarni qurish jarayonida har bir paxsa, Usta Botirning ta'rifiga ko'ra, qo’rg’on devorlarini yaratish jarayonida har bir tomondan paxsani 1 barmoq bo’g’imga toraytirib ketilgan, Usto Beshimning ta'rifiga ko'ra esa, ikkinchi paxsa birinchisidan 2 barmoqqa, uchinchisi ikkinchisidan 3 barmoqqa,

to'rtinchisi esa uchinchisidan yarim qarichga; shunda devor yuqorida 20 sm kenglik qolgan.

Usto Botirning so'zlariga ko'ra, 7 qavat paxsadan baland qo'rg'onlar qurilmagan. "Na odamlar, na turpoq bardosh beradi", - loyni tepaga tashlash juda qiyin deyishgan. Pastki qatorlarni ko'tarish jarayonida paxsa uzatuvchilar - *belchilar* belkurakka 8-10 kilogramm og'irlikdagi qorishmadan olib ota olishgan, eng kuchli odamlar hatto 12-13 kilogrammgacha bo'lgan qorishmani ham ko'tara olishgan. Yuqori paxsa qatorlarini ko'tarishda esa atiga 1-2 kg qorishmadan ko'tarishgan. Bu jarayon juda qiyin bo'lgan.

7 paxsa qatoridan iborat qo'rg'on devorlarining yuqori qavatlarini qurishda narvon qo'yishga va havozalar qilishga to'g'ri kelgan.

Masalan, Hakim sudxo'rning 7 paxsali qo'rg'onini qurishda paxsani belchi bilan devor yasagan ustaga uzatish uchun ular orasiga bir odamni narvonga qo'yishgan. Afsonalarga qaraganda, Tursun oqsoqol qo'rg'oni qurilishida uning o'g'illaridan biri 20 yoshli yigit Qobil-Xoji o'zining g'ayrioddiy kuchi bilan hammani lol qoldirgan ekan. U belkurak yordamida paxsani loyxonadan paxsaning eng so'ngi yettinchi qavatigacha hisoblaganda 7 m masofaga otganligi bilan hammani hayratga solgan.

Devolzan ustalari odatda 4 kishidan iborat guruhlarda ishlashgan (katta qo'rg'onlarni qurish uchun - vaqti-vaqti bilan 6 kishi bo'lib): 2 ta *ketmonchi* - paxsani tayyorlovchi, 1 ta *belchi* - paxsani belkurakka uzatuvchi va 1ta *usta* - devorni yasovchi.

Qo'rg'onlar asosiy darvozalaridagi va burchaklar bo'ylab ko'tarilgan minoralardan tashqari, har bir devor uzunligi bo'ylab mustahkamlik uchun yana bir nechta konstruktiv minoralar qilingan - *guldasta*, ba'zida esa *qubba* qilingan.

XX asr birinchi yarmida usta va qo'rg'on egasi qurilish jarayoni shartlarini shunday kelishib olishgan: qo'rg'on egasi ustani taklif etib, u bilan qurilishning taxminiy hajmini aniqlab olishgan, shuningdek to'lovni ham kelishib olishgan. To'lov har bir gaz uzunligi uchun hisoblab amalga oshirilgan. Sechorak devorlari uchun 1,5-2 tanga, naqshsiz har bir gaz devor (gazber) uchun - 3 tangadan, naqshli har bir devor uchun - 3,5-4 tangadan to'langan. Devor kengligi bir gaz-u chorak va bir yarim gaz bo'lgan qo'rg'onlar narxi esa ancha qimmatroq bo'lgan chunki bundan qalin devorlarni ko'tarish ham juda qiyin bo'lgan.

Bir kun davomida bir guruh odam (4kishi) paxsaning pastki qatorimi yuqorisimi bundan qat'iy nazar 30 gaz uzunlikdagi paxsa qatorini qurishi normal hisoblangan. Yuqoridagi paxsa qatori ingichkaroq bo'lgan, lekin pastki qatorga paxsani uzatish oson bo'lgan.

Bir mavsumda 4 kishidan iborat guruh kamdan kam hollarda bir yirik qo'rg'ondan ortig'ini qura olishgan. Chunki har bir solingan qatorga kamida 3 kun qurib darz ketishiga vaqt berish kerak bo'lgan. Ayniqsa pastki birinchi paxsa qatorini yaxshilab quritish kerak bo'lgan. Kulbai-Payon qishlog'idagi mashhur tojik usta-devolzan Usto Hasan o'zining mashhur mustaxkam qo'rg'on devorlari bilan tanilgan.

Har safar birinchi paxsa qatorini ko’targandan so'ng, taxti-Sulaymon mazariga Oshga ziyorat qilgani ketib,qaytgandan keyingina o’z ishini davom ettirgan.

Bir guruh ustalar ish haqqini olganlaridan so’ng odatda pulni 4 qismga bo'lishgan, ammo keyin uchta ishchining har biri o'z ulushidan paxsa devorlarga naqsh o’ygan bosh ustaga bir necha tangadan berishgan.

Yana shunday holat ham bo’lgan ekanki bir guruh ustalari tomonidan bir-biridan uncha uzoqda bo’lmagan 4 qo’rg’onni bir vaqtning o’zida ko’tarishga erishishgan. Bir qo’rg’onning bir qatori ko’tarilguncha boshqa biridagi bitgan qator qurib turgan. Ammo bunday holatlar ko’p bo’lmagan. Manbalarda faqatgina bittasi haqida aytib ketilgan. Chunki bir vaqtning o’zida bittadan oshiq qo’rg’onni ko’tarish juda qiyin bo’lgan.

Qo’rg’on devor qurilishi nihoyasiga yetkandan so’ng qo’rg’on egasi ustalarga sovg’alar atagan. Ko’p hollarda ishchilarga cho’pon kiydirilgan. Eng bosh ustaga qimmatrog’idan, belchi – ga arzonrog’idan va ketmonchilarga – eng arzonidan. Bog’ devori qurilishi nihoyasiga yetganda esa har bir gaz uchun kelishilgan ish haqqidan ortiqcha hech qanday sovg’a salomlar va to’n kiydirishlar bo’lmagan.

Har bir gaz uchun ish haqqini aniqlashda uy egasi ustalarga oziq-ovqatni beradimi yoki ular o’zi sotib oladimi shular inobatga olingan. Qurilish qiyin bo’lsa ustalarga baqquvat ovqatlar zarur bo’lgan, shu sababli ular uchun qo’y so’yilgan. Bog’devol qurulishi uchun uy egasi ustalarga oziq-ovqat bermayotgan bo’lsa 1gaz devor uchun 3 rubldan, oziq-ovqat bilan ta’minlasa 2 rubl 20 kopeyka bergan. (1968-yil) Qo’rg’on devor qurilishi uchun esa oziq-ovqatsiz 3 rubl 50 kopeyka va oziq-ovqat bilan 20 rubl 50 kopeyka berilgan.

Baland qo’rg’on devor qurilishi va unda naqsh o’yilishi kerak bo’lsa ustalar oziq-ovqatsiz ish haqqi yuqoriroq bo’lsa ham oziq-ovqatli taklif ular uchun manfaatliroq bo’lgan.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Булатов М. С. Геометрическая гармонизация в архитектуре Средней Азии. – М. “Наука”, 1988.
2. Воронина В. Л. Народные традиции архитектуры Узбекистана. – Москва, 1951.
3. Воронина В.Л., Бородина И.Ф., Бретаницкий Л.С., Ноткин И.И., Всеобщая история архитектуры Том 8. – Москва, 1969.
4. Засыпкин В. Н. Архитектура Средней Азии.– Москва, 1948.
5. Захидов П. Ш. Самаркандская школа зодчих XIX-начало XX века. – Ташкент,1965.
6. Кадырова Т. Ф. Пути архитектурного возрождения Узбекистана за XX начала XXI вв традиции и современность Т. – 2007.

7. Ноткин И. И. Искусство древних, “Узбекистан”. – Ташкент, 1967.
8. Писарчик А. К. Народная архитектура Самарканда.– Душанбе, 1974.
9. Полупанов С. Н. Архитектурные памятники Самарканда. – Москва, 1948.
10. Пугаченкова Г.А. - Зодчества центральной Азии XV век. – Ташкент, 1976.
11. Пугаченкова Г.А. - Архитектурное наследие Узбекистана. – Ташкент, 1960.
12. Ремпель Л. И. Архитектурнқй орнамент Узбекистана. – Ташкент, 1961.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	ФАРҒОНА ВОДИЙСИ МЎҒУЛЛАР БОСҚИНИ АРАФАСИДА Қозоқов Тоҳиржон Қодиралиевич	4
2.	YASA OF CHANGIZ KHAN Nazifullah Kargar Barakatullah Haykal Zada	17
3.	DIE VERWENDUNG VON MODALVERBEN IM DEUTSCHEN Gulnoza Eshniyozova Abdinazarovna	24
4.	HISTORY OF FORMATION OF ANCIENT TURKIC PEOPLES Gulyamov Xurshid Jamshedovich	31
5.	IQ TUSHUNCHASI. IQ TESTLARI Rajabova Zamira Ravshanbekovna	36
6.	ISSUES OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF ENGINEERS Khudoykulov Rustam Kuchkarovich	43
7.	MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH JIHATLARI M.Norinov A.Ergashev	52
8.	ОЛОВБАРДОШ ТЎҚИМАЧИЛИК МАТОЛАРИНИНГ СУВ ВА ЁҒ ЎТКАЗУВЧАНЛИГИНИ АНИҚЛАШ Садиков Акрамжон Рўзибоевич Файзиев Жаҳонгир Баҳромович Нуркулов Файзулла Нурмуминович	56
9.	RASTOROPSHA (SILYBUM MARIANUM) O’SIMLIGINI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI Axmedov Egamyor Toshboyevich Xamdamov Jasurbek Kimsanboyevich	60
10.	SINTAKTIK OMONIMLAR Polvonova Bashorat Mirobijonovna	63
11.	ИЗУЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ФОРМ В КАРАКАЛПАКСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ Мамбетов Икрам	70
12.	ҲИДОЯ АСАРИГА ЁЗИЛГАН БЕШТА МЎЪТАБАР ШАРҲ КИТОБЛАРИ Илҳомжон Муроталиевич Ғофуров	74
13.	OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI O'RTASIDA TIBBIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO'LLARI Kultayev Shuxratjon Xolboyevich	79
14.	ENGLISH PHONETICS AND PHONOLOGY. THE IMPORTANCE OF ENGLISH VOWEL IN ENGLISH LINGUISTICS Khakimova Dilshoda Oybek qizi	83
15.	SAMARQAND SHAHRI ATROFIDAGI QO’RGON VA BOG’ DEVORLARINING QURILISH TEXNOLOGIYASI VA QURUVCHI USTALAR TARKIBI Djamilova Maftuna Dilmurod qizi	86

Eslatma! “Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Bosh muharrir

Abdumannonov Islomjon Ikromjon o‘g‘li

Mas’ul muharrir

Isroilov Ozodbek Saydullajon o‘g‘li

Nashrga tayyorlovchi

Abdullayev Ravshanjon Inomjon o‘g‘li

“Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnali, 2023-yil. 94 bet.
© Talqin va tadqiqotlar,
© Mualliflar jamoasi.